

Türkiye'de Vatandaşlık: Erdemler, Algılama ve Davranışlar

Proje No: SBB-3034

Doç. Dr. Filiz Kardam (Proje Yürütücüsü)
Uğraş Ulaş Tol (Doktora Öğrencisi - ODTÜ, Siyaset Bilimi)
Ezrit Şkrelii (Doktora Öğrencisi - , Bilkent Siyaset Bilimi)
Kurtuluş Cengiz (Yüksek Lisans Öğrencisi - ODTÜ, Sosyoloji)
Önder Kügükural (Yüksek Lisans Öğrencisi - ODTÜ, Sosyoloji)
Mehmet Demiray (Yüksek Lisans Öğrencisi - Bilkent, Siyaset Bilimi)
Besim Can Zih (Yüksek Lisans Öğrencisi - ODTÜ, Siyaset Bilimi)

Temmuz 2004
ANKARA

02.03.2004

BÖLÜM I: GİRİŞ

1.1. KONU

1.2. AMAÇ

1.3. KAPSAM

1.4. YÖNTEM

1.4.1. Aşama (gözlem ve inceleme)

1.4.1.1. Belediyeler (zabıta karakolları):

1.4.1.2. Tüketiciler Koruma Dernekleri

1.4.1.3. Pazar Yerleri

1.4.2. Aşama (Mülakat)

1.4.3. Aşama (odak grup toplantısı)

BÖLÜM II: LİTERATÜR BİLGİLERİ

BÖLÜM III: BULGULAR

3.1. Beş Temel Boyutla Vatandaşlık

3.1.1 VATANDAŞLIK ALGISI, HAKLAR VE SORUMLULUKLAR

KAVRARIŞI

3.1.1.1. Katılımcıların 'Vatandaş' Algısı

3.1.1.2. Katılımcıların 'Vatandaşlık' Algısı

3.1.1.3. Haklar ve Sorumluluklar

3.1.1.4. Vatandaşlık Hak ve Sorumlulukları Nereden Öğreniliyor

3.1.2. AİDİYET

3.1.2.1. Başka ülkede yaşamak

3.1.2.2. Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Olmak

3.1.2.3. Türkiye Dışına Bakış

3.1.3. DEVLETTE VE DİĞER RESMİ KURUMLARA YAKLAŞIM

3.1.4. KATILIM/MÜDAHALE

3.1.4.1. Haksızlığa ve Yanlışlıklara Tepkiler

3.1.4.1.1. Haksızlıklarla Mücadele edememe/haksızlığa boyun eğme hali

3.1.4.1.1.1. Hak arama gabasının bastırılması

3.1.4.1.1.2. Haksızlık karşısında şimşe/kayıtsız kalma

3.1.4.1.1.3. Hak arayacak gerekli bilgi ve beceriye sahip olamama

3.1.4.1.1.4. Hakımı arama gabasının gülmüş ve tuhaf karşılanması

3.1.4.1.2. Haksızlıkla Mücadele Etme Stratejileri

3.1.4.1.2.1. Örgütlü Mücadele

3.1.4.1.2.2. Mal, mülk mevki ve ağı ilişkilerine sahip olma ve bunun avantajını kullanma

3.1.4.1.2.3. Hakımı aramak için kavga etme

3.1.4.2. Siyasal Yaşama Katılım

3.1.4.2.1. Siyasal Mekanizmalara (Meclis, Seçimler vs.) Yaklaşım

3.1.4.2.2. Siyasal Eylem ve Gösterilere Yaklaşım

3.1.4.2.3. İnsanların Kendi Yaşamlarına, Yakın Çevrelerine ve Toplumuna Birey Olarak Müdahale Etme Konusundaki Yaklaşımları

3.1.5. ÇEVRE İLE İLİŞKİLER

3.1.5.1. Gündelik Sorunlarla Başetme/başedememe

3.1.5.2. Gündelik Sorunlarla Başetme Taktikleri ve Halleri

3.1.5.3. Sorun Üreten Çözümler

3.1.5.4. Komşularla İlişkiler

3.1.5.5. Devlet kurumlarıyla ilişkiler

3.2. DEĞERLENDİRME

3.2.1. VATANDAŞLIK PROFİLLERİ

3.2.1.1. Cumhuriyetçi vatandaş

3.2.1.2. Muhafazakar-geleneksel vatandaş

3.2.1.3. Sol-sosyal demokrat vatandaş

3.2.1.4. Vatandaş olamayan vatandaş

BÖLÜM IV: SONUÇLAR VE TARTIŞMA

EKLER

EK 1 Kayanıkça

EK 2 Türkiye'de Vatandaşlık Derin Görüşme Soru Formu

EK 3 Vatandaşlık Görüşme Listesi

EK 4 Odak Grup Toplantısının İçeriği ve Toplantıya Katılanlar

EK 5 İngilizce Özet

EK 6 Türkçe Özet

EK 7 Proje Özet Bilgi Formu

BÖLÜM I: GİRİŞ

1.1 KONA

“Türkiye’de Vatandaşlık: Erdemler, Algılama ve Davranışlar” adlı ve “SBB-3034” kodlu araştırma projesimiz, Türkiye’de vatandaşlık olgusunun nasıl algılandığını ve yaşadığımız konuyu etmektedir. Dolayısıyla, bu araştırma; hem birey ile devlet arasında kurulan hem de bireylerin kendi aralarında vatandaşlık üzerinden kurdukları ilişki ile, bu ilişki ekseninde takındıkları tutumların farklı boyutlarının keşfedilmesini ve Türkiye toplumuna ilişkin vatandaşlık deneyiminin özgülüklerini ortaya koyacak verilerin toplanması hedeflemektedir. Araştırma projesi, farklı niteliksel araştırmaya tekniklerinin bir arada kullanıldığı 3 aşamayı içermektedir.

1.2 AMAÇ

Dünyada refah devletinin gökünü ve sığuk savaşın bitimini takiben önceki dönemin meşru egemenlik anlayışı olan ulus devlet sistemi ve onun temel bağlilik mekanizması olan vatandaşlık kimliğinde bir aşama yaşamaktadır. Bu bağlamda, son 20 yıldır ulus-altı kimliklerin ortaya çıkması ve toplumsal yaşamda etkin olmaya başladığı bir dönemi yaşıyoruz. Gittikçe hızlanan küreselleşme süreciyle birlikte, bu durum daha farklı bir noktaya varmış ve ulus-altı kimliklerin yanında ulus-ötesi bağlilikleri da kapsayan yeni bir evreye girmiştir. Özellikle de Avrupa Birliği’ne girme çabalarının yoğunlaştığı şu günlerde Türkiye’de vatandaşlığın ne anlama geldiğinin, vatandaşın kendisine başvurarak anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Her ne kadar AB’ye uyum sürecinde geçitli yasal düzenlemeler gerçekleştirilmekte olsa da, bu sürecin tamamlanabilmesinde düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve toplumsallaştırılması önemli bir basamak oluşturmaktadır. Bunun da ötesinde vatandaşlık kavramı ve kurucusu esasen bir ülke içinde yaşayan ve farklı kültür, etnik köken, din ve dilere sahip insanların bir arada yaşama zemini oluşturulan halihazırda en güçlü bağlama biçimidir. Demokratik bir toplumda bütün bu farklılıkların bir arada yaşaması ve farklılıklarıyla birlikte varlıklarını korumayı garanti altına alan yasal bir çerçevedir. Ancak, amayasal bir çerçevede bir haklar ve sorumluluklar manzumesi olan vatandaşlığın bir de pratik boyutu vardır. Çünkü yalnızca yasalar insanların bir arada yaşaması için yeterli değildir. Bu bağlamda, bir toplumun kendi tarihinden, yaşam tecrübesinden ve dinamiklerinden kaynaklanan bir ortak yaşam ve sorun çözme kültürüne ihtiyacı vardır. Hatta diyebiliriz ki bir gök kişi için “vatandaşlık” denen şey bundan ibarettir. Dolayısıyla da bu araştırma işte toplumumuzdaki bu ortak yaşam ve sorun çözme kültürüne yani vatandaşlık literatüründe “sivil erdemler” başlığı altında tartışılan boyuta odaklanmıştır. Bu sebeple, ekibimiz tarafından öncelikle Türkiye’deki mevcut vatandaşlık pratiğinin bir resminin çekilmesi gerektiği; bu resmin sağlıklı bir şekilde geliştirilmesi için de Türkiye’deki vatandaşlık olgusunun öncelikle keşfedilmesi ve farklı yönleriyle irdelenmesi gerektiği değerlendirilmiştir. Bu noktadan yola çıkarak daha sonra yapılacak olan araştırmalara da bir zemin sunmak üzere; Türkiye’deki vatandaşlık tecrübesini anlamayı ve keşfetmeyi önüne koyan bir araştırma yapılması amaçlanmıştır.

Her ne kadar, Türkiye’de vatandaşlık konusunda bazı kurumsal çalışmalar yapılmış olsa da, vatandaşlık pratiğini anlamaya yönelik alan araştırmaları sayısı sınırlıdır. Bu konuda ayrıksı örnekler olarak Doç. Dr. Ahmet İcduygu’nun üniversite öğrencileri arasında ve Doç. Dr. Sibel

kamusal yaşam sorumlulukları, gönüllülük, kendine yeterlilik, hoşgörü (tolerans), gibi farklı uğraklarda aramıştır. Bu yüzden, araştırmanın daha çok 'vatandaşlık erdemleri' boyutuyla ilgilendiğini söyleyebiliriz. Ek olarak, bugüne kadar 'vatandaşlık konusunda yürütülen tartışmalar, daha ziyade devletten vatanışa uzanan bir gizliyi takip etmiş olup bu tartışmalarla ilk kez vatanıştan devlete ve vatanıştan vatanışa uzanan ilişkilerin belirlenmesi ve anlaşılması yönünde de önemli ipuçları elde edilmiştir.

Araştırmanın ilk aşamasında doğal halde gözlem ve katılımcı gözlem yöntemleriyle Ankara'nın farklı kamusal alanlarında ve çeşitli kurumlarda bireylerin çeşitli vatandaşlık pratiklerine ilişkin bazı tespitler yapılmış ve bireylerin sorunlar ve bazı durumlar karşısında geliştirdikleri tepkiler ve stratejiler saptanmıştır. Bu aşamada elde edilen bilgiler ışığında derinlemesine görüşmelerin içeriği belirlenmiştir. Bu içerik pilot uygulamalarla denemiş ve görüşme formu son haline getirilmiştir. Görüşmeler gerçekleştirildikten sonra halen belirsiz olduğu düşünülen bazı noktaları daha da derinleştirmek için 1 odak grup toplantısı yapılmıştır.

Araştırma, tek bir ilde yapılmakla birlikte, Ankara'nın heterojen yapısının elverişli olduğu, farklı toplumsal-ekonomik ve kültürel özellikler dikkate alınarak belirlenmiş amaçla uygun bir hedef kitle üzerinden gerçekleştirilmiş ve toplumuumuzdaki farklılıklar belli ölçülerde kapsanmaya çalışılmıştır.

1.4 YÖNTEM

Araştırma Ankara'da farklı sosyo-ekonomik grupların ikamet ettiği çeşitli mahallelerde gözlem (18 adet gözlem, inceleme, katılımcı gözlem ve yapılandırılmış görüşme), 871 ön-deneme olmak üzere 80 adet mülakat ve 1 odak grup toplantısı yapılarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların seçiminde Murat Güvenç'in sosyal haritalandırmaya çalışmasından (2001) yola çıkılmış ve alt sosyo-ekonomik kesimler daha çok Mamak ve Altındağ ilçelerinde, üst sosyo-ekonomik gruplar Çankaya İlçesinde aramıştır. Orta sosyo-ekonomik kesimlerdeki katılımcılar ise farklı toplumsal ve kültürel özellikleri de dikkate alan kategorilere uygun kişiler bulunamadığı zamanlarda bu kişilere özel ilişkiler vasıtasıyla ve kartopu yöntemiyle ulaşılmıştır.

Daha önce bu konuda yapılmış ampirik çalışmaların az ve sınırlı olması nedeniyle, araştırmada daha sağlıklı sonuçlar elde edilmesi ve konunun bütün yönleriyle incelenmesi için bilgi toplama süreci 3 aşamalı olarak planlanmıştır.

1.4.1. Gözlem ve incelemeler

Vatandaşlık ve vatandaşlık erdemlerinin çoğunlukla kamusal alanlarda gündeme geldiği ve mevcut vatandaşlık kavramsallaştırmasına uygun ya da uygunsuz davranışların bu alanlarda gözlenebileceği düşünülmüştür. Bu gerçeğe vatandaşlık literatürünün üzerinde durduğu; "vatandaş talep eder", "vatandaş hakkını yasal yollardan arar", "vatandaş siyasal ve idari yönetime katılır", "vatandaş toplum hayatının kurallarına saygı gösterir" gibi ilkeleri incelemek ve Türkiye'de vatandaşlık erdemlerinin nasıl işlediğini anlamak için bu ilkelerin gözlenebileceği/takip edilebileceği alanlar olan: Belediyeler, Tüketiciler Koruma Dernekleri ve Pazar Yerleri'nde niteliksel yöntemler kullanılarak gözlem, katılımcı gözlem ve yapılandırılmış bazı görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Yapılan gözlem ve incelemeler, hem araştırma ekibinin vatandaşlık erdemlerinin günlük hayatta nasıl işlediğini gözlemlemesini, hem de konunun araştırılmasında kullanılacak olan kilit kavram ve anlamlara ulaşmasını sağlamıştır. Bu aşamada elde edilen veriler ve yapılan gözlemler ışığında elde edilen bulgular, ikinci aşamada gerçekleştirilmesi planlanan mülakatların yapılabilmesinde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, gözlem ve incelemeler sırasında derlenen ilginç olaylar, ses kayıt cihazı kullanılarak kaydedilmiş bu olay ve anlatılar, gerek derinlemesine görüşmeler gerekse odak grup toplantısında, tartışma başlatıcı ve yönlendirici araçlar olarak kullanılmıştır.

1.4.1.1 Belediyeler (Zabıta Karakolları):

Belediyeler şehir merkezlerinde yaşayan vatandaşların çevreleriyle ilgili karışlıklarını temel sorunlar için ilk başvuru alanlarıdır (Hiz kasislerinin konulması, mahalleyle ilişkin alt yapı istemleri vs.). Belediyeler içinde de bu işle uğraşan temel birim zabıta karakollarıdır. Vatandaşlar tarafından yapılan başvurular ve şikayetler zabıta karakollarının kayıtlarında saklanmaktadır. Dolayısıyla, araştırmanın bu bölümünde 3 belediyeye bağli 5 zabıta karakolunda son altı ay boyunca geçerli sayılmış dilekçelere ulaşılmış, talep ve şikayet konuları incelenmiş ve sınıflandırılmıştır. Sosyo-ekonomik farklılıkların yakalamak için çalışmanın bu kısmı, üst, orta ve alt grubun yaygınlıkla oturduğu 3 farklı belediyeye gerçekleştirilmiştir. Gerekli görülen durumlarda, zabıta dışındaki vatandaşlarla ve diğer belediyeye görevlilerle de görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

1.4.1.2. Tüketiciler Koruma Dernekleri:

Vatandaşların günlük hayatlarında alışveriş esnasında karışlıkları çeşitli sorunları tespit etmek ve bu sorunları çözüme ulaştırmak için çeşitli tüketiciler hakları koruma dernekleri kurulmuştur. Bu derneklerin kurulması için zengin bir bilgi kaynağı Türkiye'de bu gibi kanalların nasıl işlediğinin anlaşılması için zengin bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır. Bu çalışmada Tüketiciler Koruma Derneği Ankara Şubesi'nde son altı ay boyunca geçerli kabul edilmiş başvurulara ulaşılmış, şikayet konularıyla ve bu şikayetlerin sonuçlandırılması ile ilgili süreçler incelenip sınıflandırılmıştır. Bunun yanı sıra, gerekli görülen durumlarda vatandaşlarla, dernek çalışanlarıyla, Çankaya İlçe Hakem Heyetiyle ve diğer tüketicilerle de görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

1.4.1.3. Pazar Yerleri:

Semt pazarları vatandaşların bir arada yaşama pratiklerinin, dolayısıyla vatandaşlık erdemlerinin uygulamaya konulduğu en temel alanlardır. Pazarın bulunduğu bölgenin sosyal-ekonomik niteliği gözlemlenerek 3 ayrı semtte gerçekleştirilen çalışma ile toplu yaşam esnasında karşılaşılan sorunların nasıl çözümlendiğine ilişkin gözlemler yapılmış; bu gözlemler esnasında gerekli görülen hallerde vatandaşlarla, esnalla ve belediyeye görevlilerle (zabıta vs.) de görüşmeler yapılmıştır.

1.4.2. Mülakatlar

İkinci aşamada, birinci aşamada gerçekleştirilen inceleme, gözlem, yapılandırılmış görüşmeler ve kısa mülakatlar doğrultusunda bir derinlemesine görüşme kılavuzu geliştirilmiş ve pilot bir çalışmayla form revize edilmiştir. Katılımcılar, sosyo-ekonomik özelliklerine göre seçilmiş mahallelerde; sosyo-ekonomik durum, cinsiyet ve yaş temel değişkenler olmak üzere, meslek, eğitim ve kültürel farklılıklar de dikkate alınarak belirlenmiş ve sonuçta toplam 72 kişi ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Katılımcı profiline; sınıfsal olarak katılanlar, kente yeni göç etmiş olanlar, yurtdışında uzun süre yaşamış ve kesin-geri dönüş yapmış kişiler gibi farklı niteliklerdeki bireyler de dahil edilmiştir. Bu sayede, toplumsal

geçitliliğinin gelişmeye yansıtılması imkânını doğmuştur. Mülakat bulguları, birinci aşamada toplanan bulgularla zenginleştirilerek, Türkiye'deki özel koşulların katılımının vatandaşlığı nasıl tanımladıkları ve günlük hayatta karşılaştıkları sorunlar esnasında bu kavramsallaştırma ile günlük davranışlarını nasıl bağdaştırdıkları kıyaslanmış ve bu edimlerin altındaki yönelimler açıklanmaya çalışılmıştır.

Ah, orta ve üst toplumsal-ekonomik gruplardan, dört farklı yaş grubuna giren kadın ve erkeklerle mülakat yapılmış ve kişiler bu değişkenlere göre belirlenmiştir. Her kategoride en az üç kişi yer almıştır. Yani, mülakatlar 2x3x4'ten toplam 24 farklı gruba ve her gruptan en az üç kişiyle gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak 8'i ön-deneme mahiyetindeki pilot görüşmelere ek olarak 72 kişiyle derinlemesine görüşme yapılmıştır.

1.4.3. Odak Grup Toplantısı

Birinci aşamadaki gözlemler ve ikinci aşamadaki derinleme görüşmelerde belirsizliği koruyan bazı konuları gençlerin vatandaşlığına bakışı çerçevesinde farklı bir yöntemle ele almak ve derinleştirmek için 18-25 yaş arasındaki gençlerle 1 adet Odak Grup toplantısı yapılmıştır. Bunun için farklı düşüncelerdeki gençlerle bir araya getirilmiş ve görüşme ve gözlemlerde ortaya çıkan bazı sorunlar, gençler arasında tartışılmıştır. Bu çerçevede önceki aşamalarda tartışılan konular ve derlenen bazı olaylar bu toplantıda tartışma başlatmak ve tartışmayı kıskırtmak amacıyla kullanılmıştır.

Özelleyecek olursak gerçekleştirdiğimiz proje, başlangıçta öneri olarak sunduğumuz teknik metnin bütün taahhütlerini yerine getirmiştir. Yapılan bir iki küçük teknik değişiklik ilgili yerlerde gerekeleyleyle belirtilmiştir.

BÖLÜM II: LİTERATÜR BİLGİLERİ

BATIDA VATANDAŞLIK

Bilim adamları (Pierson, 1994:36) kendi içinde değişken düzeyleri olan karmaşıklıklarla beraber, modern dünyanın ilk tohumlarını on altıncı ve on yedinci yüzyıllar arasında dünyamızın belli bir bölgesinde kendinden önceki kurulu düzenle karşılaştıran vatandaşları tartışmaktadır. Bu bölge Batı Avrupa'dır, Dolayısıyla, bildiğimiz anlamda vatandaşlığın modern bir fenomen olması göz önünde bulundurulduğunda vatandaşlık çalışmalarının başlangıcının Avrupa olduğu söylenebilir. (Dahrendorf, 1974:673; Isin ve Wood, 1999:5; Faulks, 2000:31). Ancak, Batılı kökeninden bağımsız olarak vatandaşlık, anayasal ve idari yapıları ne olursa olsun dünyadaki hemen hemen her ulus devlette uygulanan bir bağışlık mekanizması haline gelmiştir. (Isin ve Wood, 1999:5). Bu durum, vatandaşlığın artık yalnızca batıya özgü bir kurum olmaktan çıktığı ve başka bir zamanda ve mekanda batılı anlamda vatandaşlıktan farklı bir vatandaşlık anlayışının ve pratiğinin geliştiği ve olasılığının bulunduğu anlamına gelmektedir. Ülkemizdeki vatandaşlık anlayışını ve pratiklerini de bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

Vatandaşlık tanımları çok çeşitlidir. Janoski (1998:9) vatandaşlığı, "belirli bir eşitlik düzeyinde belirli evrensel haklar ve sorumluluklar ile birlikte bireylerin bir ulus devletine pasif ve aktif üyeliği" olarak tanımlar. Faulks'a göre; (2000:5) vatandaşlık, belli bir zaman sürecinde sabit yönetime devamlılığı içinde bireyin haklarına kavuşması ve yurttaşlık sorumluluklarının tamması fikridir. Öte yandan Heater'a göre (1990:182) vatandaşlık,

birilerinin sadece toplum içindeki diğer insanlara karşı değil, aynı zamanda soyut devlet kavramına karşı olan görevlerini ve haklarını da, erdemler ve aidiyet boyutlarıyla kapsamaktadır. "Dolayısıyla vatandaşlık, güçlü aidiyet ve erdemden almaktadır." Turner'ın tanımı (1994:158) vatandaşlığın yasal statüsünün ve üyelik yeterliliğinin altını çizirken, Oldfield (1990:181) de vatandaşlık pratiği üzerinde durur ve vatandaşlığın "bir toplumun devamlılığı ve kimliği için paylaşılan bir sorumluluk" olduğunu söyler, böylece bu sorumluluğu üstlenen ve yönetime katılan bir vatandaşın hem kimlik hem de erdemini vurgulamış olur

Mouffe, Young ve Kymlicka'ya takiben İsm ve Wood (2000:13) vatandaşlığın kimlik tarafını vurgularlar ve grup hakları ve kimlikleri ile birlikte vatandaşlığı tartışmanın parça parça ve merkezi olmayan öznelerin iddialarının eleştirel bir keşfi için bir araç olduğunu iddia ederler. Mouffe (1992:5-6), vatandaşlığa diğer kimlikler üzerinde belirli bir öncelik verilmesi gerekliliğini söylemenin diğer kimliklerin inkar edilmesini gerektirmediğini belirtirken, Walzer (1999: 240) vatandaşlık anlayışının diğer aidiyetlerimizin üzerinde olmasının önemli olduğunu belirtir. Çünkü O'na göre, bu sayede insanların kendileri dışındakilerle bir iletişim kurabilmeleri ve tavır geliştirebilmeleri mümkün olmaktadır.

Cohen (1999: 248) ise, vatandaşlığın birbirinden ayrı üç unsurunun literatürde tanımlanmış olduğunu altını çizer: **vatandaşlık erdemi olarak** politik eşitlerce siyasal yapı için bilinçli katılım ve karar almaya katılımı içeren vatandaşlık; bir insanın devletin korunmasını talep etmesini de içeren yasalarda tanımlanmış bir dizi haklar anlamına gelen **yasal statü olarak vatandaşlık**; ve özel bağların gelişmesine izin veren ve önemli bir **kimlik noktası olarak vatandaşlık**. Bütün vatandaşlık tanımlarının ortak olarak az çok vurguladıkları bu üç nokta: yasal statü, yurttaşlık erdemi ve kimlik, bu bölümün geri kalan kısmında tartışılacaktır.

Yurttaşlık Erdemi Olarak Vatandaşlık

Cumhuriyetçi Vatandaşlık Yaklaşımı (Civic Republican), yasal statü ve kimlik üzerinden vatandaşlık erdemini vurgulayan bir yaklaşımdır. Kökenleri antik Yunan siyaset felsefesine dayanır. Cumhuriyetçi Vatandaşlık perspektifinde vatandaşlık bir statü değil, bir pratik, bir eylemdir. Bu anlayış, genel olarak, vatandaşlığı, sırasıyla yönetime ve yönetime biçiminde yurttaşlık hayatına katılan vatandaş diye tanımlayan Aristot'dan esinlenmiştir.

Burada yönetime, kendi başına iyi bir şeydir, çünkü "zeki ve maksatlı varlıklar olarak, bazı amaçlara yönlendirme arzusu taşır; böyle yapmak sadece operasyonel olarak iyi değildir, ayrıca operasyonel iyi'nin peşine düşme yeteneği anlamında bizim içimizdeki iyinin de ifadesidir" (Pocock, 1995:30-31). Aristot'ya göre vatandaşlık, (varlığın önemli bir unsuru: sıra ile yönetimek ve yönetilmek) özgürlüğün bir aracı değil, özgürlüğün kendisidir. Yine siyaset, Aristot için kendi başına iyi bir şey olduğu için, önemli olan alınan kararların içerdiği değil, halk içinde karar almaya katılımı özgürleştirir.

Eski Yunan'da vatandaş olmak bireyin diğerleri arasında politik bir varlık olarak var olabilmesi anlamına geliyordu. Vatandaşlığın göstergesi, toplumun ilgilendiren konulara karşı katılımı bir tavır geliştirmektir. (Oldfield, 1990: 180). Bu anlayışın vatandaşlık erdemi, sadece kamusal kurumların altında hazır bulunmak değil, aynı zamanda toplumun ortak iyiliği için kendi özel çıkarlarını kamuya feda edebilmektedir.

Cumhuriyetçi Vatandaşlık Yaklaşımının temsilcilerinden Rousseau'ya göre, vatandaşlık erdemi, ancak vatandaş olarak yaşamak ve karar alma süreçlerine katılımla geliştirilebilir (Heater, 1990: 56). Dolayısıyla burada bir döngü vardır, bir kişi ne kadar

katılımda bulunursa o kadar vatandaşlık erdemi gelişir ve ne kadar vatandaşlık erdemi geliştiyse kişi o kadar politik hayata katılır. Van Gunsteren'in (1994:40) ortaya koyduğu gibi, "yurttaşlık zihniyeti çağrıda bulunarak gelişmeyecektir. Bu, diğer eylemlerin ve olayların karşılıklı ürünüdür."

Tipki Eski Yunan kavramsallaştırmasında olduğu gibi, Rousseau'nun politik düşüncesinde de yine yurttaş katılımıyla ilgili bir özgürlük teması buluruz. Rousseau'nun kendi sözleriyle: "Vatandaşlık teorisi ve pratiği, insanlığı olduğu gibi ele alır ve yasaların başarıya ulaşmasını isterken bunu sadece adalet ve kamu yararının herhangisi bir durumunda birbirinden ayrılmaması için yapmaz. Vatandaşlık, insanın gücünün desteklenmesi ve gelişmesi, fikirlerinin yayılması, duygularının ulvileşmesi ve tüm ruhunun yükselmeyi getirir, bu sayede kişi ahlaki özgürlüğüne ulaşır" (Rousseau'dan aktaran Flattmen, 1995:135). Ancak burada antik çağla karşılaştırıldığında bir fark görürüz. Aristo için vatandaşlık özgürlük aracı değil, özgürlüğün kendisi iken, Rousseau için vatandaşlık özgürlüğün bir aracı olmuştur. Cumhuriyetçi Vatandaşlık anlayışı, bireyi merkeze koyan liberal anlayışın ziddi olarak, topluma vurgu yapar. Birey toplumdaki önce gelmez, çünkü birey toplum içinde biçimlenir ve sosyalleşir. Dolayısıyla, birey gönüllü olarak kişisel çıkarlarını toplumun ortak iyiliği için memnuniyetle feda eder. Dahası, Rousseau, (1994: 101) bireyi toplumsal yapıya bağlayan yükümlülüklerin sadece zorunluluktan olmadığını, aynı zamanda karşılıklı olduğunu belirtir. Bunun yanında, başkaları için çalışırken, aynı zamanda, kendimiz için de çalışmış oluruz. Dolayısıyla, vatandaşın toplum yararına yaptığı her şey sonunda kendine geri dönmektedir.

Habermas (1993:5) Cumhuriyetçi Vatandaşlık anlayışının "ahlaki hür irade topluluğu içinde gerçekleştirilen üyelik modeline benzerlik" içinde doğduğunu öne sürer. Bu, vatandaşların bilinçli olarak aktif ve kendi başlarına oldukları anlamına gelmektedir. Dahası, politik kültürün özgürlüğe dayandığından, vatandaşlar kendilerini, kendi hayatları içinde tamamlarlar ve bu da aktif vatandaş katılımının temelini oluşturur.

Habermas (1998:240) liberal anlayışta, sosyal bağın sözlüşme olarak temellendirilmesine karşın, Cumhuriyetçi Vatandaşlık anlayışında sosyal bağların hayatın ortak paylaşımına dayandığını, dolayısıyla bireylerin vatandaşlık görevlerini yerine getirdiklerinde vatandaş olduklarını öne sürer. Burada, görevler ve sorumluluklar üzerine vurgu vardır. Politik katılım, vergiler gibi bireye ait sorumlulukların uygulanmasıdır ve vatandaş kavramını oluşturmaktadır. (Oldfield, 1990:81). Sonuç olarak, bu anlayışta bireyler, vatandaş olarak bir çok şey borçludur, dolayısıyla toplum bireyin zamanı ve hatta hayatı üzerinde hak iddia edilmektedir. Vatandaşlık konusunda Cumhuriyetçi Vatandaşlık yaklaşımını Liberal yaklaşımla karşılaştırdığımızda Cumhuriyetçi Vatandaşlık yaklaşımında politik katılım ve iktisat hakları gibi, özgürlüklerin pozitif alındığını görürüz. (Habermas, 1998:240). Bu yaklaşımda, ortak bir pratiğe katılabilme garantisi alınır ve bu katılım üzerinden bireyler politik olarak sorumlu vatandaşlar haline dönmüşler. Liberal anlayışta, aşağıda da göreceğimiz gibi, özgürlükler negatif olarak değerlendirilir, çünkü birey, yasaların yasaklamadığı eylemleri yapmaktan özgürdür.

Kymlicka ve Norman, (1994:356) klasik liberallerin erdemli vatandaşlığın olmadığını durumlarında bile liberal demokrasinin yasayacağına, güçler ayrılığı gibi kurumsal araçlarla kontrolün ve dengeletin sağlanacağına inandıklarını saptar. Bu düşünceyi düzeninde, her birey kendi çıkarının peşinde koşsa bile, bir özel çıkarlar dizisinin diğerleri üzerinde kontrolünün olabileceği kabul edilir. Diğer yandan, kurumsal mekanizmaların özel çıkarı dengelemeye yeterli olmadığı anlaşılmıştır ve bir miktar vatandaşlık erdemi de gerekmektedir. (Kymlicka and Norman'dan aktaran Galston 1994:362).

Bu tartışma bağlamında, bilim adamlarının da (Kymlicka ve Norman 1994:359; Habermas, 1993: 25; Oldfield, 1990:184) belirttiği gibi, modern demokrasiler sağlıklı olabilmek için sadece yasalara değil, aynı zaman da bilinçli vatandaşlara da ihtiyaç duyarlar. Diğer bir deyişle, vatandaşlık pratiği koşullarının güvenceye alınması, insanların doğrudan pratiğe katılacakları anlamına gelmez. Vatandaşlar, aktif olarak politik hayata katılmaları için zorlanamazlar, çünkü böyle yapılsaydı demokratik rejim ile totaliter rejim arasında bir fark kalmazdı. Bu yüzden ki, vatandaşlık niteliği ve vatandaşların eylemleri vatandaşlık tartışmalarında dikkat edilen noktalardır.

Bazı bilim insanları (Walzer, 1992:104; Oldfield, 1990:184) vatandaşlık erdeminin cemiyet ve kurumlarla öğrenilebileceğine işaret etmektedirler. Ancak Kymlicka ve Norman (1994:367) yurttaşlık erdemlerinin öğreniminde cemiyetlerin, varolma nedenlerinin düşünülerek dikkatli oluması gerektiğinin altını çizmektedir. Onlar'a göre "insanların dini, ailevi veya etnik cemiyetlere katılmasının nedeni vatandaşlık erdemini öğrenmek değil, bazı değerleri yüceltmektir ve bu güdülerin vatandaşlık erdemlerini yükseltmekle pek az ilgisi olabilmektedir."

Son olarak bu bölümde Cumhuriyetçi Vatandaşlık yaklaşıma getirilen muhtemel eleştiriler üzerinde durulacaktır. Devletin sadece ilgili vatandaşların katılımıyla oluştuğuna dikkat çeken ilk eleştiri, buradan hareketle modern demokrasilerin halk egemenliğine dayanma iddiasının hayali olduğunu savunmaktadır (Walzer, 1995:156). Dolayısıyla, günümüzün politik yapılanmasında etkin, dolaysız katılımın hemen hemen imkansız olduğu ifade edilmektedir. İkinci eleştiri, bireylerin kendilerini politikada ideal olarak gerçekleştirilebilmeleri için çalışmak zorunda olmalarını söyleyerek mevcut sistemi ve anlayışı eleştiren kesimlerden gelmektedir. Bu yaklaşıma üçüncü eleştiri, Cumhuriyetçi Vatandaşlığın kamusal iyiliğine yönelik yaklaşımın kime göre tanımlandığıdır. Toplumdaki çok geniş farklılıkların, herkes için "ortak" bir iyiliği bulmayı çok zor, neredeyse imkansız hale getirdiği belirtilmektedir. "20. yüzyılda yaşanan, faşizm ve komünizm tecrübeleri, bir grubun ortak iyisinin toplumun diğer bölümleri üzerine dayatılınca ne derece kötü sonuçlar doğurduğunu açıkça göstermiştir." (Prior ve diğerleri, 1995) denilmektedir. Dördüncü eleştiri feminislerden gelmektedir. (Dietz, 1992: 68). Onlara göre, bu yaklaşım hepimizin eşit vatandaşlar olduğumu söyleyerek ve farklılıkların görmezden gelmeyi önererek aslında eşitlik örtüsü altında ayrımcılığı devam ettirmektedir.

Yasal Statü Olarak Vatandaşlık

Yasal statü olarak vatandaşlık, Roma İmparatorluğu dönemine dayanır. Pocock'a göre (1995:36) "Roma'nı bir insan yasaları özgürdür, yasaların korumasını beklemekte ve istemekte özgürdür." Dolayısıyla Eski Roma da vatandaşlar, politikaya aktif katılmasalar da, tamim gereği belirli bir özgürlük alanına sahiptirler.

Eski Yunan vatandaşlık anlayışından Roma vatandaşlık anlayışına geçiş tartışmasında Pocock, (1995:36) Roma Dönemi'ndeki vatandaşlığın, Yunan Dönemi'nin aksine, politik bir statü kazanan ve bir zaman sonra "politikliğim" kendi başına iyi bir şey olma anlamı değiştiren bir yasal statüye doğru evrildiğine dikkat çeker. Antik Yunan toplumundaki "politik insandan", Roma İmparatorluğu'ndaki "yasal insana" doğru çok kesin bir dönüşüm yaşanmıştır.

Vatandaşlığın yasal statü boyutu, liberal demokratik gelenek tarafından da kabul edilmiştir. Kuramın öncülerinden Hobbes'a göre, devletin yaratılmasının özü, koruyucu ve adil bir hakem ihtiyacıdır. Ancak, devletin yaratılmasına bireyler karar verdiği için, bireyin devlet ve toplumdaki kabul edilme süreci, liberal vatandaşlık anlayışında, vatandaşlık bireylerin devlete ya da diğer vatandaşlarla yaptıkları sözleşme ile doğan bir statü olarak ele alınmaktadır, bu sözleşmede devlet, bağımsız ve otonom vatandaşın koruyucu olarak yer almaktadır. Oldfield, (1990:78) "liberal vatandaşlık anlayışında vatandaş otonom ve bağımsız bir varlıktır, çünkü politik arenaya katılmak için kendisine statüyle verilen hakları kullanıp kullanmama konusunda seçim yapma özgürlüğü vardır" demektedir.

Liberal anlayışta vatandaş, toplumsal katılım konusunda yasal statüsünde daha pasifken, kanunların kendisine verdiği hakları konusunda aktiftir. Ayrıca bu yaklaşımda da bunları zorlamaz. Dolayısıyla vatandaş diğerlerine karşı sorumluluk hissetmez, ancak kendi haklarına saygı ister. Van Gunsteren (1994: 40) liberal anlayışta, vatandaşın topluma karşı varolan sınırlamalar ve görevlerinin oldukça sınırlı olduğunu belirtmektedir. Vatandaşlık haklarının farklı türleri Batılı devletlerde belli süreçlerle basarılmıştır. Politik katılım anlamına gelen politik haklar ilk adımı teşkil etmektedir. Bu haklar Fransız Devrimi gibi büyük olaylar ile elde edilmiştir. İkinci olarak, vatandaşlık hakları endüstri devrimi öncesinde gelişmeye başlamıştır ve bunlar, adil yargı, dil özgürlüğü ve mülkiyet hakkı gibi yasal hakları içermektedirler

Yasal olarak vatandaşlık statüsü, Marshall'ın çalışmalarında da vurgulanmıştır. Marshall, statü olarak vatandaşlığın, beraberinde refah devline belli haklar getirdiğini ve toplumdaki tüm üyelerine yayılan belirli sivil, politik ve sosyal hakların tanınmasının gerçekleştirilmesini öne sürmekte, evrimci bir anlayışla vatandaş hakları tipolojisi önermektedir (Turner, 1993: 6-7). Saunders ise (1993:61). Marshall'ın kavramsallaştırmalarında vatandaşlığın, kanunlar karşısında eşit muamele, eşit oy hakkı ve barınma, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması için bir araç olarak ele alındığını iddia etmektedir. Dolayısıyla O'na göre, Marshall'ın yaklaşımı, vatandaşlık görevleri konusunda bir göndermede bulunmadığı için vatandaşın pasif bir üyesi olarak ele alınmaktadır.

Kymlicka ve Norman'ın (1994:355) savaşı sonrası ortodoksluğu dedikleri bu refah anlayışı, Batı Avrupa'da ve bir dereceye kadar, Birleşik Devletlerde savaşı sonrası dönemde hayata geçtiği için 80'lerde yeni sağ taraftan oldukça eleştirilmiştir. Yeni sağ'la birlikte, yasal vatandaşlığın her şeyi yapmakta özgür olan liberal gelenekteki "yasal insan", "ekonomik insan" dönüşmüştür. Ignatieff (1995:61) ekonomik insan için "belki bir vatandaş, ama buna ihtiyaç olmayan bir vatandaş" tabirini kullanmaktadır. Ayrıca, Yeni sağ yaklaşım, devletin bireyin kendi mülkiyetinin sahibi olmasına izin vermesi durumunda, insanın herhangi bir şekilde politikayla uğraşmasına gerek kalmayacağını iddia etmektedir. Bununla beraber, konu özel mülkiyeti olmayan ve geçerken refah devletin koşullarına ihtiyaç duyan insanlara gelince, yeni sağ, liberal vatandaşlık anlayışının hak vermeye dayanan sorumluluklara vurgu yapana anlayışa geçer. Yeni Sağ, hakları verme anlayışının terk edilmesini gerektirdiğini iddia eder, çünkü refah devleti, insanların kendine yeten bireyler olmasının önünü kesmiştir. Dolayısıyla, bireyler kendilerine yememini gerektirirleri karşılayamaz hale gelmişlerdir. (Mead'den aktaran Kymlicka and Norman, 1994: 361).

Osmanlılara hak ve koruma eşitliği sağlanacağı vaadedilmiştir" (Soysal,1993;18).Daha alanlarında da uyruklara eşit haklar tanıyan bu belgeyle birlikte müslim ve gayri-müslim uyrukların can ırz namus ve malları garanti altına alınmıştır. Vergi, askerlik ve yargı Tanzimat Fermanı ile birlikte ilk kez "imparatorluğun uyruklarına eşit haklar tanıdığı, Ülkemizde vatandaşlıkla ilgili ilk gelişmeler Tanzimat Döneminde başlamıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi

TÜRKİYE'DE VATANDAŞLIK

Bu perspektiften bakıldığında, hakların, ulusal olan vatandaşlık kavramından ziyade giderek uluslararası insan hakları kavramına dayanarak tanımlanmaya başladığı bir dönemde girildiği görülmektedir. Dahası, küresel vatandaşlığın peşinde koşan göçü insan, gıfte ya da göçül vatandaşlıklara alkış tutarken, bunu vatandaşlığın milliyetsiz bir model olarak görmektir. Ancak, küresel perspektif, görevler konusunda çok az şey belirtirken, kurumsal düzenlemeler konusunda da henüz bir açıklığa ulaşmış değildir.

Bu perspektiften bakıldığında, hakların, ulusal olan vatandaşlık kavramından ziyade vatandaşlık haklarından yararlanmaktadır. Çoğunun yasal vatandaşlığı yoktur ama yine de vergilerini ödemekte ve göçü büyük miktarda kalifiye ya da yarı kalifiye işçi batı demokrasileri içinde yaşamaktadır ve Ulusal bağimsizlikleri etkileyebilecek uluslararası hareketlerin artışı, 3) Uluslararası göç. Çok vatandaşların refahına etki de bulunmaması yüzünden güçlü azalan ulusal hükümetler, 2) edilen bir çok nokta mevcuttur: 1) Uluslararası finans kapitalin artan gücüne karşın kuzupolit anlayışa sızadığına dikkat çeker. Kozmopolitliği destekleyenler tarafından işaret Held (1995:325), vatandaşlık fikrinin geleneksel vizyondan daha karmaşık ve

national) ve ulus aşırı (transnational) aidiyetlere birakılmaktadır. bağlı olduğu geleneksel yaklaşımlar yerlerini ulusal altı (sub-national), ulus üstü (supra bu alanda da değişim yaşamakta olduğunu görürüz. Kimliğin katı bir şekilde ulusal kimliğe toplumlar ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla, vatandaşlığın kimlik boyutunu dikkate aldığımızda, büyük göç dalgaları ve sayısı artan etnik savaşılar, daha önce hiç olmadığı kadar heterojen uğramaktadır. Komünist Blok ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan Refah devletinin göküşüne koşut olarak vatandaşlık kavramı da değişikliğe (eski Yugoslavya buna bir örnek olarak gösterilebilir) (Benhabib, 1999).

görülmektedir. Küreselleşme ile birlikte girilen yeni süreç beraberinde ulus devleti zorlayan daha sıkı olarak bir araya geldikleri ve aynı zamanda diğer kurum ve inançların yıkıldıkları içinde yaşadığımız zamanda belirli kurumlardan, olayların ve insanların öncesine göre

Kimlik Olarak Vatandaşlık

Vatandaşlığın böyle kavramsallaştırılması en geniş refah devlet sistemi olmasına rağmen işsizliğin çok alt düzeylerde olduğu İskandinavya ülkeleri örnek göstererek eleştirilmiştir. Öte yandan, refah devleti ayrıcalıklarının kesilmesinin ekonomik katılımları neredeyse imkansız hale gelen yokullar ile topluluğunun diğer kesimleri arasında büyük bir uçuruma yol açacağından da altı gizlenmiştir. Bu sebeple Kimlicka ve Norman (1994:358) Yeni Sağ programı, vatandaşlık tarihinin bir alternatifli değil vatandaşlık prensibine yönelik bir saldırı olduğunu iddia etmektedir.

sonraki yıllarda (1845,1856,1861) çıkarılan fermanlarda da pek işlenen bu durum, Kanun-ı Esasi'nin, 1. ve 2. Mesrûiyet'in ilanı ile birlikte kesintili de olsa devam etmiş böylece vatandaşlık kavramı geçitli boyutlarıyla birlikte ülkemizin siyasal hayatına girmeğe başlamıştır.

İmparatorluğun dağılmasından sonra ise Mustafa Kemal'in önderlik ettiği ilk cumhuriyetçiler, Türkiye'yi, çağdaş medeniyetler içinde bilimsel bir eğitime sahip, modernleşmiş, laik, rasyonel ve modern bir ulus-devlete dönüştürmek istemişlerdir. Bu durum şüphesiz önce devletle birey arasında sonra da bireyler arasında yeni bir egemenlik ve bağlılık ilişkisi kurmak anlamına geliyordu. Bu ilişki ise ancak temel amaç, İslamcılık veya Osmanlılık yerine insanları kapsayacak bir Türk Milliyetçiliğini koymak (Feroz, 1993:28) olan yeni bir ideoloji sayesinde kurulabilirdi. İşte yeni Türk vatandaşlığı, hem geçmişim acı ve sonuçsuz tecrübeleri hem de cumhuriyete önderlik eden kadroların pratik amaçları üzerinde bu olağanüstü şartlar altında inşa edildi.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde vatandaşlığın yasal tanımında siyasal ve sosyal eşitlikçilik ilkesinin izleri vardı. Ayrıca, vatandaşlığın hem jus soli, hem de jus sanguinis tanımlarından yararlanılmıştı. Jus soli, vatandaşlığı, üzerinde doğulan toprak üzerinden tanımlamaktadır. Bu ilkeye göre, bir kere bir ülkeye ait olan topraklarda doğulduğunda artık o ülkenin vatandaşı olunur. Bu tür vatandaşlık anlayışının en tipik örneği Fransız vatandaşlığıdır. Jus sanguinis ise kan bağıyla geçen bir vatandaşlık anlayışıdır. Bir başka deyişle, bir devletin vatandaşı olan ana babadan doğanların o ülkenin vatandaşı olmalarıdır. Bu anlayışın en tipik örneğini ise Alman vatandaşlığı oluşturmaktadır.

Türk vatandaşlığı bu iki anlayışın birleşimidir. Kanunlarda bir yandan :“Türkiye sınırları içinde ya da yabancı ülkelerde Türk anne ve babadan doğan çocuklar Türk vatandaşları kabul edilir.” denirken, öte yandan “Türkiye sınırları içinde yabancısı yer kabul edilmiş çocuklar ilk bakışta Türk vatandaşlığı, toprak ortaklığı üzerinde duran ve devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkesi o ülkenin vatandaşı kabul eden Fransız modeline yakın görünse de, vatandaşlık tanımında görüldüğü gibi hem kan bağı hem de toprak prensipleri bir arada kullanılmaktadır.

Bu bakış açısıyla Türkiye; ortak dil, kültür, kolektif bilinç ve ideallerin birbine bağlı olduğu vatandaşlardan oluşan bir ulus olarak tasarlanmıştır. Ancak bu tasarımda gelenekler veya İslamiyet gibi herhangi bir dine göndermede bulunulmamaktadır. Dolayısıyla amaç laikliği yeni Türk kimliğinin bir parçası haline getirmektir. Anadolu'nun tarihi ve geleceği içinde yeniden keşfedilen ve icat edilen Türkülük ise bu tasarıma gurur katıyor, İslami kimliğin aksine laikliğe yaptığı güçlü vurguyla tanımlanıyor.

Türk vatandaşlığının inşasında, etnik ve alt kültür kimliklerinin göz ardı edildiği monolitik bir tasarımla karşılaşıyoruz. Bu tasarımda aynı zamanda, görev ve sorumluluklara güçlü bir vurgu mevcuttur. Böylece Türk vatandaşlığının inşasında açıkça cumhuriyetçi vatandaşlık anlayışının tercih edildiğini görmekteyiz. Vatandaşlığın inşası “yurttaşlık bilgilere” gibi derslerle çocuklara okullarda, yetişkinlere ise Halk Evlerinde öğretilmiştir. Halk Evleri, vatandaşların bilincinin geliştirildiği bir kurum olarak biçimlendirilmiş ve yapılandırılmıştır. (Zücher, 1993:188). Buralar “yeni vatandaşın” tepeden tırnağa yaratıldığı yerlerdir. “Furları yıkalım” sloganıyla erkekler fesi çıkarıp şapka giymeye başlıyor, böylece sosyal ve dini öğeler birbirinden ayrılıyor. (Weiker, 1981:170).

Ancak hiç kuşku yok ki en önemli reform Arap harflerinin yerine Latin harflerinin kabul edilmesi olmuştur. Bu reformdan önce Türk halkının %92'si okuma yazma bilmiyordu, bu devrimin amacı, eğitimi ve okuma yazma oranının artırılmasıydı. Harf devriminin bir diğer amacıysa diğer bütün reformların altında yatan temel amaç olan Türkiye'yi Avrupa'ya daha yakınlaştırması sağlamaktı. 1928'de yapılan bu reformla birlikte İkinci Dünya Savaşı sonuna doğru nüfusun yüzde 30'u okumayı öğrenmiş bulunuyordu. Ancak yeni rejimin gıbalari şehir ve ilçelere büyük oranda yayılmış olsa da, kırsal alanlara henüz ulaşmamıştı (Weiker, 1981:179)

Vatandaşlığın insasının diğer önemli bir boyutu da dindir. Türkiye etnik olarak homojen bir ülke olmamakla birlikte, ulus olmak mbonolitik ve homojen bir kültürü gerektiriyordu. Tanımlanan Türk vatandaşlığı ise kan bağına dayanmadığı için oluşturulmaya çalışılan bu yeni kültürde Türk-olmayan ama Türk vatandaşlığını kabul eden müssüman gruplar için de bir yer bırakılmıştı. Bu gruplar görece daha kolayca entegre edilmişlerdir. Bazı Yahudi ve Ermeni azınlıklar ise Müslüman olmadıkları için azınlık statüsü aldılar (Lewis, 1955:30). Dolayısıyla burada bir çifte standart var gibi gözükmemektedir. Yeni Türk kimliği ve vatandaşlığı modern ve laik prensiplere dayansa da geçmişin din temelli Millet Sistemi'nin etkileri, vatandaşlığın tanımında yine de kendini belli etmektedir.

Yeni vatandaşlık tanımında dil üzerinde güçlü bir vurgu olduğuna görtürüz, zira Türkçe konuşmak ulusun ve vatandaşlığın insasında önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Böylece toplumdaki dini ya da etnik fark gözetilmeksizin tüm gruplar için Türk dilinin ve kültürünün adapte edilmesi üzerinde durulmuştur. Bu uygulamalara kanunlarda dil ve soyadı ile ilgili maddeler örnek gösterilebilir. Yahudilere olduğu gibi azınlıklara Türkçe dersler okutuluyor, ayrıca insanların kamuya ait yerlerde yabancı dilde konuşmaları uyarılması isteniyordu (Ahmad, 1993: 44). Soyadı kanununda, sınıf, mevki, soy, yabancı ırk ya da milliyeti çağrıştıran isimler kanun dışı ilan edilmişti. Dahası, "yan, of, vic, dis, pulos, aki, zade, velod, bin" gibi yabancı öneklelerle başlayan soyadları yasaklanmış ve Türkçe soyadlarıyla değiştirilmişti. (Soyarık, 2000:128). Dolayısıyla, her ne kadar cumhuriyetin ilk günlerinde soy ve kültür birliğine dayanan Alman vatandaşlık anlayışının etkileri çok vurgulanmasa da, bir düşünüm yaşamış ve giderek Türk kültürü, Türk vatandaşlığının baskın unsuru haline gelmiştir.

1946-1980 Dönemi

1945, kurulmuş tek partili sistemin ebedi özelliğinin sona erdiği bir dönemi içerir. İsmet İnönü ve Cumhuriyet Halk Partisi, demokratik ilkelere adapte edilmesi için çok önemli bir rol oynadılar. Ancak yine de, demokratikleşme amaçlarına karşın, değişim süreci yukarıdan aşağı bir yönlemlerle gerçekleştirildi, çünkü inisiyatif yöneltici sınıftaydı. Türkiye'de bu şartlar altında yapılan ilk çok partili seçimler Temmuz 1946'da açık oy gizli sayım yöntemiyle gerçekleştirildi. Bu seçimlerde Demokrat Parti (DP) meclisteki sandalyelerinin beşte birini kazandı. Demokratların 1946 seçimlerine ilişkin şaibe iddiaları hala tartışılmakla birlikte 1950 yılında demokratların talebiyle yeni kanunlar kabul edildi ve gizli oy usulüyle gerçekleştirilen seçimlerde meclisteki sandalye dağılımında demokratların oyların yarından fazlasını almasıyla Türkiye siyasal hayatında yeni bir dönem başlamış oldu.

Tek parti yönetiminin sona ermesiyle oluşan bu yeni dönemde Türk toplumu sosyal farklılaşma ve karmaşıklık açısından önceki dönemlere nazaran daha yüksek bir düzeye gelmiş, bunun sonucu olarak farklılaşmanın da etkisiyle devlet bürokrasisine karşı yerli baskı

da ortaya çıkmaya başlamıştı. İş dünyasını oluşturan gruplarla köyülere bu baskı gruplarından en belirgin olanlarıydılar. CHP bu grupların taleplerine yeterince cevap verememiş, DP ise bu talepleri kendi siyasal söylemine eklemeyip kendisini bütün hastalıkların ilacı olarak göstermeyi başarmıştı. Sonunda DP, özgürlükçü, anti-otoriter ve anti-bürokratik görünümüyle iktidara geldi (Feroz, 1993: 110).

Demokrat Parti dönemi vatandaşlarla yeni bir anlayışın ortaya konulduğu bir dönem oldu. Önceki dönemdeki pasif vatandaş yerini bazı şeyleri oy gücüyle değiştirebileceğini bilen daha aktif vatandaşlara bıraktı. Köylülük ve geleneksel kitleler kentli vatandaşlara karşı ortaya çıktı ve seçkinler merkeze karşı tepkisini ortaya koydu. Bu noktadan sonra Türk vatandaşlığının politik bir düzeye ulaşım ve siyasal öğelerin artık vatandaşlığın önemli bir bütünüyle ait olduğunu ve isterse onu seçimele değiştirebileceği noktasında mobilize edildi. Bunda hiç kuşkusuz Demokratik Parti'nin "Yeter! Söz milletindir!" propagandasının büyük etkisi vardı (Zücher, 1993:227).

DP; ordu, siyasal elitler, toprak sahipleri ve yeni ortaya çıkan burjuvazi arasındaki politik uyumun aşındığı karmaşık bir ortamda sahneye çıktı (Feroz, 1993: 104). En büyük engellemelerini mümkün olduğu kadar azaltmaya çalışıyor, bireye daha geniş haklar vermeyi vaadediyor ve populist bir siyaset tarzı izliyordu.

Ancak, 1950 ortalarında DP daha fazla demokrasi ve özgürlük iddialarını bir kenara bıraktı. Ceza kanunları daha katı hale getirildi, basın özgürlüğüne karşı önlemler alındı, muhalefete ait mallar kamulaştırıldı ve üniversitelerin özerkliğine müdahale edildi. Dahası, 1954 seçimlerinde alınan yüksek oy sayesinde DP lideri orduda açıkça karşı durdu (Feroz, 1993: 114). 1950 sonlarında dış borç faizleri yüzünden ekonomi bozulunca, DP'nin populist iktisat politikaları, stüdyo taşıyamaz hale geldi. Bu da DP'nin siyasal tutumunu daha uzlaşmaz bir noktaya götürdü. Böylece ordunun, bürokrasiyi ve üniversiteleri karşısına alan DP uygulamaları 1960 müdahalesine sebep oldu.

Bu müdahale İstanbul ve Ankara'daki üniversite öğrencileri ve entelektüel çevrelerce memnuniyetle karşılanırsa da, ilkeyi oluşturan diğer halk kesimlerinde sevinçle karşılanmadı. Bu kitleler tutumlarını yeni anayasaya yaklaşık %35 oranında ret oyu vererek gösterecektir. Müdahale sonrasında, Ankara Üniversitesi'nden bir grup profesör yeni Anayasasının hazırlanması için çağırıldı. Anayasayı hazırlayanların temel amacı CHP ve DP dönemlerinde uygulanan ve iktidar olana güç tekelini veren güçlü yürütme amlayışının önüne geçmektir. Bu yüzden yeni anayasada Millet Meclisi diğer kurumlara karşılık dengeye kavuşturuldu ve meşruyet koruma amacıyla bağimsiz mahkemeler kuruldu. 1961 anayasası sivil özgürlüklere çok büyük yer verdi. Böylece bireysel özgürlüklere daha büyük değer veriliyor ve ilk kez bireyin yerli devletten önce geliyordu.

1961 anayasasının vatandaşlık hükümü 3 prensibe dayanmaktaydı. Birincisi, herkesin vatandaşlığının olması gerektiğiydi. İkincisi, herkesin sadece bir tane vatandaşlığının olması gerektiğiydi ve üçüncüsü ise, herkesin vatandaşlığı tercih etme özgürlüğünün olduğu ve hiç kimsenin istemediği bir vatandaşlığa zorlanmayacağıydı (Soyarık, 2000:162). Anayasa, cumhuriyetin ilk dönemlerinin aksine görevler yerine hakları ve özgürlükleri genişletiyordu. Örgütlenme, siyasal parti kurma ve sendikalar hakları ve böylece vatandaşların politik katılımı

arttırılıyordu. Dolayısıyla 1960-1980 süresince liberal vatandaşlık anlayışı hüküm sürdü. Bu dönemde anayasamız da tesviki ile daha aktif bir vatandaşlık ortaya çıktı.

Özbudun (1998:55) yeni anayasayı oluşturan kurula bulunanların çoğunluğunun etatizm kavramını solcu ve ideolojik bir tavırla yeniden yorumladıklarını ve böylece devletin ekonomik, sosyal ve kültürel planlamayı üstüne almak durumunda kaldığını belirtir. Yeni, anayasada toprak reformu, sağlık ve barınma, sosyal güvenlik kurumları ve işsizliğe karşı yardımları içeren konular da devletin görevleri arasına dahil edildi. Sonuç olarak bu dönemde Türk vatandaşlığına sosyal öğeler eklenmiş oldu.

Yeni anayasa öncekine göre daha liberal olduğu için eskkiye göre politik hareketlere daha fazla müsamaha gösteriyordu ve bu hem sağ hem de sol için geçerliydi. 1960'lardaki hızlı toplumsal değişim atmosferinde CHP için doğal bir taban oluşturabilecek olan öğrenciler ve işçiler bu partinin ortan solu retoriğine rağmen daha uçta bulunan sol partilere ve mihlitan sola kayarken, (Zücher, 1993:266-7) siyasi yelpazenin sağında da buna paralel bir gelişimden bahsetmek mümkündür. Aynı şey Demokrat Partinin devamı olan Adalet Partisi için de geçerliydi. Seçmenleri çiftçiler ve küçük esnaf olmasına rağmen Adalet Partisi'nin politikaları, endüstri burjuvazisi ve büyük sermayenin çıkarları yönündeydi. Bu, birçok seçmeni memnuniyetsizliğe itti ve böylece bu taban yeni kurulan aşırı milliyetçi partilere kaydı (Zücher, 1993:267).

Siyasi örgütler politik ve ideolojik olarak belirli anlamları netleştirince gatişimlere da yol açtı. 1960'ların sonuna doğru başlayan ve giderek tırmanan terör olayları, öğrenci ve işçi gösterileri, Basbakan Nihat Erim'i (Feroz, 1993: 152) ve dönemin Genel Kurmay başkanı liberal anayasamın Türkiye'ye bol geldiği yönünde ikna etti. 1971 müdahalesinden sonraki anayasa değişiklikleri 1961 anayasası ruhuna karşıydı. Hak ve özgürlükler (Özbudun, 1998:57) sınırlandırılmış, mahkemelerin gücünü kısıtlamış ve ordunun yetkileri toplun düzenini ve ulusal güvenliğini korumak adına güçlendirilmişti. Daha güçlü bir yönetim adına ordunun kurumsal özerkliği artırılmıştı (Feroz, 1993: 179).

Bu önlemlere rağmen sorunki on yilda durum çok değişmedi. Terörizme dönüşen gerilla savası, sürekli artan işsizlikle beraber ekonomik kriz ve artan enflasyon tipik sorunlar haline geldi. Hükümet partiler arası kavgalar yüzünden ortaya çıkan sorunlarla baş edemez hale geldi (Feroz, 1993: 179). Ancak bu durum, sokaklardaki kavgalarla kıyaslanamazdı. Her gün onlarca insanın öldüğü sokak kavgaları toplunun tüm kesimlerinde o kadar nefret uyandırmıştı ki, çoğu sosyal hakları geri almasına rağmen 1980 Askeri Darbesi toplunun çoğunluğu tarafından desteklendi.

1980'den bugüne

Keyder, 1980'e kadar, sosyal dağıtım programlarının vatandaşlık kavramının zayıflamasına yardımcı olduğunu belirtir. O'na göre popülizm, güçlü devletin statüsü için bir model olarak ortaya çıkmış ve devletin güçlü devam ettiği müddetçe tam anlamıyla bir vatandaşlığın oluşumunu askıya almıştır. Sosyal haklar devletin toplumdaki meşruiyeti için bir arag haline dönüşmüş, sosyal refah programlarından faydalananlar ise bireyler değil, grupsal aidiyetlere göre tanımlanmıştır (Keyder, 1997:42).

1980 müdahalesi Türkiye'deki vatandaşlık anlayışında büyük bir değişiklik yarattı. Vatandaşlık eğitiminde İslami vurgular tasıyan kültürel vatandaşlık anlayışına bir geri dönüş

gerçekleşti. İslamiyet, irk, dil ve ortak tarihi miras gibi ulusu oluşturan unsurlardan biri olarak görülmeye başlandı. 80 ve 90'lı yılların dünyada genel olarak monolitik kavramların sona ermesine ve farklılık söyleminin yükselmesine olanak veren konjonktürü de bu gelişmeyi besledi. Bir bütünsel yapı olarak ulus-devlette vatandaşlık kavramı, farklılık ve kimlik söylemiyle sarsıntıya uğradı. Türk vatandaşlığı bu yıllar boyunca bir yandan vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamakla görevli sosyal devlet anlayışından vazgeçilmesinin bir sonucu olarak yurttaş devlet ilişkilerinde bir aşımaya yavaşça, öte yandan etnik ve dinsel adiyetlerin de meydana okumasıyla karşılaştı. Dolayısıyla Türk vatandaşlığı, genelinde 80'li yıllarda dünyada ortaya çıkan değişimlere ve özellikle de Türkiye'de vatandaşlık geniş bir çerçevede vermek zorunda kalmış ve 1980'den sonra Türkiye'de vatandaşlık geniş bir çerçevede eleştirilmiş ve tartışılmıştır. Örneğin gıfte vatandaşlık tartışmaları özellikle Avrupa'daki çok sayıda Türk göçmenin belirsiz statüsünün bir sonucu oldu. Öte yandan Anayasal vatandaşlık tartışmaları özellikle Kürt ve İslami grupların kimliklerinin tanımması talepleriyle yükselen çözüm önerileriyle de ortaya çıktı.

Kasaba (1997:16), İslamcılığın yeniden canlanmasının, insanların daha önce zor kullanılarak koparıldıkları tarihlerini, kurumlarını, inançlarını, kimliklerini ve kültürlerini araştırmaları sonucunda gerçekleştirildiğinin altını çizdi. Sosyal çevreyi saran bu yeniden yönlendirme toplumun tüm katmanlarına yayılarak, sadece insanların politik bakışlarını değil, aynı zamanda giyim tarzlarını, dinledikleri müziği, evlerinin inşasını ve modern Türkiye tarihi hakkındaki düşüncelerini de etkilemiştir.

Öte taraftan, Oniş (1997:741) ve Keyman (1995:95), Türkiye'de 80'li ve 90'lı yıllarda yükselen İslamcı politikalarla açıklama getirirken iki farklı açılayıcı yorum ortaya atmışlardır. Oniş, Türkiye'deki durumun özgün tarihi özelliklerini bir kenara bırakmadan dikkatli boyuta dikkatli geçerek ve 1990'lı yıllarda Türkiye'deki İslami politikaların yükselişini küresel ölçekteki ekonomik ve kültürel değişimlerin bir yansıması olarak kavramsallaştırmaya çalışır. Keyman ise (1995:96), Türk milliyetçiliğinin hegemonik bir söylem olarak kendini yeniden üretmemesindeki yetersizliğe dikkatli geçer. O'na göre 1980 darbesi sonrasında Türk milliyetçiliği, Batı'nın hem kabulüne hem de aynı anda reddedilmesine dayanan kendi tarihsel acmazını su yüzüne çıkarmıştır. Keyman'a göre, İslami kimlik, Türk milliyetçiliğindeki krizle siki sıkıya ilintilidir. Bu bağlamda İslami kimliği, küreselleşmeyle beraber laik milliyetçi kimliğe karşı direng ve farklılık dilinin yeniden canlanmasının bir örneği olarak anlamak mümkündür.

Oniş (1997:746), gelirlerdeki hızlı artışın ve buna mukabil eşitsiz dağılımın, ekonomik olanakların ulus devlet içinde yoksulların ihtiyaçlarının karşılanmamasının, yoksun kalanlar ve dışlanmışlarla özdeşleştirilenlerin küreselleşme sürecinin politik alanda boşluk yaratması olduğunu vurgular. İşte tam da bu zemin asırı milliyetçilik ya da dini köktençilik temelinde örgütlenen politik hareketlere taban yaratma olanağı vermiştir.

Oniş, ekonomik alanda gerçekleşen büyük değişimlerin derin kimlik krizleri ürettiğini ve buna paralel olarak kendini tehdit altında hisseden topluluk ve bireylerin bir bölümü içerisinde keskinlik ve kontrol sağlamanın yollarının arandığını belirtmektedir. Demokratik değerlerin dağılımı beraberinde, farklılık ve çoğulculuğun kabul görmemesi ve birey veya grup kimlikleriyle ilgili örgütlenmelerin kendini ifade etme olanaklarının genişlemesini getirmiştir. (Oniş, 1997:746)

Keyman, İslamın bütünlüyle ilgili milli kimlik vizyonuna karşı alternatif bir özne inşa ederek dikkat çekici bir farklılık yaratma ögesi olabileceğini belirtse de, Kemalist çabadaşlaşma istenci karşısında kullandığı tutarı ve sabit siyasal dil yüzünden İslamın da özünü olma eğilimi taşıdığını belirtmektedir. Bu türde bir farklılık söylemi de Keyman'a göre, aslında tam karşıt olan milli kimlik kadar milliyetçi ve totaliter olan bir anlayışı ifade etmektedir (Keyman, 1995:113-114).

Göle'ye (1997:80-81) göre ise, İslami kültür ve kimliğin dışlanmasında modernleşmenin bütünlüyle ilgili (totalize edici) doğası yansıtılmaktadır. Çağdaş İslami hareketler üzerine yapılan çalışmalar, geleneksel ve modern arasındaki ikili karşıtlığa meydan okumaktadırlar. İslamci hareketler saf bir siyasal-dinsel muhalefeti vurgulamamakta, aynı zamanda modernleşme modeline karşı alternatif bir model de sunmaktadır. Kemalist reformcuların devleti modernleşirme çabaları, ülke Osmanlı'daki göçül etnik ve sosyal yapısından kaynaklı, sadece cumhuriyetçi ulus devlete doğru dönüşürken daha önceden hedeflenen sınırları aşmış, sadece devlet aygıtında yapılan bir modernleşmenin ötesine gitmiştir. Kemalistler, aynı zamanda halkın yaşam biçimlerine, tavırlarına, davranışlarına ve günlük alışkanlıklarına da müdahale etmeye çabalamışlardır.

Buna ek olarak Göle'ye göre, cumhuriyet tarihimize boyunca etnik, ideolojik, dini ve ekonomik tüm farklılıklar devletin bekasına karşı olan odaklar olarak görülmüş ve bunlar bütünlüğe karşı birer tehdit olarak algılanmıştır. Böylece bir perspektif Türk elitinin anti liberal platformunu meşrulaştırmanın yolunu açmıştır (Göle, 1997:84). Göle, yüzyıllarca Avrupalılara barbarlığın sembolü olmuş ve onlar için Müslüman "ötekiler" oluşturmuş olan Türklerin, önce Müslümanları, sonra da Kürtleri kendi barbarları olarak ıcat ederek "uygar" dünyaya getirmeye çabalamalarındaki tarihsel ironi üzerinde durmaktadır. (Göle, 1997:85).

Kushner (1997:224) ise, Türk devletin azınlık grupların varlığına tolerans göstererek onları tehdit olarak görmemiş, ancak diğer Müslüman gruplarla ilgili durumun biraz farklı olduğundan bahsetmektedir. Türkiye'de, Osmanlı İmparatorluğunda olduğu gibi, bir grup, yalnızca diğer dini İslamiyet değilse azınlık olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla cumhuriyetçi anlayış, Türk olmayan Müslümanların azınlık olmadığını, gerçekte Müslümanların milli bütünlüğü bir kriteri olduğuna iddia etmektedir (Ayata ve Ayata, 1998: 130)

Türk devleti ülkedeki etnik çeşitlilik yüzünden etnik köken yerine toprak üzerine bir vatandaşlık anlayışı yerleştirmeye çalışmıştır. Nüfusun tüm farklı bölümlerine aynı vatandaşlık hakları tanınmış, böylece vatandaşların devlete karşı yurttaşlık görevleri hissiyatına ve bağlılığına sahip olacakları beklenmiş, ancak bu bir türlü gerçekleştirilmemiştir. Dolayısıyla da Türk Devleti kendisinin varlığının varlığını yöneten saldırgan anlamakta zorluk yaşamıştır. Örneğin Kushner (1997:225) 90'lı yıllarda tirmanan Kürtçülüğün devlet tarafından sosyal ve ekonomik hoşnutsuzlukların ifadesi ve küçük bir terörist grubun hareketleri olarak yorumlandığını belirtir. Dolayısıyla çözüm, teröristleri bastırmakta ve ülkenin geneliyle beraber, bölgede ekonomik ve sosyal gelişimi sağlamakta görülmüştür. Ancak Cizre-Sakallıoğlu'na (1996:14) göre, yapısız eşitsizlikler kendi başına hayattaki gerçekleştirenlerin değişimleri ve Kürtlerin algılarını değiştirmelerini açıklayamaz. 1980 sonrası Türk milliyetçiliği ile birlikte sosyal ve ekonomik koşullar Kürt kimliğine yeni bir biling katmış, ve kültürel fikirler için zemin sağlamıştır. Benzer şekilde Göle'ye göre (1997:89) de, İslamci ve Kürtçü hareketler ancak güç olarak ortaya çıkmışlardır.

Keyder, vatandaşlığın siyasal liberalizme dayandığı ve laikliğin uygun bir biçimde kurumsallaştırdığı bir durumda, etnik ve dini hareketlerin bugünkü koşullarından çok şey kaybedeceklerini düşünmektedir. O'na göre, etnik ayrıtlılığın için şu açıktır: eğer kültürel vatandaşlık formu adına kolektivist bir milliyetçi ideolojiden vazgeçilebilirse, eğer kültürel kimliğin ifade edilebildiği bir kamusal alan yaratmayı sağlayacak güvenilir bir yasal sistem ya kullanmak için oraya yönelenlerdir (Keyder, 1997:41). İcdüğü ve diğerleri (1999:207) de Keyder ile kurumsal vatandaşlığa ihtiyacı duyulduğu konusunda hemfikir olmakla birlikte, kurumsal vatandaşlığın ülkemizde daha tam olarak kurumsallaştırılmadığının da altını çiziyor. Her ne kadar Türkiye'de bu konu üzerine konuşulmaya başlansa da, konu önümüzdeki on beş yıl içinde dikkat çekici bir mesele olmaya devam edecek gibi gözükmemektedir. Çünkü Türkiye'de vatandaşlık hala cumhuriyetçi vatandaşlığın anlayışının baskın olduğu, cumhuriyetin ilk yıllarındaki tamamlanmış parametrelerle algılanmaktadır. Oysa, toplumdaki orta sınıfın yeni aktif vatandaşlığı, 20'li ve 30'lu yıllarda tasarlanmış olan vatandaşlığından oldukça farklıdır. 1990'ların görevleri ve otorite konumlanmasını sorulmayan ve taleplerini seslendiren bir vatandaş portresinin yavaş yavaş ortaya çıkmasına tanıklık ettiğini iddia etmek mümkündür. Dolayısıyla, Türk vatandaşlığı içinde bir taraftan görev ve sorumluluklar anlamındaki cumhuriyetçi vatandaşlığın etkiniği sürse de, pratikte birey ve grupların hakları konusundaki güçlü bir vurguyla beraber liberal vatandaşlık anlayışının etkilerinden uzaklaşarak doğrudan doğruya vatandaşlık anlayışına yönelen bir alan araştırması eksikliği şiddetle hissedilmektedir. Bu araştırma literatürdeki bu eksikliği gidermek amacıyla tasarlanmıştır.

Görüldüğü gibi, Türkiye'de vatandaşlık üzerine yürütülen bilimsel tartışmalar olayı yasal statü ve kimlik boyutlarıyla ele almaktadır. Bu bağlamda hem vatandaşlığın tanımlandığı yasal metinlere ilişkin hem de vatandaşlık olgusunu kimlik ve aidiyet kavramları üzerinden anlamaya çalışan doğrudan doğruya vatandaşlık anlayışına yönelik bir alan araştırması eksikliği şiddetle hissedilmektedir. Bu araştırma literatürdeki bu eksikliği gidermek amacıyla tasarlanmıştır.

Gerçekleştirilmiş olan bu çalışmada Brian Turner'in yasal statü, kimlik ve sivil erdemleri bir arada anlaşılması gerektiğini söyleyen vatandaşlık anlayışından esinlenilmiştir. Turner vatandaşlığı bireyin devlet karşısında yasal statüsünü belirleyen haklar ve sorumluluklar demeti olarak tanımlamaktadır. Turner'a göre vatandaşlık yoluyla tanımlanan haklar ve sorumluluklar bireylerin ait oldukları ülkenin kaynaklarını kullanabilmesini garanti altına almakta, bu şekildeki bir vatandaşlık anlayışı aynı zamanda vatandaşların hak aramaları için gerekli olan mesru zemini hazırlamaktadır. Bu bağlamda bir kişinin kendi haklarını talep edebilme hakkının garanti altına alınması ancak o kişinin bir topluluğa üye olmasıyla mümkün olabilmektedir. Topluğa üyeliği temel alan bu görüş bireylerin içinde buldukları topluluk vasıtasıyla ve bu topluluğa karşı hissedilen aidiyet duygusu ile birey kimlik tesis ettiklerini savunmaktadır. Vatandaşlık aynı zamanda vatandaşlık erdemleri olarak anılan ahlaki davranış alanını, sosyal pratikleri ve kültürel inançları da tarif etmektedir. Kısaca, vatandaşlık ile belirlenen erdemler bir toplulukta iyi vatandaşlığı kurgulayan temel pratikler, davranış biçimlerini ve tüm kültürel yapıyı da belirlemektedir (Turner, 2001:14).

Reşat Kasaba ise modernleşmekte olan toplumlarda tepeden imceci anlayışlarla reformların güdümüne geldiğini ve gerçekleştiren tüm reform hareketlerinde devlet merkezli bir anlayışla hareket edildiğini dile getirmektedir. Fakat Kasaba'ya göre bu reformlarda üzerinde düşünülmesi gereken bir yapıda görünmekte yada toplum

tamamen yok saymaktadır. Fakat, Kasabaya göre anlaşılması gereken şey şudur ki devlet tohumdan bağumsuz bir şekilde işlemekte, toplumdaki gelen tepkiler de devletin düzenlenmelerinde büyük rol oynamaktadır. Bu sebeple temelde devleti anlamayı önüne koyan sosyal bilimciler dahi bu amaçlarını toplumdaki bağsız bir şekilde gerçekleştiremezler. (Kasaba, 1997:30)

Vatandaşlık yukarıda aktarılan literatür bilgilerinde de değinildiği üzere ülkemizde devlet referanslı olarak gelişmiştir. Devlet referanslı gelişmelerde vatandaşın sadece prosedürel tanımlarına ulaşmak mümkün olabilmektedir. Fakat devlet tarafından tanımlanan vatandaşlığın içerdiği toplumsal pratiklerde belirtenmektedir. Bu sebeple bu araştırma kapsamında vatandaşlık olgusunun anlaşılmasında gündelik yaşam temel referans noktasını oluşturacaktır.

BÖLÜM III: BULGULAR

3.1. Beş Temel Boyutuyla Vatandaşlık

3.1.1. VATANDAŞLIK ALGISI, HAKLAR VE SORUMLULUKLAR KAVRARIŞI

Araştırma kapsamında vatandaşların vatandaşlıkla ilgili düşünce ve duyguları da incelenmiştir. Özellikle vatandaşlığın kelime olarak vatandaşlık kavramından nasil algılandığı üzerinde durulmuş daha sonra vatandaşlık hak ve sorumlulukları hakkındaki görüşleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Son olarak da vatandaşların vatandaşlığa dair bilgileri nereden ve nasil edindikleri araştırılmıştır.

3.1.1.1. Katılımcıların 'Vatandaşlık' Algısı

Araştırma kapsamında katılımcıların 'vatandaş' kelimesini nasil algıladıkları ve bu kelime ile ilgili düşünceleri öncelikli olarak serbest görüşüm tekniğiyle anlaşılmasına çalışılmıştır. Katılımcılara "Vatandaş deyince aklınıza ne geliyor?" sorusu yöneltilmiştir. Özetle katılımcılardan bu kelimeyi duydıkları zaman aklına ilk gelen düşünceleri söylemeleri istenmiştir. 'Vatandaş' kelimesinin yanında katılımcıların bu konudaki düşünceleri üzerine daha fazla fikir edinebilmek için ayrıca "kavram olarak 'vatandaşlık' deyince aklınıza ne geliyor?" sorusu da yöneltilmiştir. Bu iki farklı soru şeklinin ardından niteliksel olarak farklılaşan tepkiler geldiğinde, bu iki farklı soruya verilen cevapları ayrı ayrı analiz etmeyi uygun gördük.

'Vatandaş' deyince aklınıza ne geliyor?' sorusuna verilen cevapları ikiye ayırarak mümkünüdür. Birinci duruşu oluşturan 'vatandaş' kelimesini coğrafyasında yaşayan kişiler olarak yada haklar ve sorumluluklardan yola çıkarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşımla sergileyen katılımcılardan bazıları 'Vatandaş' kelimesini "Türk" kelimesiyle bağdaştırmaktadır. Ancak, bu yaklaşımda etnik bir anlayışın izlerini sürmek güçtür. Bu yaklaşımda "Türk" kelimesi daha çok belli bir ülkenin vatandaşlarını tanımlamak için kullanılmaktadır. Örneğin:

- "Vatandaş?"
- Ha, mesela ben Türk vatandaşım.
- Nedir Türk vatandaş olmak?
- Vatandaş Türk olmak. Her ülkenin bir vatandaşı var, öyle değil mi? (V25).

Vatandaş? Vatandaş her zaman hangi vatandaşsa ona. Sen burdayken mesela Türk vatandaş olucan (V57).

Bu grubun içinde çok farklı sosyo-ekonomik yapılardan gelen kişiler mevcuttur, fakat bu gruba dahil olanların tamamına yakını gerek gördükleri eğitim vasıtasıyla gerekse katılmakta oldukları sivil toplum faaliyetleri kanalıyla kamusal yaşamda aktif olmuş bireylerdir. Bu grubun verdiği tipik cevaplara birkaç örnek aşağıdadır:

“Vatandaş deyince de tabii o bayrak altında tekrar yaşayan ve o devletin birimlerine nyan kişiler” (V52).

“Vatandaş vatanim, vatanim olan vatanim üstünde yaşayan kişilerin tümü vatandaştır. Ben de bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşım.” (V2).

“Vatandaş deyince iklimi bu ülkenin kurallarını bilen ve ona göre oynaması gereken insan iklimi geliyor. Başka hiçbir şey değil” (V53).

“Ha şimdi vatandaş deyince ismi üzerinde aynı zamanda yaşayan kişiler. Ama tabii o yalnız zamanda yaşamakla yemiyor. Daha çok ortak tavafıların da olması lazım.” (V11).

“Vatandaş, sınırlarını kanunların çizdiği, kimsenin vatandaş olacağı kanunların belirlediği, bir ülkenin, bir devletin vatandaşlığı olmayı kabul eden kişiye, kişi o devletin vatandaşdır. Önemli olan o niyette olmak, ben Türkiye vatandaşım’ diyorsa kişi, ben Türk vatandaşım’ diyorsa kişi kabul etmiştir.” (V20).

İkinci grupta yer alan katılımcılar ise yukarıdaki gruptan farklı olarak vatandaş kelimesini bir ükkeye aidiyet ya da hak ve sorumluluklara vurgu yapan bir yaklaşımla algılamamaktadırlar. Bu gruptakileri iki farklı gruba ayırmaktayız. Birinci gruptaki katılımcılar, ‘vatandaş’ kelimesinin: garip, gariban, zavallı, koyun, pasiflik, kulluk gibi kelimeleri çağrıştırdığını dile getirmişlerdir. Verilen cevaplara bir kaç örnek şu şekildedir:

“Peki vatandaş deyince iklimi ne geliyor?” (V12).

“Peki vatandaş deyince ne geliyor abi iklimi? Vatandaş deyince burda sünmenler, aha bak bağrıyör, simit! Boyacı, vatandaş deyince iklimi onlar geliyor” (V43).

“Peki vatandaş deyince Koyun sürüsü geliyor” (V50).

“Vatandaş deyince ne geliyor? Türkiye’deki vatandaşları düşünürsek, mağdur insanlar geliyor iklimi şu anda” (V36).

“Peki vatandaş deyince ne geliyor iklimi? Şu an görülmüş olduğumuz vatandaşlar işte.

- Kimdir yani vatandaş?
- Vatandaş işte alt tabakanın vatandaşları, vatandaş deyince insan ayrılıyor. Nasıl şey yapayım size vatandaşın durumunu. Vatandaş deyince genelde alt kısım insanlar gelir.
- Alt kesim insanlar.
- Alt kesim" (V30).

Bu grup, sosyo-ekonomik alt yapı ve yaş gibi değişkenler göz önünde bulundurulduğunda oldukça karma bir gruptur. Bu grup tarafından benimsenen söylemde medyanın etkisinden de bahsetmek mümkündür. Özellikle 'reality' showlarda ya da haber programlarında sıklıkla dile getirilen 'sokakta ki, sıradan vatandaş' duruma ait anlatılar bu gruptaki bazı kişilerin benimsenmiş olduğu bu söylemi açıklat niteliktedir. Fakat bazı kimseleler ise konuya eleştirel ve ironik yaklaşımlarından kaynaklı olarak vatandaş 'zavallı' kişi olarak tasvir etmektedirler. Genel anlamda söyleyebilir ki bu yaklaşımda 'vatandaş' başına mütemadiyen kötü olaylar gelen, acınacak, zavallı bir insandır.

İkinci tarz yaklaşım daha çok soyutlama kapasitesi düşük, alt gelir kesiminden ve büyük eğitilmiş kişilerden gelmektedir. Bu kişiler 'vatandaş' kelimesiyle insanlık, toplum, komşu gibi kelimeleri akıllarına getirdiklerini söylemişlerdir. Bu yaklaşımı benimsyenlerin bir çoğu 'vatandaş' kelimesini 'insan' kelimesiyle eşanlamlı olarak görmektir. Bu düşüncenin bazı örnekleri aşağıdadır:

- "Peki vatandaş deyince aklına ne geliyor?"
İnsan, aile, komşu, eş dost. Vatandaşlar bunlar" (V7).
- "Peki vatandaş?"
Vatandaş halk. Vatandaş halkımız yani herkes benim için bi vatandaş" (V38).
- "Vatandaş deyince ne geliyor aklınıza?"
İnsan, vatandaş" (V10).
- "Peki vatandaş deyince ne geliyor aklınıza?"
Dünya içinde yaşayan insanlar.
Dünya içinde!
Yani bura, Türkiye olarak düşünmüyorum yani. Dünyada yaşayan insanlar.
- Bunlar vatandaşdır diyorsunuz!
Hi hi. (V34).

3.1.1.2 Katılımcıların "Vatandaşlık" Algısı

Katılımcılara 'vatandaş' kelimesinin anlamına "kavram olarak vatandaşlık sizin için ne anlama geliyor?" şeklinde bir çağrışım sorusu da yöneltilmiştir. Bu sorunun yanıtlaması belli bir düzeyde soyutlama yetisi gerektirdiğinden bazı katılımcılarla bu konunun görüşülmesi oldukça güç olmuştur. Bu soruya verilen cevapları beş gruba ayırarak mümkün olduğu kadar

1- Bu gruptaki katılımcılar vatandaşlık hak ve sorumluluklarına vurgu yapmaktadırlar. Bu kişilerin sosyo-ekonomik konuma göre sınıflandırılması mümkün değildir çünkü bu gruba dahil edilmeden bu bakımdan büyük bir çeşitlilik göstermektedirler. Ancak, bu kişilerin bir ortak özelliği kamusal yaşamda da diğer katılımcılara göre daha aktif olmalarıdır. Aynı

Zamanda bu kişilerin yaklaşımlarında diğer vatandaşların pastiliğine karşı bir sitem olduğu da söylenebilir. Birinci grubunun verdiği yanıtlara birkaç örnek aşağıda sıralanmıştır:

- "Vatandaşlık deyince sorumluluk geliyor ama. Ve herhangi bir yerde çalıştığım zaman, ilk gittiğim gün dahi ben yapmadım ya da bilmiyorum demeyi hiç onuruma yediremedim. Vatandaşlık bu işte, sorumluluk. Bir işi benim habertim yok demeyeceksiniz" (V35).

- "Tam vatandaşlıkla kastettiğiniz ne yani hanı? Ya toplumsal konulara karşı duyarlı kendi yani bulunduğunuz dönemde dönemindeki yapması gereken görevlerini yerine getirmesi lazım insan olarak yerine getirmesi lazım. Nasıl bizden önce insanlar belirli kesim şu anda eğer oturup konuşabiliyorsa biraz demokrasisi varsa oturup konuşabiliyorsa onları sayesindedir. Bizde vatandaş olarak kendi yaşadığımız çağda hem tanıklık etmeliyiz hem de müdahale etmeliyiz. Ancak o zaman belli şeyler oturabilir diyoruz yani. Anladım. Peki vatandaşlık kavram olarak vatandaşlık deyince vatandaş değil de vatandaşlık deyince nasıl bir şey geliyor aklınıza? E sorumluluk geliyor" (V14).

- "Vatandaşlık? Vatandaşların haklarının olmasıyla alakalı bir şey" (V 63).

- "Kavram olarak vatandaşlık mahkum edildiğimiz yerde ortak haklarımızı gözetmek bir de sınırlarımızı gözetmek, anlatabiliyor muyum. Ama ben vatandaşlık haklarını mesela şurada bir yerde yaşıyoruz işte benim tavanim onun tabanı anlatabiliyor muyum. Bu apartman içerisinde adam gibi yaşamamanın kurallarına uymak o kurallar da göreceli olarak yasalar, kanunlar, işte bir takım yönetim kurulu kararlarına vesaireye bağlanmış. Onlara uymak diye düşünüyorum vatandaşlık. Bir de yasaların bana verdiği burada yaşamakla ilgili bu ilke de yaşamakla ilgili ve dünyada yaşamakla ilgili verdiği hakları aramak. Ben bir de inanamayacağınız belki ama müthiş bir hak arayıcısıyım" (V 24).

- "Peki kavram olarak vatandaşlık deyince aklınıza ne geliyor?"

- "Benim aklıma gelen mi yoksa Türkiye'deki vatandaşlığı mı soruyorsunuz siz?"

- "Siz nasıl isterseniz öyle cevaplayım."

- "Vatandaş devleti sahibidir, devlettir. Vatandaş hakkını bilirse, korursa herhalde şimdikiinden çok daha başka oluruz. Ama hiç birtimiz vatandaşlık hakkını kullanmıyoruz. Sanki kullandığımız zaman bir suç işlemiş, karşı gelmiş gibi, çünkü buradaki insanların durumunu biliyorum, bir hisse kaplıyorduk insanlar" (V 50).

2- Bu konuda karşılaşılan ikinci bir yaklaşım ise eleştirel bir ifadeyle dile getirilen "Türkiye'de vatandaşlık anlaşılmamış bir tabirdir" idi. Altı kişi sorumuza bu şekilde cevap vermişti. Bu grup orta gelir kesimine mensup kişilerden oluşmaktadır. Burada vatandaşlık kavramına "aşkın", "yüce" bir anlam yüklenmekte ve gündelik hayatta bu aşkın kavramın yeterince hakkının verilmediğinden şikayet edilmektedir. Bu yaklaşıma bir kaç örnek şöyledir:

- "Valla vatanlaşlık tahmini benim anladığım kadarıyla, Türkiye de çok fazla anlaşılmuş bir kavram değil, bir tabir değil ve yahut ta. Bunu birkaç örnekle söyleyecek olursam, bizim insanlarımız vatanlaşlık görümlerini tam yerine getiriyorlar. Neye getiriyor, bir defa önce insan kendi, Türkiye de yaşayan insanın kendisine saygısı yok. Bir basit örnek yani: yolun kenarın araba ekliyor sunuz. Bu bir vatanlaşlık görümlü, başkasını rahatsız edeceksen gekme kardeşim oraya. Yani her şeyi bir yaptırma bağlamasın ülke. Devlet bir yaptırım gücünde kalmasın, devlet o yaptırımı yapmıyor zaten" (V12).
- "Vatanlaşlık, kavram olarak vatanlaşlık neler çağrıştırıyor?
- Kavram olarak vatanlaşlık işte yani tam yerine getiriyoruz yani vatanlaşlığımızı. Bilmiyorum artık izahı biraz zor" (V 52).
- 3- Bu konuda karşılıklı bir diğer yaklaşımlar ise vatanlaşlık kavramına kimlik ya da aidiyet anlamı yüklenmektedir. Yüklenen bu anlam bazı katılımcılar tarafından olumsuzluk içeren ifadelerle anlatılarken bazıları tarafından onaylanmakta ya da gürur vesilesi olmaktadır. Aşağıda örneklenen konuşmada Kürt kökenli bir katılımcı vatanlaşlığın ülkesinde yaşayan insanlara zorla dayatılan bir kimlik olduğunu söylemektedir.
- "Peki vatanlaşlık, kavram olarak vatanlaşlık deyince ne anlıyorsunuz? Ne anlamda geliyor vatanlaşlık?
- Türkiye de vatanlaşlık kavramı ... Türkiye çok toplu olarak oluşmuş bir ülke. Yani kavram. Yani şeydir. Yani şöyle yaklaşıyor ben de bu ülkede yaşayan bu ülkenin vatanlaşım. Ama Türkiye de şey olayı var işte, zorla bir kimlik dayatma olayı var, bana göre. ... ha ben mesela şunu söylüyorum, "ben Türkiye vatanlaşım". Ama sen, bana şey dayatması yapıyor "sen Türksün". Yani bu dayatma oluyor.
- Türkiye vatanlaşım olmak istiyorum, Türk olmak istiyorum diyorsun.
- Hayır. Ben ne isem oym demek istiyorum. ... ama bunu söylemiyorum.
- Ne gibi mesela ne gibi?
- Ya şeydir. Almanya da da Türklar yaşıyor ama Türk kimliği geçiyor. Türksün diyorlar. Almanya demiyorlar. Ama orada Almanya vatanlaşığı var ama Kürt. Burada böyle bir sistem yok. Burada herkes Türk olmak zorunda. Bu ülkede yaşıyorsan Türk olmak zorundasın. Böyle bir dayatma var.
- Var mı böyle bir dayatma?
- Tabii ki var.
- Nasıl hissediyorsun bunu? Hangi durumlarda böyle bir dayatma olduğunu düşünmüyorsunuz?
- Ya nasıl söyleyeyim. Okuldayken, okul yani en azından işte okullarda "Türksün, doğruyum". Bu bir felsefe gibi yerleştiriliyor insanlara. Liseye geçtiğinde, ortaokul lise çağlarında Kürtün ama bunu söyleyemiyorsun. Çünkü baskı var, doğuda da zulüm var. Onun üzerinde hissettiğimiz etkiler bizde de var. Korkuyoruz yani. Söylesen acaba ne olur ya da ne olmaz. Böyle bir baskı var yani. Kendi kimliğimizi ortaya koyamıyoruz.
- Hangi durumlarda hissediyorsunuz bunu genellikle?
- Hissediyoruz, kendi köylerimizde.
- Yani mesela hangi durumlarda kendi kimliğimizi ortaya koyamıyoruz?

- *"Yani en azından yaşadığın ortamda aydın ... toplumda bazen hissediyorum, "ya ben Kur'dum" diye bilmiyorum ama bu olmayor (V16).*

Yukarıda da söylediği gibi vatandaşlık kavramına kimlik ve aidiyet olarak yaklaşımlar ona daha işlevsel bir anlam da yüklemektedir.

- *"[Vatandaşlık] ait olma duygusudur. Ait olma duygusu dediğim de bunu tabii olma duygusudur anlamında söylemiyorum. Yani kendisini ait hissetme duygusudur. Mesela bir Amerikan vatandaşlığı kökeni ne olursa olsun ben Amerikalıyım demesi, onu bunu demeye iten şey vatandaşlık bağdır, vatandaşlık duygusudur diye düşünüyorum. Yoksa cüzdanında kimlik numarası olarak bakılmıyordun vatandaşlığa" (V17).*

Bu sözlerde vatandaşlığa aynı zamanda vatana sadakat anlamı da yüklediği görülmektedir. Bu kategoride vatandaşlık bir başka vurgu ise vatandaşlığın kısıtlayıcı niteliğini ele almakta ve kosmopolitan vatandaşlık taleplerini hatırlatan düşünceleri yansıtılmaktadır. Bu bakımdan aşağıdaki sözler oldukça ilgi çekicidir:

- *"Peki vatandaş dediğin ya biraz önce, vatandaşlık diye kavramsal olarak soracak vatandaşlık kelimesi size neyi çağırıyor? Hani vatandaş olma durumu? Şimdi bir ülkenin vatandaşlığı diye mi düşünüyoruz? Tabii yani öyle düşünelim. Vatandaş olma durumu neyi çağırıyor? Evet. Yani hani vatandaşlık denir ya, yani böyle televizyonda falan tartışılıyor hep. Ya ben vatandaşlık kısmına karşı olduğum için şimdi o virup onlarla ilgili bir cümle kuruyorum.*

- *Anladım. Karşı olduğum derken neye karşısınız mesela?*

- *Yani şimdi ben Türkiye de doğmuşum. Ve demişler ki bana yani kendimi bildiğim yaş o neyse beş yaş mı altı yaş mı artık. Sen Türk vatandaşsın. Ondan sonra işte sen müslümansın. Ondan sonra benim seçtiğim bir sınırdı diyelim ki yani yapmak zorunda olduğum şeyler var. işte Türk vatandaşlığı olmak. Ama ben mesela şey daha yakın geliyordum. Kızıldere'li yaşıyorum. Ama öyle bir şansım olmadı için diyelim ki burada Türkiye de yaşıyorum. Ve başka da şansım olmadı için devlette çalıştığım için Türk vatandaşlığı olarak yaşıyorum yani. Çok çok şansım yok. Ama diyeceksin ki çok fazla itiraz ediyorsan git o zaman di mi? Ama o zaman da bir sınırdı şey geliyordum yine. işte focuklar var onlar büyüyecek işte şu olacak bu olacak. Düşünceler değişiyor. Yani ben bir süre sonra düşüncelerimin ne olacağını biliyorum ki belki Türk vatandaşlığı olmayı seğeceğim, biliyorum" (V51).*

4- Bu konuda karşılıklı bir başka yaklaşım ise vatandaşlık kavramına "aynı ülkede yaşayan insanlar", "insanlık", "milllet" gibi anlamlar yüklenmesidir. Burada yapılan vurgu aynı toplumdun insanı olmak, aynı coğrafyada ya da aynı ülkenin sınırları içinde yaşıyor olmak anlamındadır. Aşağıda geçen konuşmalar bu yaklaşıma örnektir:

- *"Peki vatandaşlık kavram olarak vatandaşlık deyince aklına ne geliyor?"*

- *Vatandaşlık deyince şimdi kavram olarak vatandaşlık deyince bir ülkede yaşayan insanlar. Yani bunun haricinde nasıl söyleyeyim bir millletin topluluğu desem o kadar yani" (V6).*

- *"Vatandaşlık kavram olarak sizin için ne ifade ediyor?"*

- *Vatandaşlık, şöyle, aynı sınırlar içinde yaşayan (ayrı?) tabii ettiğimiz fahihi kişiler olarak görünüyor" (V40).*

5- Görüşmeler sırasında karşılaşılan son bir yanıt ise "bilmiyorum" idi. Görüşmelere katılan kişiler içinde azımsanamayacak sayıda kişinin "vatandaşlık kavram olarak sizin için ne ifade ediyor?" sorusuna bu şekilde yanıt verdiği gözlemlenmiştir. Bu grupların tamamı alt sosyo-ekonomik kesimden bireylerdir. Bu kişilerden büyük çoğunluğu düşük eğitimli olmalarının yanında kamusal yaşamda da çok aktif bireyler değildirlen. Ayrıca, görüşmeler esnasında heyecanlılar ya da görüşmeye isnamamış olan kişiler de bu soru karşısında sessiz kalmışlardır.

- "Vatandaşlık?
-Yani insanların yaşadıkları toplum içinde birbirleriyle iyi geçinip ilişkilerini severek o şekilde yaşamaları?" (V 58)

- "Peki, vatandaşlık deyince ne geliyor aklına?
-İnsanlık geliyor, yani insanlıkla eşanlamlıdır" (V8)

3.1.1.3. Haklar ve Sorumluluklar

Araştırma kapsamında gerçekleştirdiğimiz derinlemesine görüşmelerde vatandaşlık hakları ve vatandaşlık sorumlulukları konularında da katılımcılara sorular yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen cevapların analizyle katılımcılar hak ve sorumluluk bağlamında 4 gruba ayrılmıştır. Bu ayrıştırmada katılımcıların sosyo-ekonomik düzeyleri ve cinsiyet ve yaş gibi özellikleri de dikkate alınmış fakat bu bağlamda kısmen düzenliliklere rastlanmıştır. Bu sebeple bu ayrıştırmayı doğrudan bir toplumsal katmana referansla anlamak mümkün değildir. Nitekim, buradaki görüş ayrılıkları büyük ölçüde ideolojik ayrılıklardan kaynaklanmaktadır. Fakat, asgıdaki sunumda görece homojen olan gruplara ilişkin bilgilere de yer verilmiştir.

Birinci gruptaki katılımcılar haklar ve sorumluluklar konusunda bunlardan sadece birine vurgu yapmaktadırlar. Vatandaşlık sorumlulukları bağlamında sadece sorumluluklardan birine vurgu yapmaktadırlar. Vatandaşlık sorumlulukları bağlamında bunlardan sadece bahsederken, sorumlulukları yerine getirmesi gereken yükler, istemeden de olsa kabul edilmesi gereken görevler olarak algıladığını ifade etmektedir. Örneğin:

- "Devlete vergi ödemek gibi çok büyük bir sorumluluğum var. Oy kullanmak gibi bir sorumluluğum var. Başka ne sorumluluklarım var devlete karşı...Neye öduyorum? Zaten ben daha parayı almaktan devlet bunu kestirgi için vergi veriyorum. Ben bilerek isteyerek amam ben çok kazandım biraz da devletim benim bu kazandığımdan hak etsin para kazansın diye gidip vermiyorum tabi" (V18).

Sadece sorumluluklara vurgu yapan ikinci grup ise sürekli bir düzenin tesis edilmesi ve birlikte yaşamın mümkün olabilmesi için sorumlulukların önemine vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşıma göre vatandaşların ahlaki yapısı birlikte yaşamak için bir ön koşuldur. Bu gruptaki kişiler sorumluluk duyusunun kaynağı olarak devlete, milliete, yakın çevredakilere ve kişinin kendisine karşı olması gereken sorumluluğu göstermektedirler. Fakat en temelde bu yaklaşım vatandaşlığı kişinin kendi ahlaki alt yapısına ve sorumlulukları benimseme becerisine ve istegine bağlamaktadır. Asgıdaki sözler bu yaklaşıma örnektir.

- "Vatandaş evvela kendisini iyi şekilde, biraz önce dediğim gibi domak, gityimnek, neslini devam ettirmek, bunları eğer yapabiliyorsan, o vatandaş iyi bir vatandaşdır. Bunlara sahip olamazsa, vatandaşlığı da tehlikeye düşer" (V. 11).

- "Yasak olanı yapmayacak, tamam mı. Zararlı olanı yapmayacak haram olanı yapmayacak. Ha o zaman ben bunları yapmazsam senin hakkına da tecavüz etmiş olman. Sana da saygı göstermiş olurum kendime de saygı göstermiş olurum" (V12).

Bir başka katılımcıyla aşağıda geçen şu konuşma da bu yaklaşıma örnektir:

- "Türk vatandaşları olarak hakları ne sorumlulukları ne?"

- "Yalla sorumlulukları. bir ülke içinde yaşıyorsun işte insanlar hep beraber düzenli olmaları lazım, bu ülkenin güçlü olması lazım, işte vergimi ödüyorum öyle şeyleri hiç affetmiyorum yani vergimi bilmem trafik cezasını falan ödüyorum yani eninde sonunda. Küşvet teklif ediyorsun ama kabul etmezlerse ödüyorsun. Genelde ödeme taraftarıyım ama ne yapalım Türkiye'de böyle işler. Ondan sonra kişilerin cebine girmesi yerine devletin cebine girmesini çoğunlukla tercih ediyorum. Ondan sonra kurallara uyuyorum yani. Bütün kurallara uyuyorum."

- "Peki hakları ne? Hani bunlar sorumluluk olarak saydıkları. Ne gibi hakları var yani?"

- "Çok fazla bir hakkım yok galiba, hak ne olabilir. Adalette arayacakların hakkın varsa o da uzun yıllar sürüyor birşeyler oluyor çok fazla bilingli değilim yani hak ama işte özel specific birşey belirtmek lazım yani" (V27).

Bu alt gruptaki bazı kişiler ise haklardan, görevlerin ifası için gerekli olan imtiyazlar olarak bahsetmektedirler. Örneğin:

- "Vatandaşın hakları evvela vatandaş bulduğum kanunlara uyması lazım. bir kanunlara uydugu zaman ne yapacak görevini yerine getirmiş olacak, görevini yerine getirmediği zaman toplumda hak ve hukuk tecelli edecek" (V2).

Haklar ve sorumluluklardan sadece birine vurgu yapan katılımcılardan bazıları da haklara odaklanmaktadır. Yani, bu katılımcılar yöneltilen sorulara hak merkezli olarak cevap vermişlerdir. Görüşmeler esnasında vatandaşın sorumlulukları üzerine konuşulmak istendiğinde dahi bu kişiler sorumlulukları haklar üzerinden anlatmaktadır. Örneğin bu gruptan bir katılımcı sorumluluktan anladığını şu şekilde anlatmaktadır:

- "Vatandaş olarak sorumluluğum başka bir vatandaşın haklarını gözetmek. Yani şey engellemek. Yani ne bileyim o orada geziyorsa o onun kendi hayatı yani şey yapmamam engelleymem ben onu. Budur yani bana göre vatandaşın hak budur. Yaşayabilmektir yani hiç kimseye engel koymadan ve hiç kimsenin engeli olmadan yaşayabilmek bir hak. Bu da vatandaşlık hakkıdır" (V4).

Ancak bu alt-gruptaki bazı katılımcılar "hak" kavramından kanunların vatandaş için öngördüğü hakları değil, 'adil bir dünyanın' gereği olan ve her insanın emeğinin karşılığı olarak sahip olması gereken hakları anlamaktadırlar. Bir katılımcı, örneğin, hakları emeğinin karşılığı olarak bahsetmektedir:

- "Ben de işçiyim mesela ben de çalıştım mi hakkımı almıyay istiyim" (V.44)

İkinci gruptakiler haklar ve sorumlulukların birbirinden bağımsız düşünülmemeyceğini bu iki kavram arasında denge olması gerektiğini düşünmektedirler. Fakat bu katılımcılar hak ve görevleri birbirinden ayrı düşünmek gerektiği kanısındadırlar. Bu grubun önemli bir özelliği ise aktif yani katılımcı vatandaş üzerine vurgu yapmalarıdır.

Bu katılımcılar sivil toplum örgütlerinde aktif katılımı büyük önem vermekteler ve her vatandaşın bu duygu ve düşünceye sahip olması gerektiği kanısındadırlar. Bu görüşte olanların tamamı orta ve üst sosyo-ekonomik kesimden ve sosyal demokrat görüşü benimseyen iyi eğitimli kişilerdir. Ayrıca, bu kişilerin büyük çoğunluğu orta yaşın üstündedir. Onların söylediği özetle şudur:

- *"Sessiz kalmak bir yurttaşlık görevi değildir. İyi yurttaş sessiz kalmaz"* (V15).

Aynı zamanda haklarını ve sorumluluğunu bilen toplumu için duyarlı ve erdemli bireylerden bahsetmektedirler. Bu bağlamda olumsuz gidişat karşısında ses çıkarmak ve bireyin vatandaşlık haklarını erdemli vatandaşın sorumluluğudur. Bu kişiler, yoğun olarak diğer vatandaşların pasifliğinden ve sorumsuzluğundan şikayet etmektedirler. Fakat, bu kişiler "bananeçilik" ve tembellikten kaynaklandığını, bazılarının vatandaşlardaki korkunun buna sebep olduğunu dile getirirken, diğerleri yanlış ve yetersiz eğitimi bu vurdumduymazlığın sebebi olarak göstermektedir. Aşağıdaki sözler bu grubun sergilediği yaklaşımı yansıtmaktadır.

- *"Vatandaşın sorumlulukları çok, yerine getirilebilse... En başta [sorumluluğun] reaksiyon göstermek olaylara"* (V68).

Aynı kişiye göre vurdumduymazlık toplumuuzun geneline yayılmıştır. Toplumda hak arayıcılara karşı olumsuz bir bakış mevcuttur. Eylemlere katılanlara şu gözle bakılmaktadır.

- *"...İşte işi yok gücü yok bu yaşa gelmiş. Tuzu da kurun kaşın da doyuyor nasıl olsa. İşte gitti sokaklarda bağırıyor çığırıyor toplanırlar gidiyor"* (V68).

Bu gruptan bir diğer katılımcıyla benzer bir yaklaşımı yansıtan şu konuşma geçmiştir:

- *"Bizim memlekette vatandaş olmanın sorumlulukları neler?"*
 - *Sus, görme duyma yani. Sorumlulukları bunlar.*
 - *Peki haklarımız neler?"*
 - *(gülerek) Görmek, konuşmak duymak"* (V51)

İkinci grubun içindeki bazı katılımcılar yukarıda bahsettiğimiz görüşe katılmaktadırlar; ancak, onlar farklı olarak Türkiye'de aktif olmanın, vatandaş olarak hak ve sorumluluk bilinciyile hareket etmenin Türkiye şartlarında pek mümkün olmadığını şikayet etmektedirler. Yani vatandaşların görevlerini bilerek haklarına sahip çıkmasını gerektirdiği şekilde vatandaşlık bilincini paylaşılmaktadır. Bu sebeple bu grubun hak ve sorumluluklar konusunda bir öncekine göre daha eleştirel yaklaşım ve resmi yapılara karşı daha tepkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu gruba göre ideal durumda, aktif vatandaş haklarını aramalı ve bu doğrultuda sorumluluklarını yerine getirmelidirler. Fakat, bürokratik engeller, görevini kötüye kullanan devlet memurları ve eğitimsiz halk yüzünden ideal durum

gerçekleşmemekte, haklar ve sorumluluklar, haksızlıklar olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir katılımcı şunları söylemektedir:

- "Sesini çıkartamıyorsun. Gidip bir istediğin gibi istediğin yere şikayet edemiyorsun. Dilekçe yazmak, şikayetini bildirmek vatandaşlık hakkı değil mi yani? En temel haklardan biri. Görüldüğü bir yanlışın üst makamdan düzeltilmesini istiyorsun, adama polis geliyor yazmayacaksa diyor" (V23).

Bir başka katılımcı bu bağlamda şu şekilde yakınlıktadır:

- "Çok haklarımız var ama elde edemiyoruz" (V52)

Bir diğer katılımcı:

- "...devlet beni korur da ben de ona çok büyük bir sorumluluk hissedirim olur. Ama öyle bir şey yok ki ben ona inamıyorum yani. Ben fikrimi söylediğim zaman karşı fikirde olanlar da gelip beni dövecekse. Bunun bir anlamı yok ki" (V72).

Derinlemesine görüşmelere katılan bir avukat da vatandaşların aktif olabilmesi için bu devletin yerine getirmesi gereken görevleri ve düzenlemeleri konu etmekte ve ülkemizin bu konudaki eksikliklerinden şikayetçi olmaktadır.

- "Vatandaşın hakkı nedir' yönünden ve günlük yaşamından menmun olmasıdır vatandaşın hakkı. Bunu sağlamak da devletin görevidir diye düşünüyorum. Ne bileyim, korkmaktan karakola gidemiyorsun, istediği gibi gözaltına alınma korkusu olmadan basın açıklaması yapabiliyorsun, bir şeyi protesto edebiliyorsun, çevre kirliliğine karşı duyuru olması ve devletin bunu beklemesidir, hakta, çok önemli bir hakkıdır bana göre. Yani dedim ya bu çok geliştirilebilir, çok genişletilebilir ve genel olarak da bunları sağlama yükümlülüğü devletin sorumluluğudur diye düşünüyorum. Niyet çünkü biz onu bizi bir anlamda yönetsin diye vekil tayin etmişiz" (V17).

Katılımcılar tarafından bu konuda benimsenen üçüncü bir yaklaşımda ise vatandaşlık hak ve sorumlulukları sorgulanmaktadır. Bu grupta iki farklı görüş söz konusudur. Birinci görüşü benimsyen katılımcılar kendi üstlerine düşen sorumluluklarını yerine getirmelerine rağmen bunlara karşılık gelen haklarını elde edemediklerinden şikayet etmektedirler. Bu kişiler hissettikleri görev bilincini başka seçenekleri olmasına ya da sorumlulukları üstlenen bir kişilik sahibi olmalarına bağlamaktadırlar. Ayrıca, vatandaşların birçok vatandaşlık sorumluluğunu yerine getirmek zorunda olmasından da yakınmaktadır. Bu yaklaşımın altında ikinci görüşü benimsyenler ise devletin kendilerine herhangi bir şey vermediği için devlete karşı sorumluluk hissetmediklerini söyleyenlerdir.

Örneğin aşağıdaki alıntı ilk görüşe bir örnektir:

- "Askere gitme süreci erkeklik, erkekliğin tamamlanmasının şeyi. Erkekliğin, erkek olmanın bir parçası askere gitmen. Gazi olman, şehit olman falan. Bunlar işgelleşmiş ki cingar çıkmıyor memlekette. Kültürel şeyler. Normalde baktığın zaman işte hakkını alıyorsun gibi görüyorsun. Ne kadar vergi verdiklerini de doğru düzgün bilmiyorsun [insanlar] zaten. Haklarını aldıklarını sanıyorlar" (V3).

Bir başka katılımcı olaya şu şekilde yakınlıktadır:

- "Sorumluluğum çok yani vatandaş olarak ama dediğim gibi karşısında vatandaş olarak aldığım ne var diye düşündüğüm zaman hiçbir şey yok. Kendi babamdan maas alıyorum onu bile bendem kirip kirip veriyorlar. Onda bile para ödüyorum ben. O yüzden de bir vatandaşlık hakkım olduğuna inanmıyorum ben" (V 63).

Devletin kendilerine hiçbirsey vermediği için ona karşı sorumluluk hissetmediklerini söyleyenlere güzel bir örnek de aşağıdaki sözlerdir:

- "Benim Türkiye ye karşı herhangi bir sorumluluğum yok. Çünkü Türkiye devletin bana yaptığı bir şey yok şu anda. Kendim öyle hissettiğim için yani benim de bir sorumluluğum yok" (V7).

- "Beni korumak zorunda mı, yaşatmak zorunda mı, para vermek zorunda mı? ...ağ kaldı ne yapacak tabi. Var mı böyle bir koruma yolu? Canımı korumuyor demek ki ben ağ kalıp ölebiliyorsam, Benim canımı korumuyor. Feki o zaman benim ona karşı ne sorumluluğum var. Ben de onu yaşatmak zorunda değilim o zaman. Yani onu ağ bırakabiliyim. Biline göre çok hakkı var bilimeyene göre hiç hakkı yok" (V53).

Dördüncü ve son gruptaki katılımcılar sorulan sorular karşısında formel anlamdaki vatandaşlık hak ve sorumluluklarının dışındaki konulardan bahsetmişlerdir. Bu vatandaşlar vatandaşlık gibi konuları vatandaşlık bağlamında anlamlandırmamakta ve bu gibi vazifeler, ister istemez yapılan, bireyin kontrolü dışında gerçekleşen olaylar olarak yorumlamaktadırlar. Bu gruptakiler, devlete karşı kendilerinin anladığı anlamda herhangi bir sorumluluklarının olmadığını söylemişlerdir. Bu tutumun ardında yatan etmenlerden biri bu katılımcılar tarafından 'sorumluluk' kelimesinin sorun, dert, kötü olan ve kağınılması gereken bir durum olarak algılanmış olmasıdır.

- "Herhangi bir sorumluluğum yok yani.

- Vergi ödüyorsun

- O, o da belediyeye devlete bir yardim diye ben düşünüyorum yani. Sorumluluk o da canım yani. Ya tabii yatırımcımız(?) oraya gidiyor ama mecbur yani" (V 42).

Bir başka katılımcı şunları söylemektedir:

- "Vatandaş olarak sorumluluğumuz tabii ki yok. Fakire tabii elinden geldiği kadar yardım edebileceksen var görüyoruz. Başka bir sorumluluğumuz yok. Devlete karşı da bir sorumluluğumuz yok. Bizdeki bazı şeyleri diyelim ki askere gitmek, diyelim ki vergi verme, diyelim Onlar olacak tabii... başka bir şey anladım" (V47).

Bu gruptaki bir başka kişi katılımcıların tüm ısratlarına rağmen sorumluluktan 'vatandaşlık sorumluluklarını' değil de bireylerin gündelik yaşamda üstlenmek zorunda kaldığı sorumluluklarını anlamıştır:

- "Vatandaşın çok sorumluluğu var. Çoluğu, çocuğu, evi" (V10).

Bu kişiye göre üstlenilmek zorunda kalınan sorumluluklar aileye karşı olan sorumluluklardır. Bu gruptakilerin tamamı düşük eğitim seviyesinde ve alt sosyo-ekonomik katmanda yer almaktadırlar. Ayrıca, bu kategoriye dahil edilebilecek bazı kişiler de

vatanadaşlık hak ve sorumluluklarına ilişkin sorular karşısında suskun kalmişlardır. Grmler sırasında sorular karşısında suskun kalan  kişimin  de kadındır ve bu kadımlar en alt sosyo-ekonomik tabakalardan gelen kişilerdir.

3.1.14. Vatanadaşlık Hak ve Sorumlulukları Nereden reniliyor:

Katılımların vatanadaşlık hak ve sorumluluklarını nereden ve nasıl rendiklerine dair bir takım sorular da sorulmuştur. Verilen cevaplar incelendiğinde, hak ve sorumlulukların ‘renildiği/renilebileceği’ dört farklı kaynak göze garmaktadır. Burada zellikle ‘renildiği’ ve ‘renilebileceği’ kelimeleri kullanılmıştır, gnk zellikle vatanadaşların vatanadaşlık bilgisinden yoksun olduğunu söyleyerek konyaya eleştiren katılımcılar, aileyi ve ğitim kurumlarını bu bilgilerin aktarılması gereken esas kurumlar olarak göstermektedirler. Fakat, bu cevabı verenler aynı zamanda ilkenizde bu bilgilerin tam anlamıyla aktarılamadığından da şıkayet etmişlerdir. Tespit ettiğimiz dört farklı kaynak şunlardır: (a) resmi ğitim kurumları (okullarda okutuluan ‘‘Vatanadaşlık Bilgisi’’ gibi dersler), (b) medya (her trl yazılı ve görsel basını) ve yakın gevre (iinde bulunulan akrabada ve arkadaş ortamı), (c) devletle ait kurumlar (kişilerin işi dştğ taktirde ilgili kişilerden) ve son olarak (d) aile. Aşağıda gerekleştirmiş olduğumuz bu ayrıştırma ve her bir kaynağı vurgulayanların dşnceleri, ilgili alıntılarla birlikte sunulmuştur.

Vatanadaşlık konusundaki bilgilerin ğitim yoluyla edinildiğini (yada edinilemediğini) söyleyenler bizzat ileri seviyede ğitim grm ya da geşitili sivil toplum kuruluşlarında kendilerini ğitmiş kişilerdir. Bu gruptaki kişiler, daha acık bir ifadeye söylemek gerekirse vatanadaşlık bilgisinin edinilmesi gereken yerin ğitim kurumları olduğunu vatanadaşlık hak ve sorumluluklarından bihaber bir Trk Milletinin ortaya ıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu yzden bu konu tartışıldığında bu gruptaki katılımcılar kendilerinin diğında, Trkiye’deki diğer vatanadaşların vatanadaşlık bilgisinin yetersiz olduğuna ilişkin şıkayetlerde bulunmuşlardır. Bu kişilere göre sıradan vatanadaşlar haklarını ve sorumluluklarını bilmemektedirler ve bu bilgisizliğin sebebi olarak da Trkiye’deki yetersiz ğitimi göstermektedirler. Aşağıdaki alıntılarda ğitim kurumlarının bu bilgilerin asıl kaynağı olması gerektiği eleştiren bir dille vurgulanmaktadır.

‘‘Ben hep onu syletim. Derim ki ilk okıldan başlayarak hocanın şeyi konusu ne olursa olsun bu matematik hocası bu mzik hocası o edebiyat hocası, bu Trke hocası. Beş dakika vatanadaşlık nedir, iyi insanlık nedir, ne yapmalıdır, hep böyle beş dakika her ğitimen niversite hocası da dahil orada on dakika bunları söylemesi gerekiyor. Bakıyorum o ğrencilere pek gk şeyden hiç habersiz hiçbir şey bilmiyor. Kim ğretecek peki bunlara bunu. Yani sadece kitap ezberlemek, sınavlarda eşendim en iyi notu almak, başarıyla diplomayı alıp şeye hayata atılmak, bu mesele değil bu. Diploma alırsın ama insan değilsindir. Diploma alırsın ama ilke sorunlarına karşı tepkisizsindir. O kort. O ğitim sistemi gk kort’’ (V15).

‘‘Vallahi okulda renmesi lazım ama şimdi Yurttaşlık dersi kaldırılmış galiba, yok öyle bir şey’’.

- Peki şimdi nereden reniyorlar?

- renmiyorlar! (v. 35)

Aynı gruba ‘‘peki siz nereden rendiniz haklarınızı ve sorumluluklarınızı?’’ diye sorulduğunda bu grubun, kendini toplunun geri kalanından farklı bir yere koyduğunu

görülmektedir. Bu kişiler, kendi vatantaşlık bilgileri için eğitimi kaynaklarından biri olarak gösterirken, gevre, aile gibi faktörleri de sıralamışlardır. Bu bağlamda dikkati çeken nokta bu kişilerin vatantaşlık bilgisini yalnızca eğitim kurumlarından değil yetiştiklerini aile ve ortamdan da edindikleridir. Fakat diğer vatantaşlar söz konusu olduğunda eğitimden başka kaynak gösterilememekte ve diğer vatantaşların da halihazırda bu kaynaktan yeterince yararlanamadıkları ve gerekli vatantaşlık bilgisinden yoksun olduğundan şikayet edilmektedir.

"Herhalde Vatantaşlık Bilgisi dersinden (gülyor). Yani kulaktan dolma bilgiler, nerden öğrendim ben de bilmiyorum. Ama bir ders hatırlıyorum öyle, askerler mi geliyor du, öyle birşey mi vardı... Ha paraton o Milli Güvenlikli (V. 29)

Bir başka katılımcıyla aşağıdaki konuşma geçmiştir:

"Canım bilenler var bilen kesim var tabi. Az çok mürekkep yalayan...

Peki siz haklarınızı nerden öğrendiniz?

Valla ben hakkımı gasteden öğrendim. Ben hakkımı işte kitapdan değil. Ya benimde hakkım varmış insanların arasına öğrendim konuşa konuşa öğrendik yani haklarımızı öyle öğrendik" (V1).

"Siz haklarınızı nerden öğrendiniz?

Ben okuldan, ailemden öğrendim. Okuldan öğrendim, gevremden öğrendim" (V35).

İkinci grup vatantaşlık bilgisinin medya ve yakın çevreden edimildiğini ileri sürmüştür. Bu gruptaki kişilere göre vatantaşlar vatantaşlık konusunda gereken bilgiyi konu konuşudan ve televizyondan, özellikle haberlerden öğrenmektedir. Bu gruptakiler bu bağlamda sorulan sorular karşısında bir önceki grup kadar tepkili ve elverişli bir tavır içinde olmamışlardır. Bu grubun vatantaşlık bilgisinden anladığı da daha çok günlük yaşamda özellikle devlet kurumların karşılaşılan sorunları çözmek ve iş görmek için gerekli olan bilgilerdir. Bu grubun daha çok alt ve orta sosyo-ekonomik seviyeden ve geleneksel yapıdaki kır kökenli kişilerden oluştuğunu söyleyebiliriz fakat bu grupta eğitim seviyesi yüksek gençler ve toplumun diğer katmanlarından bireyler de mevcuttur.

"Televizyondan öğreniyorlar.

Televizyondan. Televizyonda nerede daha çok?

Haberlerden.

Haberlerden öğreniyorlar?

Tabii" (V42).

"Biliyor tabi, biliyor tabi. Tabi ya. İnsanlar eskisi gibi değil ki. Çok yani şimdi çok daha bilinçli. Adam iki gün evvel köyden geliyor, iki gün, üçgüncü gün burada senden benden daha akıllı davranıyor. Biliyor, öğreniyor.

Nerden biliyorlar bu hakları, nerden?

Televizyondan biliyor.

Televizyondan öğreniyorlar.

Tabi. Konudan konuşudan öğreniyor. Çevreden öğreniyor (V12).

Bu gruptaki bir diğer katılımcı şunları söylemektedir:

"Peki vatantaşlar sorumluluklarını, haklarını nerden öğrenirler?"

- Haberlerden öğreniyoruz. Her şeyi söylüyor mu onlar bütün ne hakkımız var?
- Haberlerde şu işçi şu kadar alacak, şu işçi şöyle olacak
- Ücretlerle ilgili bu ücretle ilgili, şu şöyle oldu
- Mesela kadın haklarıyla ilgili, nereden öğreneceğim ben? Bir kadının ne hakkı var
- mesela kocasından neyi alabilir, neyi alamaz ayrıldığında diyelim
- Arkadaşlarımızla konuşuyoruz.
- Konuşarak öğreniyoruz. Başka diyelim çalışma yaşamı, çalışma yaşamında ne hakkın var,
- diyelim sigorta yaşamı, bunları nasıl öğreniyoruz?
- Yani ben hep arkadaşlarımızdan öğrenirim. Mesela sen niye kocamı emekli ettin, sen niye
- olmadın, çalışıp kocamı vekil niye veriyorsun işte, yani öyle.
- Pekti siz başkalarını bildiğiniz kadlarıyla yol gösterir misiniz hakları açısından, bak senin
- şu hakkın var, sen şunu yapabilirsin diye, hiç yaptığımız oldu mu?
- Konuşuyoruz, konuşuyoruz biz öyle şeyleri.
- Hangi konularda?
- Diyoruz ki sen üstünde daven var, benim neyim var. Ben çalışıyorum şunu yapıyorum,
- sen benden iyisin... şey yapma, kocadan şikayet etme diyoruz. Kocam eve gelmiyor,
- kahveye gidiyor der. Ben de neyin eksik diye onu söylerim yani.
- Pekti diyelim ki siz bir konuda acaba ne yapabilirsiniz, hakkın var mı buna diye kafamızdan
- geçiriyoruz. Kime sorar, öğrenirsiniz bunu?
- Annem babamla konuşurum.
- Onlar bilir mi daha fazla?
- Bilir, babam bilir (V 45).
- Bu grupta yapılan görüşmelerde vatandaşlık hakları ve sorumlulukları, birinci gruptaki
- kişilerle konuşulduğu gibi değil daha çok gündelik yaşamda karşılaşılan sorunların gözümü
- gerçevesinde tartışılmıştır.
- Vatandaşlığa dair bilgimin devlet kurumlarından öğrenildiğini savunanlar vatandaşlık
- bilgisinin devlet kurumlarında iş görmek için gerekli olan bilgi olduğunu düşünmekte
- dirler. Vatandaşlık hakkında bu şekilde bilgi edindiğini söyleyen kişiler ayrıca karşılaşılan sorunlar
- karşısında, sorunların üstesinden gelmek için bu bilgileri öğrenmek mecburiyetinde
- kaldıklarını da belirtmişlerdir. Genç bir katılımcı durumunu şu şekilde özetlemektedir.
- "Vatandaşlar haklarını ve sorumluluklarını nerede öğreniyorlar?"
- Bençe öğreniyorlar, şkil la: ben.
- Yani..İlgi duyuyorum çünkü biliyorum yani ilgilenmedim. Ya aslında sorun şu ilgi
- duyulamak değil de ihtiyaç duyulamak desek daha mantıklı. İhtiyaç duyduğumuz ölçüde
- bir şeyleri öğreniyoruz mecbur kalıyoruz çünkü ama ihtiyaç duyduğumuz yerlerde
- ilgileniyoruz bu da çok doğal gibi geliyor bana" (V 4).
- Bu gruptaki katılımcıların genel kanısı vatandaşlık bilgisinin devlette ilgili bir işin olması
- halinde ilgili makama gidilerek öğrenilen bir bilgi olduğudur. Aşağıdaki alıntı bu sürece
- anlatan güzel bir örnektir:
- "Abi hiçbir yerden öğreniyor yani gidip te soruyorlar yani oradaki x bir adamdın
- öğreniyor somuğa o da ne kadar bilgi verirse. Onun yönlendirmesiyle...
- Orada derken orası nerest?

- *Gittin bir devlet davresine orada kapıda görüldüğü ilk adama soruyordur yani. Başka da hiçbir yerde yazmaz yani" (V27).*

Bu gruptaki katılımcılar kendilerinin ve diğer vatandaşların hak ve sorumlulukları öğrenme süreçlerinde herhangisi bir fark görmemektedir. Ayrıca, derinlemesine öğrenmelerde vatandaşlık bilgisinin öğrenilmesine dair "kendini kabarmakla öğrenim", "yaşayarak öğrenim" kendi kendime öğrenim" gibi cevaplarla da karşılaşmıştır. Bu cevapları da vatandaşlık bilgisinin bir sorun çözme aracı olarak algılanması sebebiyle bu kategori altında değerlendirilebiliriz. Bu yaklaşıma örnek olarak bir katılımcının şu sözleri güzel bir örnektir:

- "pratik zekamla yani algılayabiliyorum gözü şeyi. Yani illa da öğretilmesi gerekmiyor biraz yavaş yavaş bir çok şeyin farkına varıyorum" (V31).

Vatandaşlık hak ve sorumluluklarını öğrenmede dördüncü kaynak ise ailedir. Bu anlayışı savunmaların ortak özelliği hepsinin üniversitede okunmuş olmalarıdır. Bu grup, ailenin kültürel yapısının kişilerin vatandaşlık bilgisini ve hak ve sorumlulukları konusundaki farkındalığını belirlediğini ileri sürmektedir. Özetle, bireylere haklarını ve sorumluluklarını bilen bilinçli birer vatandaş olmaları ya da uğradıkları haksızlıkları sineye çekmeyi öğrenen ailedir. Örneğin:

- "Haklarını ve sorumluluklarını evde az sosyal gurupla yapılan her türlü kötüğe eynallah etmek zorunda oldukları biçimde öğreniyorlar. Daha sonra da bir takım örgütlenmelerde, orada onlara bir şeyler anlatılan kişiler vasıtasıyla öğreniyorlar ve bunların yarısı bir yöne doğru gidiyor yarısı da bir yöne doğru gidiyor" (V24).

- "Aileden. Bence bazıları çok güzel öğreniyor aileden o da çocuğa şey verimkte oluyor ya. Genelde getirirdek ailelerde oluyor zaten. Evde hakkını korumaya alıştığı için dışarda da koruyor" (V72).

Bu konudaki bir başka örnek ise şudur:

- "Peki sen nereden öğrendin haklarını?"
- "Aile, yani ailenin verdiği terbiye, vatandaşlık hakkı olarak o vardır yani" (V8).

3.1.2. AİDİYET

Aldiyet konusu, her ne kadar bu araştırmanın temel odak noktasını oluşturmasa da insanların kendi yaşam etkinliklerini tanımlamaları ve içinde buldukları devlete ve toplumla kurdukları ilişkiyi anlamak açısından oldukça açıklayıcı bazı ipuçları sağlamaktadır. Bu çerçevede araştırma kapsamında görüşüğümüz kişilerle -devlet ve ülkeleri- içinde yaşadıkları toplumdaki vatandaşlık kavramından menem olup olmadıkları; başka bir ülkede yaşamak isteyen vatandaşları; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olmadığını ne anladıkları ve ne hissettikleri gibi konular etrafında tartışma imkanı bulunmuştur. Ayrıca, konuyu daha derinlemesine incelemek için; katılımcılarla ülke içinde yaşanan ve farklı kültürel geleneklere sahip gruplar hakkındaki tartışmalar (bu gruplara karşı ne hissettikleri, aralarında bir ortak nokta olup olmadığı ve aldiyet üzerine vb) de tartışılmıştır. Buna ek olarak araştırmanın bu boyutu Türk kimliği ve aldiyet üzerine yoğunlaşmıştır; katılımcılara Türk kimliğinin ötekisi konusundaki olan yabancı ülkeler ve

devletlerin Türkiye hakkındaki hislerine ait fikirleri de sorulmuş özellikle de Avrupa Birliği ve Türkiye'nin adaylık süreci hakkındaki yaklaşımları da Türk kimliği/aidiyeti ve vatandaşlık bağlamında tartışmaya dahil edilmiştir.

Araştırma kapsamında bu konuda edindiklerimiz verileri, analitik bir gerçeğe içinde sunmak açısından genel olarak 3 başlık altında incelemeye çalışacağız. Ancak elbette bu başlıklar konuyu tam olarak kapsamamakta başlıklar altında tartışılan sorunsallar zaman zaman diğer başlıkların altına kayabilmektedir. Aidiyet konusunda bu genel izleğin dışına taşan etmenler, takip eden ilgili bölümlerde daha ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

3.1.2.1. Başka Ülkede Yaşamak

Görüşme yaptığımız katılımcıların çoğunluğu yaşadıkları sorunlara rağmen Türkiye dışında bir yerde temelli ya da uzun süre yaşamak istemediklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar, ülkelerini sevdiklerini, burada doğup büyüdüüklerini, buranın ört ve adetlerine alıştiklarını, dilini bildiklerini ve sorunlarını paylaşıp insanlara sahip oldukları için "yurt dışında yaşamak istemiyordunuz" sorusunu genellikle olumsuz olarak yanıtlamışlardır. Yurt dışında yaşamak, götüştüğümüz insanlar tarafından genel olarak kısa bir süreliğine; yaşamak amaçlı yada tatil amaçlı olarak tercih edilmektedir.

"Peki siz Türkiye'den başka bir ülkede yaşamak ister miydiniz?"
 Yani geçici işçi olarak düşünürüm ama böyle sürekli düşünmem.

Neden?
 Yani Türkiye daha güzel, yemyeşil, yani ne bileyim düşünmedim yurtdışım. Memnun değil mesela yurtdışında yaşayanlar. Yani gezip görmek için tercih ederim ama gene de Türkiye'yi tercih ederim, tamamen yaşamak için Türkiye'yi.
 Niye seviyorsunuz bu ülkeyi?
 Yani dilini biliyorum. Yani ne bileyim, orda geçmen gerekirken yaşamam için. Yani şu anda ben gitmiş olsam tabii ki çok zorluklarla yaşam. Tekrar her şeyi baştan değiştirmen gerek. En azından burada herkesle paylaşabiliyorsun. Sorunları.

Burada neyi paylaşiyorsun mesela insanlarla?
 Yani bi sorunun olur onu paylaşırım, yapmak istediğin bi şey olur, oturursun yani kave içersin, bilmem naparsın, ama dışarda, başka bi yerde onu yapamazsın yani. Komşuna gidip de senle oturcam sohbet edecem diyemezsin, çevren de olmaz. Ama Türkiye'de her yerde konuşabiliyorsun yani. Çevren olur, akrabaların burada" (A37)

Peki başka bir memlekette yaşamak ister miydin, başka bir ülkede?

Hayır. Ben ülkeyi seviyorum. Yani yaşamak sorun değil.
 Bu kadar mesela şikayet ediyorsun ..., nesini seviyorsun bu ülkenin?
 Bu ülkenin mi? İnsanların seviyorum.
 O kadar ayrımcılık yapıyor sana, bilmem ne. Sen bu insanları hala seviyor musun?
 Evet.
 Nesini seviyorsun bu insanların?

Ya ben ... Ben ülkeyi seviyorum çünkü buradaki insanlar bence en güzel şeylere layıklar ama dediğim gibi sınırlıdır gibi belki karşı pikamıyorlar" (V16).

"Peki başka memlekette yaşamak ister miydiniz? Türkiye değil de.

"Amerikada yaşamak isterdim... Bilmem buradan çok sayıdaum herhalde. Burada iş alanın daha kısitli olduğunu düşünüyorum. Çok uzun zamanda burada sıkıntı çok fazla geçiyorum ben Ankarada. Burası benim kenti burada aldığımız en fazla maas bellidir. Asgari ücret, hatta altında alırsınız. Yapabileceğiniz fazla iş yapmamak zorunda kalırsınız" (V63)

"Günmek isterim, en güzeli bizim ülke ama bakum yok buralarda" (V42)

"İsterim insana gibi değer verilen bir ülkede niye yaşamayım" (V9)

Bununla birlikte alt gelir kesimi içerisinde başka bir ülkede yaşamak konusunda daha olumlu hisler içinde olan kişiler de bulunmaktadır. Bu kişiler, özellikle yoksulluk, geçim sıkıntısı, sağlık, barınma, iş gibi yaşam koşullarını ilgilendiren kritik önemeleki konularda Türkiye'de yaşamaktan kaynaklı olarak dezavantajlı olduklarına inanarak kişilerdir.

"Aslında seviyorum ülkem, ne bileyim mesela doğa olarak çok seviyorum Akdenizi Egeyi. (V63)

"Türkiye cennettir kardeşim. Meyvesti desen bizde, buğday desen bizde, sekeri desen bizde, gay desen bizde, ne yok ki bizde! Hep oraya gidiyor. Böcek, böcek desen bizde, o şeye yenen ton ton gidiyor Amerika'ya" (V47).

"Ya bizim yeşilliğimiz yeter bir kerre. Denizlerimiz yeter. Oyle şeylerimiz bizim yeter. Orada onlar yok yani" (V42)

böyle ortam, bizim nesini beğeniyorsun en güzel yer diyorsun?

Türkiye'de yaşamayı meşrulaştırmak üzere öne sürülen en ciddi argümanlardan biri ise Türkiye'nin havası, suyu, iklimi ve coğrafi özellikleriyle yaşamak için en uygun ülkelerden biri olmasıdır. Öyle ki yaş, gelir grubu, kültürel açıdan, eğitim durumu vb. değişkenler fark etmeksizin yapımız görüşmelerin çoğunda en sık yinelenen tartışılmalardan biri Türkiye'nin bu özellikleriyle "bir cennet vatanı parçası olduğudur". Elbette insanların yaşadıkları coğrafyaya olan ilişkilerini analiz etmek bu çalışmamın sınırlarını aşar yine de bu araştırmanın verileri dahilinde Türkiye'de yaşayan vatandaşların bu ülkeye karşı hissettikleri açıdan Türkiye'nin coğrafyası ve iklimiyle özel bir ilişkisi olduğundan bahsetmek mümkündür. Bu, ulusa bağlılığı aynı zamanda topografa ve coğrafyaya bağlılık ile birleştiğinde bir ilişkidir.

Başka bir memleket/ülkede yaşamak ister miydiniz? Neden?
Tatil yapmak için günmek isterim yaşamak için değil. Bilmiyorum burası benim memleketim. Yani daha çok gezmeye işler için ama sürekli yaşamak istemem" (V70).

Türkiye de yaşamak isterdim" (V13).

Türkiye deki sosyal haklar, hukukun üstünlüğü, anayasal olaylar düzeninde ben Ama mesela, bir Amerika da, Almanya da, Fransa da yaşamak istemez miydiniz?
millet vardır diye. 72 militle kardeş bir şekilde yaşamak isterdim.
eğitimi, sağlık, veya Türkiye'de ki. Bektaşilerin bir sözü vardır. Türkiye de 72 demokrasinin, demokrasinin dinen ayak altına alınmasıyla, insanların Böyle söyleyeyim. Başka memleketi görmek isterdim. Ama ülkemde de sosyal

Bu gruptaki bireyler arasında başka bir ülkede yaşamak istediklerini söyleyenlerse bu konuda aşırı bir istek içinde olmayıp "şartlar uygun olursa neden olmasın" tavri içerisinde dirler. Ortalama yaşam standardı bu grupta daha yüksek olduğu için, Türkiye'de

"Bu ülkenin nesini seviyorsunuz?"
- "Valla havasını suyunu dermişim! Ülkeni seviyorum ben. Oyle gerekiyor demek ki burada yaşadığıma göre. Kimse vatanından ayırılmak istemez Türkiye benim vatanım" (V58).

"Hayır istemem. Bu ülkede doğmuşum bu ülke benim kendi ülkemde yaşamak isterim."

"Başka bir memleketi/ülkede yaşamak ister miydiniz?"
- "Bana göre Türkiye'den daha güzel bir yer yok. İklimi güzel, coğrafyası güzel, insanları güzel, imkanları güzel" (V50).

"Yaşamam mı diyorsunuz?"
- "Yani gitim gördüm her tarafı."
- "Neden?"
- "Hayır."
- "Bu ülkeden başka bir yerde yaşamak ister miydiniz?"

"Ne hissediyorsunuz T.C. vatandaşım ben diye?"
- "Allahı ilikemin vatandaş olmanın gurur duyuyorum, Türk vatandaşlığı olmaktan ve suna inanıyorum ben Türkiye Cumhuriyetinin kısa sürede daha kalkınmış, en azından milli geliri 5-6 bin dolara çıkarsa daha müreffeh, herkesin artık birbirine muhtaç olmadığı bir vatandaşların yaşadığı bir ülke olarak görüyorum" (V20).

"Peki Türkiye'de iyi bir vatandaş olmak tam olarak ne anlama geliyor sizin için?"
- "Türki zorluklarla, sıkıntılarla karşı karşıya kalacaksınız."
- "Tabii, insanlar kendi insanımız. Başka yere gitsen, başka bir ülkeye gitsen önce dilini öğreneceksin, orf ve adablarını öğreneceksin, ... yaşamayı öğreneceksin."
- "Peki bunun dışında ... insanları seviyor musunuz Türkiye'de?"

"Türkiye. İstedikçe zaman kıy, istedikçe zaman yazı yazıyabiliyorsun."
- "Olmayan mevesi cinstlerinde olmayan bir tür yok, böyle bir, yani cennet bir ülke musunuz Türkiye'de olmayan bir meyve düşünemiyor musun dünyada hiç düşünemiyor Türkiye, Türkiye dünyanın cennet ülkelerinden birisi. Yahu, düşünemiyor Peki başka bir ülkede yaşamak ister miydiniz hiç?"

Ekonomik durum ve sosyal konum açısından daha orta ve üst olarak nitelendirilebilecek kesimlerde ise Türkiye'de yaşamak konusunda alt kesimlerde görülen sorunlarına rağmen Türkiye'de yaşamayı tercih etmek ve yurtdışında sürekli bir yaşamı görece katı tutum daha da esnemektedir. Ancak yine de sayıca fazla olan yarımlar, tüm

Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir nokta da, yurtdışında yaşamak konusunda iyimser olan kişilerin çoğunlukla yurtdışında geçitli vesilelerle bulunmuş ya da yakınları dolayısıyla yurtdışıyla sürekli temas halinde olan kişiler olmalarıdır.

yaşamaktan kaynaklanan zorluklara özel bir vurgu yapılmamaktadır. Bununla birlikte yurtdışında yaşamaya istekli gençler tarafından dile getirilmektedir. Özellikle iş bulma ve daha iyi şartlarda yaşamaya düşüncesi yurtdışında yaşamaya isteginin en belirgin nedenleridir.

- "Başka bir menlekkette/ilkede yaşamak ister miydiniz?
- Yaşamak isterdim herkes ister
- Nerede mesela?
- Hollanda'da falan
- Neden?
- Ne bileyim orası daha böyle bir şey Almanya mesela orası da. Türkiye gibi bir yer bence bilmiyorum hiç gitmedim ama. Değişik olması her zaman iyidir. Mesela Türkiye'den insanlar hep Almanya'ya giderlerdi. Ama şimdi Almanyanın durumu da o şekilde oralar da olabilir değişik bir ilke değişik insanlar daha güzel olabilir
- Bu ülkenin nesini seviorusunuz?
- Seviorum
- Nesini seviorusunuz?
- Mesala kendi çok güzel bir yer Türkiye, her yeri güzel her yerini seviorum. Ama bazı şeylerden dolayı hani nasıl diyim insanlar bir üniversite mezunu bile şu an iş bulamıyor o durumda" (V62).

- "Peki başka bir ilkede yaşamak ister miydiniz? Nerede yaşamak isterdim mesela?"
- Yani şey çok ilginç. Başka bir ilkede doğmuş olmayı isterdim.
- Neden?
- Başka bir ilke derken bizden de. yani Arjantin olmayın bi ilke. Yani üçüncü dünyaya ülkelerinde değil de ne bileyim İngiltere'de. Almanya çok istemezdim. Belki Hollanda'da, İsviçre'de..
- Neden isterdim? Nasıl bir şey beklerdim?
- Herşey dönüp dolaşp... yani herşey de para demek değil ama para çok önemli
- Peki bu ülkeyi sevior musun? Türkiye'yi?
- Zor bi soru bu ya. Coğrafya olarak çok seviorum. Ama hayatımı sevmiyorum.
- Peki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için ne ifade ediyor? Ne anlamı geliyor?
- Zorluklar anlamına geliyor. Biraz karışıklık var. Çok haksızlıklar yapıldık, çok vatandaşlarımız öldü. (V18).

Şunu ifade etmek gerekiyor ki en azından bu araştırmanın katılımcıları açısından "kapılar açılma" Türkiye'nin yarısının (Avrupa'ya) boşalacağı" ifadesinin çok da doğrulanmadığı tespiti yapılabilmektedir; tabii insanların AB'den iş ve istihdam beklentilerine yaptıkları vurguyu da saklı tutarak. Yaptığımız görüşmelerini genel olarak değerlendirsek katılımcıların çoğunun yaş, cinsiyet, gelir grubu ya da kültürel köken farkından kendi ülkelerinde kalmak ve orada yaşamak istedikleri açıkça gözlenmektedir. Ancak bu noktada insanlar daha iyi bir iş, sosyal güvence ya da yaşam koşulları için fırsat olduğu takdirde geçici bir süre için yurtdışına gitmeye de kapalı değildir.

Yapığımız gözlem ve görüşmelere göre aidiyet hissiini kuvvetlendiren diğer bir etken de özellikle cumhuriyetin ilk kuşaklarında çok belirgin olan ve onları okutan büyüten devlete karşı duyulan sorumluluk hissidir.

"Peki bu ülkenin nesini seviyorsunuz?
Bu ülkenin ben Türkiye denen şeyi seviyorum. Bir toprakların seviyorum, insanlarını seviyorum. Yani o eleştiriyorum bilmem ne ediyorum ama. Ben ülkeni topografiyla taşıyla havasıyla. Bu benim insanım bizim ben burada doğdum. Burada büyüdüm. Benden öncekiler burada büyüdüler. E peki gökları şehit verdi burayı korumak için. Önceden bilmem ne Çanakkale de şurada burada. Şey de nedir Yemem de. Öyle bir iş var. Biz burayı savunmak için şey etmişiz. Eee özellikle Çanakkale de 250 bin kişi gitmiş. Hem benim de bizden de akrabalarım var orada öyle ölenler var. Girmiş kaybolmuş hiç gelmeyenler var. Eee bu, bu ülke için gelmiş. Eee ben bu ülkeyi hiçe sayıp bir gidip mesela Amerika da sürekli kalayım orada. Burayı unuttayım. Hiç düşünmedim..." (V15).

"Peki yurt dışında yaşamak ister misiniz mesela? Bu ülkenin Hayır hayır. Ben eğer elimden gelirse bu ülkenin sorunlarıyla baş etmeye çalışırım. Ha onları değiştirmek anlamında elimden geldiğince değiştirmeye çalışırım ama bırakıp gitmem.
Ha mesela şöyle. ... binlerce insan var, yollar şeylerle dolu, hani ...
Bu benim işim.
Bunlara rağmen seviyorsunuz ülkeyi?
Tabii ki seviyorum. Yani ülkeyi de çok seviyorum, insanları da çok seviyorum.
Peki nesini seviyorsunuz Allah aşkına?
Her şeyini seviyorum. Problemlerini de seviyorum esasında. Yani problemlerini seviyorum derken problemlerle yaşamayı seviyorum anlamında değil ama çözmeyi seviyorum ... anlatılabiliyor muymı?...
..... Yani 1 Lira para ödemedem beni üniversiteyi bitirene kadar bu devlet okuttu. Şimdi tabii bir takım şeyleri kendimiz karıştırdık ama. Bazi yörelerde insanlar var. Akşama kadar Türkiye Cumhuriyeti ne küfür edip, bankamatikden her ay gidip maas geker. Öyle insanlar var. Yani ben bunları yadırgıyorum. Nankör de olmamak lazım. Tamam, a her şey çok güzel, gulluk gullistatik falan deniyorun tabii, gözünüz görüyor, kulağınız duyuyor ama yine de kadir bilmekte de fayda var, yani, bize verilen şeyleri de aldık demekte fayda var" (V17).

"Peki siz mesela başka bir ülkede yaşamak ister miydiniz?"

Hayır yok seviyorum burayı.

Nesini seviyorsunuz buramı?

Şimdi bakın biz eşimle evlendiğimizde 1970 yılında başka bir ülkeye gidelim falan diye böyle bir düşünmüştük. Bazi arkadaşlarımız gidiyordu. Ben yani dinle alakam yok ama ben şey demiştim, yok ya ben yani böyle hani bir ezan bağırtıyorlar ya ezan falan böyle o seslerin de havalandığı ondan sonra insanların böyle pis pasaklı olarak kabul edildiği, edilen bir şekilde dolasığı, aptalca denen bir takım uygulamaların falan olduğu bir yer seviyorum ben.

Neden istemiyorsunuz?

Katıyen istemem. Hayır.

Çok ilginç, yani hem rahatsızsınız bu tür şeylerden..

Rahatsızlık değil ama ben de onların içinde var oluyorum. Buradaki benim akıl yürütmelerim kendimi çok şanslı hissettiğim için. Büyüğe hitabede büyüdüm, hiç değıştirmediim Ankara'yı. Halen birisiyle karıştırmıyorum mesela şimdi benim yaştaım, Allah allah diyor ki ben sizi tanıyorum. Nereden tanıyorum biliyorum musunuz bir tek trolleybus vardı. İstasyon'dan başlar Cebeci'ye gider sonra aynı trolleybus, trolleybus görünüştü mü, haritayor musunuz?

Ha, boyunuzları çıkar, adam çıkar, pat pat çeker onu tik tik lakar falan. Sonra Bahçelievler Cebeci oldu. Tek vasıta oldu. E hepimiz yaşıtsak muhakkak orada binersin inersin tamam mı trolleybus karıştırması. Kızılay nızlay yoktu. Uls, Samanpazarı ayakkabıcılar falan oradaydı, böyle birşeydi. Şikayetçiyim değil ya benim de kendimi akıllı hissettiğim bir memleket burası bu da bir taimin" (V24).

Devlete ve milllete karşı hissedilen bu sorumluluk hissini sadece bu başlık altında değil araştırmamın genelinde 2. ve 3. kuşaklara doğru giderek azaldığı ve gençlerde neredeyse tam bir kayıtsızlık haline dönüşüştüğü de diğer bir gözlemdir. Bu durum, yurtdışında yaşamaya istegini de oldukça etkileyen faktörlerden biridir. Nitekim yurtdışında sürekli yaşamak konusunda en istekli olanlar ülkelerinde kalmak isteyenlere göre düşük oranda olsalar da, yine gençlerdir.

"Peki sen Türkiye'den başka bir ülkede yaşamak ister miydin?"

İsterdim.

Neden?

Daha yaşam standartları, insanların daha yüksek yaşam standartları... Yani insanlar arasında gelir uçurumunun olmadığı bir ülkede yaşamak isterdim. Amerika'da yaşamak istemezdim, İngiltere'de yaşamak isterdim. Veya insanlara daha çok değerini verildiği bir ülkede yaşamak isterdim. Yani ben gitmek isterdim ama tamamen bu ülkeden de kopmayı istemiyordum" (V36).

"Peki sen başka bir ülkede sürekli yaşamak istermiydin, bu ülkenin nesini seviyorsun?"

Bu ülkenin sevdiğim tarafı! Burada bir şeylik var, bizim insanlarımızın bir var. Bu patlasın gal oynasın tarafı var tamam mı! Para kazanmaz, bir şey yapmaz ama bir eğlence tarzı. Burada mesela birinin evine gidersiniz, orada evlerine gitmez zaten insanlar. İşte burada oturursunuz, saatlerce geytic yaparsınız, hiçbir şey varılmayacak geyticler yaparsınız, aptal aptal konuşursun falan böyle. Bir misafirliğe gidersin, akşam on ikide kadar oturursun değil mi! muhabbet muhabbeti açar, aptal aptal futbol muhabbeti falan edersin. Adamlarda böyle değil. Birinin evine gittimmi yemek için falan yemeyi yersin, kahveni içersin, ondan sonra on dakika daha oturursun, kalkarsın, gidersin. Kavram, kültürlerinde öyle bir şey yok. Ben, oradakilerin de çok iyi tarafı var. Ben diyorum ya sonuçta hep orada kalmayı tercih ediyorum. Orada yaşasam orayı daha çok severim...

Hem şey diyorsun buradaki insanlar sıcak... Buradaki insanlar sıcak demedim. Buradaki, bizim kültürümüzde böyle bir şeylik vardır. Sıcaklıkta alakası yok onun. Uzun uzun muhabbet derken ne kadar dolu muhabbet bilmiyorum ama hani alışmışızdır biz böyle, gidersiz, evlerde otururuz saattlerce. Hani insanlar, kimse kimsenin evine gitmez hemen hemen. Herkes dışarıda buluşur böyle. Nadırdir evlere gitmek falan. Kanadalıları

kastediyoruz ben burada. O tür farklılıklar var. Ama öyle, ama şimdi bunları tartışmaya koyuyorsun, hepsini bir tartışmaya koyuyorsun; orası daha ağır basıyor burada. Ama burada neyi daha güzel buluyorsun! Bu ülke, onların ülkesi nasıldır, dümdüzdür. Buradan bak, hiçbir şey göremezsin. Bütün eğimleri şu kadardır yani. Kar yağar mesela. O kar burada yağsın ne araba kipurdur, bin tane kaza olur, adamın ki burada böyle dağ vardır. Onların ki biraz gri kalır yani burada. Bir de bizim ülkenin en güzel tarafı doğa olarak çok güzel bir ülkedir. Doğa olarak, adamda şöyle bir kavram yok yani, hadi Antalya'ya denize gidelim, hadi oradan Karadeniz'e görmeye gidelim, hadi yaylaya çıkalım, oradan gidelim Safranbolu'daki evleri görelim, oran Doğu'ya gidelim Doğubeyazıt'ı falan görelim, işte İstanbul'a gidelim boğazda gay ıgelim falan gibi böyle kavramlar yok. A şehriyle B şehri arasında çok büyük bir fark yok. En çok bu özlenelir. Ama bizim insanların getirdiklerinden götürülürleri daha fazla buluyoruz bu toplumuz. Onun için ben yoruluyorum burada" (V 39).

3.1.2.2. Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Olmak

Görüşmelere katılan kişilerle, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmanın anlamı; bu konuda ne düşündükleri ve ne zaman kendilerini vatandaş olarak hissettiklerini konularında da konuşulmuştur. Bu konuşmalarda T.C vatandaş olmanın anlamı konusunda özel bir his yaklaşımına rastlanmıştır. Birinci yaklaşım T.C vatandaş olmak konusunda özel bir his taşımayan; bir katılımcının da ifade ettiği gibi "İşte burada doğduk buranın vatandaşıyız" şeklinde özetlenebilecek yaklaşımdır. Bu yaklaşımdaki bireylerde Türk vatandaş olma konusunda gürur, mutluluk ya da utanç gibi belirgin bir duygu durumu söz konusu değildir. Bu kişiler, vatandaş olduklarını nüfus kağıdı, pasaport gibi resmi belgelerde hatırlayan ve vatandaş olmakla ilgili özel bir hisse sahip olmayı tercih ederler. Ancak sorulduğunda dile getirilmemekle birlikte, görüşmenin diğer kısımlarında bu durumdan bir memnuniyetsizlik hissedilmediği de anlaşılmaktadır. Esasen bu kategorideki vatandaşların vatandaş olmayaya yükledikleri özel bir anlamın söz konusu olmadığını söyleyebiliriz.

" Hepimiz T.C vatandaşı, yani bizim gibi insan olsun" (V45)

" Türk olduğunuz Türkiye'de yaşadığımız budur herhalde" (V37)

" Sonuçta bir yerin vatandaşısin burası da Türkiye" (V70)

Bu konudaki ikinci yaklaşım ise T.C vatandaşlığını bir yoksunluk ve mahrum olma hali olarak algılayan negatif yaklaşımdır. Bu görüşteki katılımcılar her ne kadar ülkeye karşı olumsuz bir his beslemediklerini insanlarını ve coğrafyasını sevdiklerini söylediler de T.C vatandaş olmayı hoş olmayan bir alternatifsizlik durumu olarak algılamaktadırlar. Başka bir ülkede yaşamak istediği bu görüşteki bireyler arasında daha fazladır. Bu kişiler arasında TC vatandaşlığının bir başka hatırlama vesilesi de başlarına gelen zorunlu ve kötü olaylardır.

"Türk olmak güzel ama değerli yok, gibi başka bir yerde olsam daha iyiydi. İsterim insan gibi değer verilen bir ülkede miye yaşamayım" (V9).

"Ha şöyle, bir kere ... biz de bu ülkenin insanlarıyız, biz de bu ülkenin kimliğini taşıyoruz olayı olmuştun. Neden copluyorsunuz gibi bir şey olmuştun" (V16).

- “-Peki siz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olduğunuz zaman hissediyorsunuz? İyi kolları var” (A13).
- Cebri askerlik yaptığınızda. Tabii canım. Ve de o haksız yere yaralandığımda. Türk adaletinin
- “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olmak sizin için ne anlama geliyor. Size Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olduğunuz hissettiren şeyler/olaylar nelerdir? Neden?”
- AB’ye gitmemek, bir çok şeyden mahrum kalmak. Onun için pek bir alternatif de yok
- Türkiye vatandaşları olmam” (A63).
- Ancak, burada şunu da belirtmek gerekiyor ki TC vatandaşları olmak konusunda zorluklardan kaynaklanan olumsuz hislerin yanında zaman zaman özel bir vurgu olmadan iyi hisler de dile getirilmektedir. Yani TC vatandaşlığı konusunda mağduriyet hisleri ile mutluluk ya da gurur hisleri zaman zaman birlikte var olabilmektedir.
- Üçüncü yaklaşım ise Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olmaktan dolayı herhangi bir huzursuzluk duymayan ve onu iyi bir his olarak tanımlayanlardır. Bu grubun içinde dahil edilebilecek ve daha çok orta yaşın üzerindeki bir kesim ise TC vatandaşları olmaktan gurur ve mutluluk duyduğumu açıkça söylemektedir. Bu kişiler daha çok memur ya da beyaz yakalı profesyonel işlerde çalışan kişilerdir. Bunun yanı sıra TC vatandaşlığına özgür olmakla özdeşleşen kişilere de bu grup içinde rastlanmaktadır.
- Dördüncü yaklaşım, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olmayı hak ihlalleri, ekonomik sorunlar, günlük hayatta karşılaşılan problemler (sosyal güvence, işsizlik, hastane vb) ve eşitsizliklerle bir arada ele alan kişilerden gelmektedir. Bu çerçevede TC vatandaşları olmakla ilgili hisler belirgin bir biçimde kızgınlık, öfke utanç ve üzüntü şeklinde öne çıkmaktadır. Bu gruptaki kişiler, genellikle eğitim ve gelir seviyesi daha yüksek olan ve yurtdışı ile ilişkileri ve tecrübeleri daha yoğun olan kişilerdir.
- “-Anladım. Peki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olmak ne anlama geliyor sizin için?”
- Yani problemlerle başa çıkmak anlama geliyor tabii ki!
- Peki mesela ne zaman hissediyorsunuz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı olduğunuzu hissettiren şey ne?
- Vergi öderken, ek vergi öderken, sigorta primlerini yatırırken, askerlik yaparken” (A17).
- “-Peki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olmak ne anlama geliyor sizin için? Yani ne hissediyorsunuz.
- Türk vatandaşları olmak mı?
- Evet.
- Üzüntü veriyor. Çünkü bu söyleyeceğim hani okunmuş okunmuş olmakla da ilgili bir şey. Önce Osmanlı’yı okuyorsunuz. Sonra geliyorsunuz Türkiye’ye o Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğunda vesaireydi biliyorsunuz ve daha sonra aradan geçmiş bence sene 2003 senesinde siz pasaport kontrolü yani illkeler arası giriş çıkış yaparken Türklere nasıl davranıldığı, Almanya’da yaşayan vatandaşlarımız vesaire vesaire gibi tüm şeyleri, dünyanın size bakışını Avrupa Birliğine girmek için yaptığımız şeyleri falan görünce değiniz çok acıyor geliyor gerçekten çok acıyor ve bunu hak emmedigini düşünüyorsunuz” (A19).
- “-Peki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olmak ne anlama geliyor sizin için?”

insanların çoğunluğuna göre; uluslararası ilişkilerde dostluk, duygusallık değil, çıkar ilişkileri rol oynamaktadır.

"Uluslararası ilişkilerde dostluk menfaate dayanır. Biz ne kadar dostsık onlar da o kadar" (V40).

"Bunlar duygusal sığınak. Devlet işinde duygusallık olmaz" (V39).

"Türkün Türkten başka dostu yoktur" diye bir laf vardır, sence bu doğru mudur?
- Dostluk zaten, yani stiyasette böyle birşey yok. Herkesin kendi çıkarları var. Kimse kimсениn, yani herkeşe paranoayakça yaklaşmak da doğru değil ama yani kimden dostluk bekliyoruz ki. Ama bu çok kötümser bir düşünce bence.
- Feki Almanın Alman'dan başka dostu var mıdır?
- İşte onu diyorum. Dedim ya, dış stiyasette dost most yok. Bir tek çıkar var. Ama bundan çıkarak da herkeşe paranoayakça; bu benim düşünümamdır. deyip de iyice içine dönmeyin de bir alemi yok" (V29).

"Bu tarafsız bir gerçek, İngiliz'in de İngiliz'den başka dostu yok" (V19).

Bunu yani sıra katlimcilerin çoğu da Türklerin yabancı ülkeler içerisinde dostu olmadığını ya da yabancıların Türklerle karşı düşünmanca tavırlar içerisinde olduğu fikrine katılmadığını açıkça belirtmektedir.

"Hikaye, bu faşist zihniyetin ürünü" (V14).

"Hayır halklar arasında bir sorun yok. Yöneticilerin bakışı ile halkın bakışı farklı" (V24).

"Tabii ki katılmıyorum bunlar eski argümanlar" (V17).

Katlimciler arasında Türklerin yabancılar özellikle de Avrupalılar tarafından sevilmediğini ilişkin görüş bildirilenlerse çok azdır ve bu şekilde görüş bildiren kişiler de görüşlerinde çok keskin olmayıp konjonktürel (Tezkere Krizi'ndeki Türk-Amerikan ilişkileri gibi) olaylara ya da bazı tikel sorunlara gönderme yapmaktadırlar.

"Bazı yerlerde doğru oluyor. Neye yabancılar dost olsun ki. Tüm ülkeler değil tabii genellemenem yapamayız ama" (V58).

"Bilmem belki ama şu anda Türkiye'deyiz tabii ki Türkten başka dostu olmaz" (V62).

"Türkün, Türkten başka dostu gerçekten de yok. Onu yine bi Amerika olayında da yaşadık. ni adamlar bize teskere para vermek için teskerenin çıkmasını bekletiler. Ve ondan sonra o para geyimi onayladılar. E demek ki herkes çıkar için Türkiye dost oluyo. Ama çıkar olmadıği zaman da olmayo. Türkün Türkten başka dostu yok. Atsakta tutsakta" (V38).

Yükarıda yabancıların Türkiye algısı ile ilgili olumsuz görüş bildirilenler, aynı şekilde Türkiye'nin AB'ye girme gabasını da çok hoş karşılamamaktadırlar.

"AB'ye girmek Türk vatandaşlarını nasıl etkiler?
- Pek yararlı olacağını sanmam ben ekonomileri etkilediğini düşünüyorum" (V58).

“Fazla iyi olacağını zannetmiyorum. Ne bileyim oranın seyleri farklı bizim farklı. AB’ye girdiğimiz için bazı seyleri yapmak zorunda kalacağız” (V62).

Bir başka örnekte AB’ye karşı olduğunu belirten bir katılımcı AB meseslesine emperyalizm ve kültürel farklılık perspektifinden yaklaşılabilmektedir.

“Peki tam bu noktada Avrupa birliği meseslesi var. Avrupa birliğine göre Türkiye Türk vatandaşlığı nasıl etkilendir? İyi midir kötü müdür bu size göre nedir? Ya iyi filan da değildir. Ya bizde birinin sirtına basarak iyi olacağını! Nerde iste Balkanlarda bu Orta Doğudaki bu insanlar. Yani biz buradan bir köprü yapacağız hepsine.

Peki girdi Türkiye Avrupa birliğine. Türkiye vatandaşlığı yani Türk vatandaşlığı nasıl etkilendir bundan? İyi mi etkilendir kötü mü etkilendir?

Bence etkilensez çok fazla. Etkilensez diyorsunuz.

Ya adamlar istedikleri gibi sınırları kapatıyorlar. İstedikleri gibi bilmem ne. Şimdi küreselleşme karşıtları Avrupa da eylem yapacakları zaman adam hemen diyor ki...anlaşmasını işte on beş gün... benim ülkemden geymeyin benim ülkeye girmeyin.

Onlarda Avrupa birliği. Yani güya küreselleşme vardı sınırlar kalkmıştı. Gemilerde insanlar bogulup ölüyor her gün yüzlerce insanlar yani sınırlar kalkmıştı. Daha

geçenlerde İngiltere de kampanyanın için içerisinde kaç tane insan havasızlıktan ölmüş. Fransa da üç bin tane insan yaşlı insan öldü. Bir sürü insanlar sahipsiz. Fransa şimdi

Fransız insanı bunu soruluyor biz bu hale nasıl geldik diye. Ya bizde öyle bir şey yok.

Daha iyi diyorsunuz yani? Tabi yani bir kültürümüz var yani onu kaybetmedik. Şey aile din faktörünün de burada

arti yönü var. Ha arti...var diyorsunuz? Tabi yani. Ama bunlara bağlı kalmadan da bunları da gerçekleştirilebilirdin. O

değerleri yok etmemek gerek” (V14).

Bu konuda en katı tutum, 92 yaşında Prizren doğumlu, halen hem Yugoslav hem de Türk pasaportu taşıyan ve hayatının uzunca bir dönemini eski Yugoslavya’da geçirdikten sonra Türkiye’ye göçmek zorunda kalan Balkan kökenli bir kişiye aittir:

“AB’ye girmek Türkiye vatandaşlığına size nasıl etkiler? Şimdi geyur hükümeti hiçbir zaman Türk Hükümeti’nin iyiliğini istemez. Bütün dünya Türk memleketine düşman. Fakat Allaha çok şükür ellerinden gelmiyor bir şey de, bir şey yapamıyorlar. Bir karış Kıbrıs için dünya kalkışmışlar illa Türklere kalmasın.

Niye düşman? Niyeye düşman.

Hiristyan millet Türklere düşman. Araplar?

Onlar da vaktiyle düşmanlık yapmış Osmanlı Devletlerine Zaten Osmanlı Devletlerinin

gökünüsu Araplardan olmuş. Peki amca sen Hiristyanlarla yaşadın bir sürü tanıdığın vardı hiristyanlardan. Bunlar

nedan düşünün bize sana göre? Yook Türki kimse sevmez be oğlum. Neden

Sevmez işte herkes kendi dininden bakar yarım. Kendi dine göre iş yapar. Türkü seven yoktur. Ben bu yaşına kadar görmemişim" (A57).

Ancak ilginç bir şekilde yurtdışında uzun süreler yaşamış olan ve de yurtdışıyla sürekli ilişkileri olan iki katılımcı bu konuda ayrıştı birer örnek oluşturmaktadır. Bu katılımcıların kendisi de Fransız olduğu için yurtdışında yaşamış ve geçiren birinci katılımcı görüşünü oldukça tarihsel ve sosyolojik bir analiz içerisinde sunmaktadır:

"Türk'ün Türk ten başka dostu yok! O biraz ters söylemiş bir söz; ama doğrudur, doğrudur. Ben de onu görüyorum seziyorum. Avrupa Birliği nasıl tanınmış. Osmanlı İmparatorluğu nun işgalci hali. Osmanlı İmparatorluğu gelirdi işgal eder ve biraz da propaganda yapılmış, zulüm yapar, talan eder. O şey hala Avrupa'nın tüm ülkelerinde o var. Bu şey var. Böyle Türk dedigin zaman hemen Osmanlı'nın o işgalci, akla gelir, bir. İkinci, Avrupa Birliği ne söylese söyleyin bize bir iş çıkarırken Müslüman olması bu ülkenin, Hristiyan olmaması o ikinci büyük engel, onu söylemiyorlar. Kafasının arkasındaki o. Onu sokakları vatanlaştıran birisiyle konuşmuş zaman oranın insanlarıyla diyorlar. "Türkiye Hristiyan değil ki. Hristiyan olmayınca nasıl alınıyor. Bir Bulgaristan, bir Romanya bir Çekoslovakya, bir Polonya büyük haksızlık yapıyor. Bir Bulgaristan, bir Romanya bir Çekoslovakya, bir Polonya gtrebiliyor halbuki onlar dün kadar ben hepimizi KÖRKÖP'dayken çok doluştım. Yakın zamana kadar orada can güvenliği diye bir şey yoktu. Demokratisi onlar ne zaman benimsediler? Bu iki yıl içinde mi? Ondan önce böyle bir şey yoktu. Türkiye'nin onlardan daha uzun deneyimi var. Eee onları alıyorsun niye alıyorsun? Bir Avrupa' da diye. İki, Hristiyan diye alıyorsun. Türkiye dedigin zaman bir tepki gelir şeyden. İkinci burası Müslümanlar. Biz Müslüman ilkeyiz. İkinci de büyük nüfus var buranın. Çok büyük. Avrupa da şey Avrupa birliğine girdiği zaman en çok mecliste Avrupa Birliği en çok sözü geçecek. O nedenle gektiriyor, korkuyorlar. Nüfus artışı da var. Avrupa da nüfus eksiliyor. Türkiye de nüfus artıyor. Belki 10, 20 yıl sonra Türkiye diyorlar Avrupa Birliği ne hakım olur. Almanya'dan da daha güçlü. Öbüründen de güçlü. Onların nüfusunu da geçer. Tüm korkular bence yatan korku o. Yoksa şuna uymadı buna uymadı. Öbürlerinde böyle ince eleştirir dokümanlar öbürlerine. Bize niye dokümanlar. Yani Türkiye ye o konuda haksızlık ediyorlar."

Özel bir şirkette üst düzey yönetici olan yurtdışı ile sürekli ilişki içerisinde olan diğer bir katılımcıda ise bu düşünceler adeta Batı'ya karşı bir nefret bigimini almış durumdadır.

- "Peki genel olarak şey denir yani Türklere dışarıda pek sevilmeyen yani Avrupalılar ya da şey tarzında Türklere'in pek kendisinden başka dostu yoktur denir?"
- Doğru.
- Doğru mu bu gerçektir?
- Doğru tabii canım.
- Neden doğru? Neden öyle? Mesela Alman'ın Alman'dan başka dostu var mı da Türk'ün Türk'den başka dostu yok? Yani nasıl bir olaydır bu?
- Abi simdi bunlar derin konular yani. Türk'ün Türk'den başka dostu var midir bilmem de vardır vardır biraz şöyle dogu tarzındadır ama yani bu tarzda yoktur, yani tarzında. Olmaz. Olmaz yani. Olmaz yani. Olmaz yani. Bu da bir gerçektir yani bunu da algılamak mümkün değil kabul etmek lazım.
- Neden? Hakikaten bu önemli bir şey yani bu konuda fikrimi almak isterim.
- Abi olmaz yani adam sana düşün. Doğarken seninle düşünmekle ilgili düşünür yani.
- Kim mesela düşünmekle ilgili düşünür?

- Yunanlılar bilinem.hepsi öyledir ya. Allahın Çek Cumhuriyeti'nden gelmiş kızı bile sevmez seni yani.

- Neden sençe? Bunun nedeni ne yani? Bizim Çek Cumhuriyeti'yle ne alakamız olmuş ki niye sevmesin?

- Tarih tabii ki önemli bir etki. Tarih.

- Bizim tarihimizden mi kaynaklanıyor bu?

- Kötu birçok şeyler yaptığımızdan değil canım. Onların şeyliğinden yani onlar her zaman doğudan korlanmışlardır hep kötu böyle tehlikeler doğudan gelmiştir. Türkler de doğuyu temsil ederler. Oralara kadar girmişsin emmişsin yani bu gikimamız onlardan nasıl girmişse gikimamız yani. Hayatta olmaz yani bunu samimiyetle söylüyorum o kadar insanla karıştım olmaz yani.

- Hakikatten sen dışarıda gittiğin zaman İngiltere'ye bilinememeye kötu bir muamele mi gösteriyorlar Türkiye, Türk insanlarıma?

- Biraz değersen evel.

- Demek derken nasıl değersen?

- Yani şimdi İngilizler specific örnek tabii de İngilizler hiçkimseye kötu demez zaten ama onların tavırları bellidir bir İngiliz bir Alman, Yunanlı falan yani iğrenç herfişer yani nefret ederim ben onlardan.

- Öyle mi? Neden yani nasıl geldi bu duygu sana?

- Çünkü onlar senden nefret ediyor öncelikle onun için nefret ediyorsun. Hayır çünkü şöyle çok önyargılı insanlar. Çok önyargılılar ve öyle birçok işlemler ki bunların içine değiştirmen mümkün değil yani seni tanııyor, görüyor dünyada hiçbir Türk'le karşılaşmamış. İlk defa buraya geliyor, senin çadırda yaşadığını düşünüyor, develerle gezdiğini düşünüyor ve bu üniversite mezunu bir kız. Üniversite mezunu, master yapan doktora yapan bir kız ve bunu senin değiştirmen mümkün değil biliyor musun. Bu kadar örümcek kafalılar yani değiştirmeszin. Ümit yani komplekse girmene de gerek yok niye değiştirmiyorum diye, öyle bu böyle abi. Değiştirmeyeceksin, sen akıllı olacaksın, kuşvetli olacaksın, onlarla hiç şey yapmayacaksınız.

- Muhatap olmayacaksınız.

- Tabii. Geriye ortamlarda cevabını vereceksin ama yani vermezsen geçmiş olsun yani onlar çünkü her ortamda kendilerini gayet güzel savunurlar yani. Adam hayatında Türkiye'ye gelmemiş hayatında Türkiye hakkında fikri, sahibi değil ama kurtlar hakkında adam yani oradaki yok doğru hakkında bilimene hakkında atıp tutabilir yani hiç bir adam yani oradaki adam, sen kimsin nesin yani ne bilirsin yani ama yapar yani çünkü karşısında Türk var ya Türk yani. Milliyetçilik duyguların azdı birden ya!" (V27).

Bunlar dışında katılımların doğru AB'ye girmenin Türkiye için hayırlı olacağını savunmaktadır. Bazı kişiler ise AB'ye giriş sürecinde belirli zorluklar yaşanacağını (uyum zorluğu, işçi göçü, dejenerasyon vb) altını çizmekle birlikte son kertede iş sahalarını açılması, kalkınma, demokratikleşme, adalet sisteminde düzelmeye vb. Beklentilerle, Türkiye'nin adaylık sürecine olumlu bakışlarını ifade etmektedirler.

Türkiye'nin AB'ye girmesi konusunda olumlu görüşe sahip olmakla birlikte, Türkiye'nin AB'ye girmeye henüz hazır olmadığını inanan ve soruları önce ülke içerisinde çözmenin Türkiye için daha hayırlı olacağını düşünen diğer bir grup da zaman zaman kendini göstermektedir.

- Peki Avrupa Birliği dediniz Avrupa Birliği'ne girmek Türkiye vatandaşlarını nasıl etkiler?

Aidiyetle ilgili olarak bu ülkede yasayan farklı kültürdeki insanların ortak bir zemine sahip olup olmadıkları konusunda ise katılımcıların görüşlerini paylaşarak ve olumlu bir görüşe sahip olduklarını söyleyebilmek mümkündür. Bu konuda diğer kültürel geleneklere

aldınlar. Bence onu gerek görmüyorum" (V39).
gelsin, ondan sonra. 100 yıl sonra mı alıyorsunuz, 200 yıl sonra mı alıyorsunuz, o zaman kendimiz falan, biraz daha çalışalım. Politimiz molistimiz, curtimiz curtimuz o seviyeye bir çıkmıyoruz. Bence onların düzenini bozacağız biz biraz daha şey yapalım, asgari yapıyoruz falan diyor. İçiyor sını falan, pat diye yapıyorlar peki işeyi. Yok, ben Ben mesela adam ahlakısızca çözümler arıyor. Ben çözümler arıyorum. Ya ne adamların o düzenli toplulukları, bilimem nelemi ne hale geliyor! Bu bizim seviyemizde yok ki! İstambul? Nasıl görüyorsunuz İstanbul'u? O insanların oraya hücum etti, nasıl oldu İstanbul! Nasıl bir şehir işsiz gücsüz bütün insanlar İstanbul'a hücum etti, nasıl oldu İstanbul! Nasıl bir şehir serbest dolaşacaklar. Ondan çok korkuyorlar zaten. Haklılar ya! Düşünsenize, bütün böyle İleri bu, fark etmez, onlar geride ya da biz ileri değiliz. Aynı şekilde değiliz. Hani insanlar Fransa ile bilimem neyle senin ne işin var, ya ben onlarla aynı kültür seviyesi, geri ya da arkadaşlarımızı götürüp da bir yere götürün, piyano resitali veren insanların olduğu bir olaya. Hani bütün, akşamları insana piyano çalıp da piyano dinleyen, piyano resitali veren, ilkenin alınacak bir tarafı yok. Yok arkadaşım, sen henüz kafa olarak hazır değilsin o söyleyiyoruz ya, ben onların tarafını tutuyorum. Al buyur, onların tarafını tutuyorum. Bu - "AB'ye aldınlar mı biz, almışlar arkadaşımı! Biz onlara, almışlar! Çok ciddi

varacak. Hayır!" (V19).
konularında olumlu değışikliklere sebep olduk için iyi yani ama nedir bunlarla mı sonuçla kamunlarımızda değışiklik yapıtı iste demokrası insan hakları vesaire vey bir taki problem var yani bu yüzden Avrupa Birliği falan denilen şeyler birgok neicesinde ilkenin başına kim gelirse gelsin serbest hareket, seni .....mez zaten. Birada İktidara gelmiş olanların, hayır bugün dünyanın Türkiye üzerindeki düşünceleri gibi birşey söylemek istemiyorum. Falan falan parti liderlerinin bunların kaç dönemdir başımıza kötü insanlar geliyor diye değil. Bunların iyi veye kötü oldukları insanlarınla ilgili problemlerimiz var. Ama bu insanlar nasıl söyleyelim bu insanlar tesadüfen bütün problemlerimiz yöneltimimizde. Yönelim çekimimizde değil yöneltimimizde. Yani zorundayız ve bu ilkenin içinde ilke kaynaklarıyla çözülemeyecek problemlerimiz yok problemlerimiz çöçükler, nesiller falan demek. Bu ilkenin içinde problemlerimiz çözmek doğası gereği olmayacak. Ama neyse diyelim ki oldu böyle bir şey olacak bu yeniden biz yapamayız. Onlar da yapamayacaklar. Bu bir karışmaya yol açacak yani daha doğrusu ne oldu. Yani neden o insanların işleri aldınlar da buyur edip beslesinler ki. Yapar mıyız serbest dolaşım tek başına bir ilkeye gitmeye çalışacak. Al o kadar adam Almanya ya gitti - Çünkü bu ülkede kartı olmayan herkes işi olmayan vesaire herkes a tamam artık

Neden?
- Şu an için ben iyi bir etkisi olacağını düşünmüyorum.
- mi nasıl bir etkisi olur?
- Mesela ola ki girdik nasıl etkilenir bundan Türk vatandaşları? Yani iyi mi etkilenir kötü Avrupa Birliği ülkelerinden biri olsun Türkiye ye biraz ederdik.
- bu şekilde senin onlara faydan olmağığı sürrece neden seni içine aldınlar ki. Biz bugün oluşturmuşlar ve bunun da başlangıç noktası ekonomiktir. Yani ekonomik alıyla başlangıç böyle düşünmüyorum kötü oldukları için değil yani onlar bir sistem kurmuşlar bir şey bahsediyoruz. Ben bunun mümkün olmayacağını düşünmüyorum. Çokta doğal olarak Hele kısa vade derken belki de ben elli seneyi .....tm çünkü ilkenin ömründen Yani bana göre Avrupa Birliğine gitmek diye birşey yok. Yani en azından kısa vadede.

karşı özel bir sevgiden ya da nefretten bahsedilmemekte onun yerine daha ilimî bir yaklaşım sergilenmektedir. Aynı ülkede yaşıyor olmak, aynı ülkenin kurallarına tabii olmak ya da daha az sık olmakla birlikte zammı zaman zaman din faktörü de ortaklığın göstergeleri olarak düşünülmektedir.

- "Şimdi Türkiye'de ... Lazlar var, Çerkezler var, çeşit çeşit insan var. bunların ortak noktası ne sizce? Genel bir ortaklık görüyor musunuz?

- Tabii ki görüyorsunuz! Yani Türkiye'de olmak noktasıdır bu.

- Yani?

- Türkiye'de bir sürü farklı ırktan insanlar var. Bu insanlar nasıl bir arada yaşayabiliyorlar, yada yaşayabiliyorlar mı? Senin bir Kürtle yada bir Aleviyle ortak bir noktan var mı mesela?

- Burdan para kazanacağız, kazanacağımız eğer. Yani buranın ekmeğini yitiriyoruz. Var tabii ki. Hepimiz insanız sonuğ olarak. Hepimiz bu topraklarda yaşıyoruz. Sonuçta burayı güzelleştirmeye çalışıyoruz, kendimiz burada yaşadığımız için. Peki bahsettin ya burada milliyetçi düşünce topluluğundan. Oradaki insanlarla ortak bir noktan var mı senin, onlarla beraber yaşayacak bir sebep olacak bir nokta var mı? Emnim vardır, olmaz dersem çok yazık ederim. En tahmin ettiğim insanda bile muhabbet edecek bir şey gıkar. Yani ben var demek istiyorum" (A29).

- Peki, bizim memlekette çeşit çeşit insanlar var. Kürtler var, Türkler var, Çerkezler var, Lazlar var, Bunlar ortak bir şeyi paylaşıyorlar mı? Bi ortak nokta var mı?

- Ya, aynı ülkede yaşıyor olmanız belki de ortak noktamızdır. Aynı dili bilmeniz mesela. O var bizi bağlayan mesela. kültürümüzü hemen hemen aynı.

- Kültür derken?

- Kültürün içine gerci çok fazla şey giriyor. Yani nasıl diyeyim, yani anlatamıyorum. Belki de aynı şekilde yetiştik, ailelerimizden yetiştirmeye tarzı aynı" (A36).

Aldiyet konusunda son bir önemli nokta da görüştüğümüz kişilerle ilgili konuşulan Türk vatandaşlığı konusunda müstümanlığa özel bir referans vermemeleridir. Onun yerine yabancı tanımlı yapılmışken ya da AB meselesi tartışılırken birkaç görüşmede hirsistiyenlik ayırtıcı bir farklilik olarak nitelendirilmiştir. Türk vatandaşlığı ile ilgili olarak müstümanlık vurgusu yapılanlar ise yukarıda olduğu gibi yine muhafazakar ve/veya geleneksel kesimlerdir.

3. 1.3 DEVLETE VE DİĞER RESMİ KURUMLARA YAKLAŞIM

Görüşülen kişilerin devlete yaklaşımlarını, devlet deyince akıllarına neler geldiğini en genel anlamında üç grupta toplamak mümkün gözükmemektedir.

1. Grup

Devletin, oldukça nör bir biçimde, tanımını yapmaya çalışmış, ya da işlevini ve yerine getirmesi gereken görevleri belirtenler. Özellikle hukukçu olanların böyle bir tanımlama yapmaya daha yakın oldukları görülmüştür. Bu grup içinde, devlet ile adalet kavramını ilişkilendirenlerin yanı sıra, devlet ve hükümet kavramlarını ayrı ele alanların daha doğru olduğunu, devletin ıcracı olmadığı, bir süreklilik taşıması gerektiği, oysa ki hükümetin ıcracı olduğunu vurgulayarak açıklayanlar olmuştur.

"Devlet deyince vatandaşların kendilerini, toplum içindeki herkesin oluşturduğu bir birlik devlet. İşte belli kuralları var, bu kuralları, toplumun istediği göz önünde tutularak idare eder, işte meclis tarafından konular. Meclis bu kurallara uyar. Devletin de koyduğu kurallara en başta devlet erkani uyması gerekir. Uymadığı zaman zaten anarşi çıkar" (V20).

"Devlet adalet olmadan olmazsa olmaz niteliği olan içi boş olmayan bir kavramdır diye düşünüyorum. İnsanların da benzer tekerlekten ve ateşten daha değerli bir buluşdur bana göre" (V17).

"Devlet deyince aktüel Türkiye'de sadece hükümet geliyor. Çünkü devlet ve hükümet kavramları birbirinden farklı ..... ama bizde maalesef birleşmiş durumda (V19).

2. Grup

Görüşülenler içinde yas, meslek ve siyasi eğitim gibi nitelikleri açısından oldukça farklı bir grup, devlet deyince ülkeyi yönetenleri, millîti, ülkeyi, aile ve düzeni, babayı, itaat edilmesi gereken ve vatandaşları yönlendiren, onların üstünde bir büyük güçü algılamaktadırlar. Bu yaklaşım içinde, devlet ve millet bütünleşmekte, devlet ve hükümet ayrılmamakta, böylece kişinin hem kendisi, hem de otoritesine boyun eğmesi gereken 'baba'sı olmaktadır. Böylece bu grupta yer alan kimilerine göre kişilerin menfaatlari ile devletin menfaatlari de bütünleşmektedir. Devleti bu şekilde algılayanların çoğunun TC vatandaşları olmaktan gurur duyduklarını geçitli nedenlere bağlayarak açıkladıkları da izlenmiştir. Bu grup içinde Cumhuriyet ilkelere bağlı yaşlı kuşaklardan bazı kişilerin yanı sıra, alt ya da orta tabakalarda mensup, daha geleneksel yaşam tarzı olanlar ile siyasi açıdan radikal sağ eğilimler taşıyan bazı gençlerin de yer aldığı görülmüştür. Bu kişiler, devletin nasıl bir güç olduğunu, ya da nasıl bir güçle sahip olması gerektiğini benzer biçimlerde dile getirmişlerdir:

"Devlet deyince, halkı yöneten, biraz önce söylediğim gibi, haklarını teslim eden bir kurum geliyor. Bu toplumun üstünde, bana göre bir güç olmalıdır. Ve toplumun ortak bazı sorunlarını çözecek gücü olmalıdır. Nedir sorunlar? ..... Toprak olur, petrol olur, su olur, bu olur. Eğitim genellikle bunu iyi bir şekilde halka vermek için gerekli çabayı göstermelidir. Sağlık sorunu aynı şekilde. Devlet bunu halkı iyi yaşatacaak şekilde gözmelidir" (V11).

"Şimdi devlet dediğin bütün kökenyle, diliyle, dinyle, hiçbir ayırım gözetmeden oluşturduğun bir güç olarak düşünüyorum." (V32).

"Devlet deyince bir topluluk. Bir bayrak altındaki topluluktur." (V52).

"Devlet deyince yurdumuz, yani devletimiz, somutla bastaki insanlar." (V62).

"Devlet deyince ilkesini, insanlarını koruyan, onları gözeten, ama herkese eşit muamele yapın bir güç" (V15).

" Bu devlet milletle bitünleşir bizde devlet dediğin zaman. Ama hükümet dediğin zaman tamamen apayrı bir uca gidiyor. Devlet bizim için aynı milletin ya da menfaatler doğrultusunda yüce insanlar..... Ama menfaatin az büyük aynı olması lazım..." (V53).

3. Grup

Bir üçüncü kategoride de devlet deyince esas olarak Türkiye'deki yönetimlerin icraatını göz önünde bulundurarak devleti gereksiz bulunlar, eksik ve olumsuz yönleri ile tanımlayanlar yer almaktadır. Bu grup içinde daha çok Cumhuriyet ilkelelerine bağlı orta yaşın üzerindeki kuşaktan sola eğilimli kişiler olan orta ve üst toplumsal tabakalardan gençler ve az sayıda daha alt sosyal-ekonomik tabakalardan 'mağdur' denilebilecek konumdaki vatandaşlar yer almaktadır. Bu kategori içinde devlet deyince dile getirilenler, 'devlet', 'sokuk bir şey', 'hamtalık', 'mağduruyet', 'kaygı', 'haksızlık yapma', 'sömürme' gibi tanımlamalar olmuştur. Bunların bir kısmı devlet yapısının aksaklıklarına, bir kısmı da hükümetlerin icraatının eksikliğine ya da işleyiş açısından bozukluklara işaret etmektedir.

"Haksızlık yapmak için kurulmuş böyle gelik gibi yapılar. Çünkü hakkı davranmak için o kadar kuvvetli olmaya gerek yok. Haksızlık için diye düşünüyorum." (V24).

"Büyüklük..... hamtalık geliyor. Hamtalık, korku." (V27):

"..... Devlet olmasın kardeşim. Devletsiz de idare edebiliriz yani, devlet de neymiş" (V4).

"Sömürme, devlet bizi sömürüyor" (V8).

"Devlet, nasıl diyeyim, belli sınırlar içerisinde herkesi kucaklayacak bir ortam. Ama ne yazık ki Türkiye'de, belli kesimleri asimile edip, belli bir kollayan" (V13).

"Devlet deyince aklıma Türkiye'nin neyi var, neyi yok diyecek adamlar geliyor. Vallahi işin gerçeği bu. Türkiye'nin neyi var, neyi yok yiyelim, bitmez bu Türkiye bitmez. Yıllardır bak Atatürk'ten sonra..... ye babam ye bitmez. Allah'ın izniyle bitmez" (V43).

Görüşülen kişilerin resmi kurumlara yaklaşımlarının genelde olumsuz ve güvenlerinin de az olduğu görülmektedir. Bunlardan, kıyaslamalı bir biçimde sorulan asker, polis ve zabıtayla ilgili olarak bu üç kurum içinde en fazla askere güven duyulduğu görülmüştür. Güven meselesi, kurumların yapıları ve işleyişleri kadar, vatandaşların kişisel bazda o kuruma

ne kadar muhatap oldukları, onu ne denli tanıdıkları ve o kurumun işleyişinin ne denli görünür olduğu ile bağlıdır. Bu anlamda ordu, polis ve zabıta kıyasla insanların yaşamlarında çok daha farklı bir yerde durmaktadır. günde bir sorularını görmek için onları muhatap edebilirler. Dolayısıyla, askere gitme, ya da oğlu, akrabası askerde olma veya meslekte asker akrabalara sahip olma, kişilerin askerleri kendilerine ait, daha 'yakın ve sıcak' olarak algılamalarına neden olabilir. Bu nedenle de olumlu yönde değerlendirilen esas olarak böyle bir yakınlık duygusuna ve 'vatan kurtarılar' duyulan tarihsel veraya bağlı olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra, diğer devlet kurumlarında ve özellikle poliste yapılan muhatap olmaların zaten kısmen bildiği ve iletişim araçları ile de kamuoyunun gözleri önüne sergilenen olumsuzluklar da bir anlamda askerin halkın gözündeki puanını yükseltmiş, bu da kamuoyu yoklamalarında askere güvenin oldukça yüksek çıkmasına yol açmıştır. Vatandaşların böyle bir sonuçtan da etkilendiklerini, bu tür araştırmaların 'işte herkesin güvendiği kurum bu' duygusunu beslediğini ve belki de yeniden ürettiğini, bu araştırmada verilen yanıtlarda da izlemek mümkündür.

Askere güvenin nedenleri olarak iç ve dış düşmanlardan ülkeyi koruma, disiplinli ikrat, en sağlam yapı ve standart işleyişe sahip olması, en az dejenere kurum oluşu, polis ve jandarmaya göre hükümetlere daha az bağımlılığı, dolayısıyla daha az politize olması ve dürüstlüğü gösterilmiştir. Kimileri de zaten şimdiki kadar yapılan istatistiklerde de %80'in askere güven belirttiğini söylemişlerdir. Katılımcılar askeri niye daha olumlu bulduklarını şu sözlerle anlatmışlardır:

"..... Türkiye'de adliye dahil, adalet kurulusumuz dahil, bir hukukcu olmama ragmen en saglam kurulus gene sey asker, askerler. Onun disinda yok. Turkiye yi gerekten seven insanlar" (V15):

".....Bir askerin bir mercisinde yamuk olabilir ama asker yine yamuk yapmaz. Asker ne veriliyorsa o, simdi askerin gayesi surada ol dedigin zaman olacak ya...gunku vatan kurtarmaya gidiyor yani. Asker demek cocuk oynacagi demek degil ki ya" (V60).

"Bir defa askeriyeye olmazsa biz burada bu kadar hür yaşayamayız. Bu bir gerçek. Bu kadar hür dolaşamayız....." (V8).

"Ben kendim Atatürk değerlerine bağlı bir insanım ve onun yaptıklarını geliştiremedik ama biraz utanan bir insanım. Olay şu, asker şu anda toplumdaki güven veren unsur..." (V13).

"Yani askerin içinde de büyük şeyler vardır, ama asker güvenli bir kurumdur, yani tam anlamıyla düzenli işleyen bir yerdir" (V27).

"Şimdi hukümetin aldığı bir takım keyfi kararlarla bir yerde asker dur diyor. O bakımdan güveniyoruz" (V52).

Ote yanda az sayıda da olsa askerin de 'sütlük gıkını ak kasık olmadığını' (V17) ve diğer kurumlar gibi ona da çok fazla güven duyulamayacağını söyleyenler, hatta 'askerden, polisten komisyon istemediğini' (V14) belirten bile olmuştur. Askerin eleştirildiği bir nokta, askere alınırken yapılan eşitsizliklerdir ki görüşülen kişilerden biri bunu Çiller'in oğlu örneğini de kullanarak "bu adalet mi yani, adamın varsa git, ye, güzelce de askerlik yap,

adamin yoksa git sürün. Bunun neyine güveneceğim ben" (V12) diye anlatmıştır. Bir üniversite öğrencisi de ordu içindeki bürokrasinin doğru dürüst olduğunu, herkesin görev tamamlarının olduğunu vb. sıralayıp, askerin iç düzenini bir olumluluk olarak değerlendirenken, bir tarafa da "Askeri ise..... resmen paramızı harcayanlar olarak görüyoruz. Bu safafatları beni deli ediyor" (V39) diyerek eleştirmiştir.

Görüşülen kişilerin önemli bir kısmı polise güvenmediklerini söylerken gösterdikleri nedenler arasında görevlerini tam yapamaları, işleri yokuşa sürmeleri, disipliniz olmaları, keyfi olmaları, çeteleşmeleri, davranışlarının kötü olması, rüşvetçi ve yiyici olmaları gibi konular olmuştur. Özellikle davranışlarının kötülüğü ve görevlerini gereğince yapamamaları birçok kişinin polise başvurma konusunda cesaretlerini kırmaktadır.

".....polis huzur,güven vermiyor yani bize. Toplumdaki olaylar, özellikle toplumsal olaylar, toplun kuruluşlarının yaptıkları olaylar, özellikle şiddete geçen polis" (V13).

" ..... Trafik polisinin üç-beş milyon liraya tenezzül ettiği işte kamerada gözüktü, onun için polisten ziyade askere güveniyoruz" (V20).

"Polis de torpil yapar, zabıta da torpil var, dedim ya Türkiye torpil yeri..." (V60).

Polise ilgili güvensizliğe temel oluşturan nedenler birçok vatandaşın kendi kişisel deneyiminden ve yakın çevrelerinin deneyimlerinden giriyor. Ancak, alt gelir gruplarının yerleştiği bölgelerden bazı vatandaşlar, polisin olumsuzluklarının yanı sıra, bu tür yerleşim yerlerindeki olumlu rolünü, "Biz burada rahat uyuyorsak, onların sayesinde yani, ... onlar olmasa burayı hursiz basar. Gaziosmanpaşa gibi değil burası, Çankaya gibi filan değil yani. Burası kenar gecekondu burası. Her ayak var yani" (V60) diyerek belirtmişler. Öte yanda, polisin olumlu bazı değişimler gösterdiğine de birkaç kişi tarafından değinilmiştir: "Polis biraz değişti, eskisi gibi kalmadı yani ..... fakat eski alışkanlıklarını tamamen yitmiş değil..... Eskiden polis eğitimi filan yoktu. Adam polis elbiselerini giydi mi kendini bas keser zannediyordu. O tip polisler var hala, emekli olmayanlar var işlerinde ama son alınan polisler, yani son on yılın polisi iyi. Yani halka yaklaşımları daha iyi. Hele hele tütübeliler çok daha iyi" (V12).

Zabitanın görevi ise vatandaşlar tarafından en az bilinmekte, bilenler de fazla önem vermemekte, aralarında iyisinin de kötüsünün de olduğu, sorunlara çözüm getiremediği, rüşvetçi olduğu dile getirilmektedir.

"Zabıta istedi zavallı insanlar, buralarda bütün gün seyyarın peşinde koşuşturan insanlar ve ufak tefek şeyleri derli toplu tutmaya çalışın" (V4, s.14)

"...zabitanın bir yaptırım gücü yok, en azından belinde silahı yok." (V12, s.39)

Diğer meslek ve kurumlara güven konusunda görüşülen kişilerin çoğu güvensizlik belirtmişlerdir. Belli bir meslek grubuna veya kuruma güvendiğini söyleyen son derece az. Tek tük sayılmış olan meslekler arasında öğretmenler, doktorlar, din adamları, zanaatkarlar, avukatlar, kurumlar arasında da Emekli Sandığı, Bankalar, DPT ve ayrıca mekânizma olarak adalet ve kişi olarak Cumhurbaşkanlığı yer almıştır.

Hangi sosyal-ekonomik grupları, hangi eğitim düzeyinden olursa olsun resmi kurumlara başvuruda bulunmak vatantaşları belli ölçülerde ücretlenmekte, yıldırmakta ve tercihlerini enformel kanalları kullanmak, işlerini farklı ilişkiler kurarak veya tanıdıkları kanallarıyla hall etmek biçiminde yapmaktadırlar. Bu sorunlar, yapılan görüşmelerde şöyle dile getirilmiştir:

"..... vermedim dilekçe mülkeçe, yapınca suçlamyosun bi de. Karakola ne için telefon etmişim..... bi de mağ vardı, tabanca atıyorlar, Allah yani gün gün, açtım telefonu, dedim böyle böyle, nerede oturuyosunuz, kaç numaranıdasınız, hangi apartmandasın. Şimdi ağzından bir şey kaçacak, pat dedim kapattım" (A25).

"Yok öyle şeyler hiç adetim degildir. Ne şahitlik, ne mahkeme. Kızım da hakim olmasına rağmen, Allah onu göstermesin bana" (A52).

"Devlet temsil eden insanları, maaşlarını bizim ödediğimiz vergilerle alan ve bizim rahatsızlığımızı, huzurumuzu, gelişimimizi sağlamak zorunda olan insanların olduklarını bilmeleri gerekir. Onun bilincine varmaları gerekir. Ama hala Türkiye'de o biling yaregmiş degil. Hala karakola girerken ikeresiniz. Bir yerde şikayetle bulunurken rahatsız Olursunuz ve devlet memurları size biraz tepeden bakarlardı kim olursanız olun. Yani bunun aşılması lazım" (V17)

"..... onlar amir, siz kapıda bir şey almak için dolayan cüceler gibi bir tavır sergiliyorlar" (V39).

"Devlet davresinde tanıdık bulmadan kolay kolay gidip de bir iş yaptırmanın. En ufak bir pasaportunun bile süresini uzattırarak olsam önce bir ararım birisini telefonla. Kim vardı burda, kimin tanıdığı vardı, bulur, ondan sonra giderim" (V53).

3.1.4. KATILIM/MÜDAHALE

Araştırmamızın bütün aşamalarında katılımcıların yaşamalarındaki sosyal ve siyasal yaşama katılım ve müdahale biçimleri araştırılmıştır. Derinlemesine görüşmelerde katılımcılara bu amaç için dolaylı ve dolaysız olarak bir takım sorular yöneltilmiştir. Yöneltilen sorulara verilen cevapların analizinde iki konuya odaklanılmıştır. Bunlardan birincisi, kişinin kendisine ya da diğer kişilere yönelik olarak gerçekleştirilen haksızlık, yanlışlık ve arzu edilmeyen olaylara karşı tepkisinin ve duyarlılığının incelenmesine ayrılmıştır. Bu bağlamda öncelikli olarak odaklanılan konu kişilerin karşılaşılan zorluklar karşısında ne kadar sivil erdemlerle hareket ettikleridir. Odaklanılan ikinci konu ise siyasal yaşama katılımıdır. Siyasal yaşama katılım başlığında; temelde yürüyüş, miting eylem gibi toplumsal olaylara katılımların yanı sıra, katılımın seçimi, meclis gibi siyasal yaşamın önemli bir parçası olan olaylara bakışları da incelenmiştir. Ayrıca, kişinin kendisini kendi yaşamına ve yakın çevresindeki diğer insanların yaşamına yön vermede ne kadar etkin görüldüğü ve toplumsal yaşama etki edebilme potansiyelini nasıl yorumladığı da sorulmuştur.

¹ Ek ...., deki 28-35, 38, 47, 48-50, 53 -55, 58, 59, 70 nolu soruların analizi bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Kısaca, özetilemek gerekirse "müdahale ve katılım" başlığı altında katılımçıların kamusal yaşamda ve sivil erdemlere ilişkin tutumlarına vurgu yapılmaktadır. Bunun dışında mikro ilişkilerde gözlemlenen, kişilerarası ilişkiler temelinde anlaşılabilir olacak ve sivil erdemler bağlamıyla anlamlandırılmayacak noktalara ise "çevre ile ilişkiler" başlığı altında değerlendirilmiştir.

Aşağıda katılım ve müdahale konusunda verilen cevaplar tutum ve davranışlar temelinde ayrılmıştır. Ancak kolayca farke edilebileceği gibi ortada bir katılım ve müdahale etme durumundan çok "katılmama" hali söz konusudur.

3.1.4.1. Haksızlığa ve Yanlışlıklara Tepkiler

3.1.4.1.1. Haksızlıkları Mücadele Edememe/Haksızlığa Boyun Eğme Halli

Araştırmada katılımçılara "Sizce Türkiye'de genelde insanlar haksızlıklar karşısında ne yapıyorlar, nasıl tepki gösteriyorlar?" şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bu soruya verilen cevapları aşağıdaki gibi ayırtılmak mümkündür. Bir kişi aşağıdaki tutumlardan

birden fazlasını da bir arada benimseyebilmektedir.

3.1.4.1.1.1. Hak arama gabasının bastırılması

Bu cevabı verenler, temelde "hak aradığım zaman haksız çıkabiliyorsun", "devlet haksızdan yana", "hak arayacak kurumlar yok" gibi haksızlıklar karşısında gairesiz kalındığı yönünde şikayette bulunmaktadırlar. Bu yaklaşımda sorunun çözüme dönük kurumlarının yetersizliğine ya da eksikliğine vurgu yapılmaktadır. Katılımcılardan biri bu konuda şunları söylemektedir:

- Bence şu anda Türkiye'de diktatörece bir yönetim şekli var.
- Kimin diktatörlüğü, ne diktatörlüğü bu?

- Tek kişinin değil.

- Nasıl bir diktatörlük bu?

- Bazı grupların yaptığı

- Kim bu gruplar? Kimler yani?

- İnsanların yaptığı, katillerin yaptığı

- Ha, hani diktatörlük diyorsun ya bir diktatörlük var bir de bunu yapınlar, kimler yani, hangi gruplar bunlar, diyorsun ya hani?

- Bunlar yüksek işveren tabakası, yüksek yani. Yani sürekli politikacılar, yöneten insanlarla sürekli işbirliği içinde olan insanlar" (V7).

Bir başka katılımcı ise şunları söylemektedir:

- "Peki genelde insanlar haksızlıklarla karşılaştığında ne yapıyorlar bu ülkede, nasıl davanyorlar?

- Çoğunluğu sesini kesip oturuyor yerine.

- Ne, gözemiyorlar mı?

- Hayır şey var. Halk ... bir şeyleri ifade edemiyor artık. Yani ... ifade edilemediği zaman polisi gösteriyorlar, copu gösteriyorlar. Oyle bir şey. ... ben de [bu tür eylemlere]

katıldığında işte polis var, korumalar var, sana şunu yapıyorlar, bunu yapıyorlar [diyorlar]. Korktum ..." (V16).

Hak arandığında çoğunlukla hak arayan kişinin haksız çıkması ile ilgili olarak bir avukatla yapılan şu konuşma da bu konuda oldukça ilginçtir:

- "Şimdi bizim ilke tabii kaderci bir kulluviden geliyor. O anlamda haksızlığa uğradığınızda buna yeterince ve gereğince karşı çıkan insan sayısı çok değil. Bunu kabul etmek durumundayız. Elimizdeki malzeme bu. Elimizdeki kumaş bu. Ne yapacağız bu insanlarla yapacağız. Önce halkın bilinçlendirilmesi gerekiyor haksızlığa karşı çıkabilmesi için ama bu insanın da her şeyden önce haksızlığa karşı çıktığında daha büyük bir haksızlığa uğramayacağı yolunda bir güven duygusu olması lazım.
- Uğrar mı Türkiye'de insanlar?
- Hala o kanı var ve muhtemelen uğrar da. Muhtemelen hala uğrar da. Yani
- Yani ne oluyor mesela?
- Şimdi basvurunuzunuz. Basvurunuzunuz da gereği yapılmadığı gibi basvurunuzdan sizin aleyhimize bir takım sonuçlar çıkarılması dahi söz konusu olabiliyor.
- Ne gibi? Mesela ne olabiliyor?
- Nasıl somutlaştırabiliriz? Mesela arabamızın teybi çalıyor, polise gidiyorsunuz. Polis diyor ki kardaşım, bir tek senin mi arabası var diyor. Bir sürü teyp var. Sen ... git diyorlar sana. Biraz ısrar ederseniz sizi orada gözaltına almakla da tehdit edebiliyor. mesela" (V.17).

3.1.4.1.1.2. Haksızlık karşısında sımme/kayıtsız kalma

Bu yaklaşımlar altında üç farklı duruştan bahsetmek olasıdır. Bunlardan ilki haksızlıklar karşısında bireylerin tepkisiz oldugundan şikayet etmemektedir. İkincisi haksızlıklar karşısında vatandaşların kendi kendilerine söyleyenlerden başka birşey yapamadığını söylemekte, üçüncüsü ise ülkemizdeki insanların haksızlıkları göğünlele simeye çektiğini dile getirmektedir.

Birinci duruşta benimsenen katılımlar, haksızlıklar karşısında bireylerin tepkisiz oldugundan şikayet etmekte, bireylerin kişisel özelliklerini eleştirmekte ya da bireyleri haksızlıklar karşısında ses çıkarmamakta itham etmektedir. "İnsanlar hiç birşeyden haberdar değil, boş boş yaşıyorlar"; "İnsanlar sadece söylemiyor, hiç bir işin ucundan tutan yok" gibi sitekmar cevaplar bu yaklaşımların en tipik göstergeleridir.

"İnsanlarımız son derece tepkisiz. Yani yanlışlıklara haksızlıklara karşı tepki göstermesini bilmiyor. Ben o nedenle bu tepkilerimi böyle şey ederim. Otobüse binerim mesela. Otobüste bir şey görduğum zaman yüksek sesle, herkes bakar böyle. Hemem utraz ederim. Obürleri susuyor böyle hiç yani diğer şehrleri arası otobüste olsun, bilimem ne de olsun, korkunç bir bananeçilik var. Böyle olunca da ne oluyor biliyor musunuz? Haksızlık yanlışlık kesin düzelmiyor Türkiye'de. Yani tepkisiz bir ulus, son derece tepkisiz. Öndan sonra bir başka Türkiye'nin şeyi var. Tabii köylerden ister istemez işsizlik olunca köylerden kenlere bir göç başladı. Buraya gelen insanlar gecekonduvar da bilimem nelere. Öndan sonra bir kuşak yetişti. Büyük göçünle ne köylü kalabildi ne kentli olabildi. Öra da. Marjinal insan. Eğitilmemiş göçünle. Şimdi benim mahalleim öyle. Acayip insanlar. Yani orasının ben ... içinde, o güzel yerde, .. kuşak sana şey değil, farkında değil, şey de değil farkından değil bunlar. Ö çok kötü. Yani aldığın zaman, burada o insanların eğitilmesi lazım.

Ne oluyor, iste yalaka insan dedikimiz türden insan çıkıyor. İste böyle efsendim ben söylersem beni azat eder, şikayet edersem şöyle olursa böyle olur. Ö zavalı halk da ben şikayet edersem, bana ne yav başım belaya girer. Öyle, böyle bir toplım. Böyle tartışmadan gerçeği söylemekten korkan bir toplım. Gerçeği her yerde söyleyeceksin. Şartlar ne olursa olsun. Söyleyeceksin ki düzeltisin bu. Halı bilisin ki insanlar tepki gösteriyor. Yok. Mesela oradan buradan 100 bin, bir sürü kimseler geliyor. Önlara söylüyorun ya böyle böyle böyle dinliyorlar. Bunları diyorun gelin şikayet edelim falan. Böyle yürüyüp gidiyorlar, hiçbir şey

yapmadan. Ben diyorum bir şeyler yazayım, imza toplayalım. Bunu böyle söyleyelim. Hiç orali degiller" (V15).

Bir başka katılımcı ise şu sözleri sarfetmektedir:

"Böyle haksızlıkta karışılıyorsunuz ama eğer kendinizi kurtarabilecek gibiyseviz kimse aldırış etmiyor. Kurtarmanız da gene de kimse şey yapmıyor. Kendi diyo şeyini kendisi kurtarsın" (V71).

Bu gruptaki ikinci yaklaşımda ise insanların haksızlıkların üstesinden gelemedikleri için kendi kendilerine dövündükleri ifade edilmiştir. Türkiye'de insanların kendi kendilerine bağırıp çığırarak başka çareleri yoktur. Aşağıdaki örnek hem bu yaklaşımı sergilemekte hem de kurumsal yapıların hak aramaya elverişli olmadıklarından şikayet etmektedir.

Peki insanlar genel olarak haksızlığa uğradıklarında zaman ne yapıyorlar Türkiye de?

Sadece bağırıyorlar.

Bağırabiliyorlar mı?

Sadece bağırıyorlar. Çünkü, yalnız burada bağırıyor şimdi evde, dışarı gikanca, serfsiz deyip şey yapıyor. Türkiye de hiçbir zaman hak aramıyor. Kesinlikle aramıyor. Bir defa karıştırdıkları insanlar, kamu görevlileri, göçü iyi niyetli olabılır ona bir şey demiyoruz. Ama göçü da karıştırdıkları sanki bir müşteri görüyor. Ben varsam sen orada durursun. Sen benim verdiğimle maş alıyorsun. O kişi bunu biliyor, Türk kamu görevlileri. Kesinlikle biliyor. Ama çok iyi niyetli insanlar da var tabi ki. Onları da arada unutmamak gerekiyor (V13).

Bu gruptaki üçüncü yaklaşım ise ülkemizdeki insanların haksızlıkları çoğunlukla sineye çektiğini dile getirmektedir. Bu görüş görüşmeler sırasında en sık karşılaşılan görüştür. Neredeyse bütün katılımcılarda bu yaklaşımın izlerini görmek mümkündür. Bu görüş genellikle "kaderci bir milletiz o yüzden hakımı arayan çok az", "insanlar hak aramaya korkuyor", "baş vuracak yerleri yok ki insanların o yüzden insanlar yaşadıkları sorunları kendi içlerine atıyorlar", "ezik zavallı bir halk var, ne yapısın insanlar" gibi sözlerle dile getirilmektedir.

"...sakallı makallı, lakim elbise li bir adam geldi sraya girdi. Lan bak, ulan şimdi ben buna bir şey desem kalksa bana bir tane vursa ne olacak. Niye ben bunla dalayım. Hadi kolunu bacağımı kırđı. Aman diyor ben beş dakıka daha on dakıka daha bekleyeyim. Halkta şey var yani korku var. Hadi diyor mesela, bir yerde bir haksızlık oluyor. Kalkayım diyorsun ses gıkartmaya kalksam sesimi keserler. Kimse ses gıkartmıyor. Dizen bu yani. Herkes korkuyor" (V23).

Bu görüşe örnek olacak başka bir katılımcıyla yapılan bir konuşma ise şu şekilde geçmiştir:

- "Genelde pisliyor. Yani hakkımı arayan bir insan değiliz biz. Hakkımızı arasak ne bileyim bu yerlere gelmezdi ki.
- Neden aramıyor bizim insanımız hakkını?
- Bu da herhalde ta eskiden beri insanları susturmak mı desem yani biliyoruzum, nedense mesela hakkını aramaktansa, aman diyor kalkıp çekip gidiyor nedense biliyoruzum yani" (V34).

3.1.4.1.3. Hak arayacak gerekli bilgi ve beceriye sahip olamama

Burada anlatılmak istenen ülkemizdeki vatandaşlarımızın haklarını arayacak kapasitede olmadığı ve vatandaşlarımızın hak aramak için gerekli bilgi ve beceri donanımından yoksun olduğudur. Aşağıdaki bir kaç örnek bu yaklaşımı sergilemektedir:

“Okuma yazama bilmiyor ki sahip çıkabilsin” (V8).

“Feki insanlar ne yapıyor genelde böyle haksızlıklar karşısında Türkiye de?”

Ya hiçbir şey yapamıyorlar ne yapabilirler. Herkes kendi ni?

Niye yapamıyorlar bilmediği için ni?

Vatandaş degiller bireyler de o yüzden

Nasil yani nasıl mücadale etmesi gerektiğini mi bilmiyor?

Vatandaş degil adam. Yani bizim yasamızız nedir hukukumuz nedir bizin ne hakkımız var. Bir insana segme hakki veriyorsan verdiğin yasaya göre de savunma hakki verirsin. Ya şimdi o kadar komik bir şey ki adam Türkiye de kaç kişinin avukatı var?Senin ailenin avukatı var ni?

Yok

Yok. Benim de yok. Senin aile şeyin var ni doktorun. Senin var ni? benim de yok. Bunu yüzdeye vurun ondan sonra ne demek istediğini anlarsınız. Eğer ki bir insan sağlik olarak hakki nedir bilmiyorsa özel danışacağı biri yoksa eğer ki bir insan olarak hakki nedir danışacağı birisi yoksa her zaman sektye uğrar. Anlatabiliyor muyum ne dediğimi. Ya adam nasıl anlarsın herif zaten neyi yanlış yaptığını bilmiyor.” (V.53).

Aşağıdaki alıntı ise kişilerin bilgisizlik sonucu kadereci ve vurdumduymaz bir tavri benimsediklerini iddia eden yaklaşıma örnektir:

“Ne yapıyorlar? Yani haksızlığa uğradıkları zaman belediyede, devlet dairisinde,

sokakta.

Şimdi bakın zaten bu belli şeyler var ritüeller var. İşte korku, korkunun gidererek yaygınlaştırılması, garezizlik, okuma yazma bilmemek ondan sonra daha beter haksızlığa uğramak gibi korkular hak aramayı boşverdiriyor ve o zaman ne yapıyor, kader işte bu kadar olur, ben bunu yapamam, korkarım, ya da kendisi de bir başkasının hakkını ihlal ediyor ve benim gördüğüm kadarıyla iş dünyasında bir denge kuruyor.

Nasil yani?

Şöyle bir denge kuruyor, yani bana da yaptılar ne yaptım ben de yaptım, gibi, anlatabiliyor muyum. Sonra mesela apartman hayatında yürütlü yapıyor diye elim yahut sürekli bir bezle bireyler silkeliyor, hali, kili, m gibi birey silkeliyor ne yaptım diyor herkes silkeliyor, falan gibi. Ben önce bu insanlarda hak şeysinin oturmadığını düşünüyorum. Yani şeylerinde iş dünyalarında bir hak diye bir bilim yok. Yani ben yapamalıyım gibi falan bazı şeyler yok. Bunların geneldeki bir ilkedeki tüm yasaların uygulanmasıyla falan da ilgili olduğumu düşünüyorum.” (V24).

Katılımcılar arasından sadece iki kişinin kadınları örnek göstererek verdikleri cevaplar da bu kategori altında anılabilir. Bu kişiler toplumsal ve siyasal yaşamın erkek egemen karakterinden şikayet etmekte ve erkek egemen bu dünyada kadınlara haklarını aramasının güç olduğundan yakınımlarıdır:

- Feki insanlar haksızlığa karşılığında ne yapıyor sizin gözlemlerinize göre?
- Şimdi kadımlar hiçbir şey yapamıyor. Ancak şu anda kadın örgütlenmeleryle birlikte bazı olaylar üzerinden hareket ediyoruz ki diğer kadımları cesaretlendirelim diye. ... Kadımlarla ilgili haksızlıklarda sanki o erkek egemen dünyaya bir müdahale yapılmış gibi insan hakları savunucusu erkekler dahi cepheye geçiyorlar. Yani bunun bir insan hakları ihlali değil bir kadının hak araması gibi bunu basından bile duyuyoruzmuş. Mesela bir herhalde radyo televizyon falan dinliyorlarımız basını takip ediyoruzmuş tecavüz davalarıyla ilgili mesela deniyor ki ceza yasasında bir maddede var tecavüz eden adam evlenmeyi kabul ederse suçunu indirelim diyor onunla uğraşılıyor mesela şimdi deniliyor ki yani neden...
- Kadın kabul etmek zorunda mı yani Allah'ın?
- Öbürü de diyor ki her erkek bakire ister, konu bambaşka bir yerde. Her erkek bakire ister yani bu kızcağzı evlendirmek buna yapabileceğiniz en büyük başarıdır. Yani adam bakire kızı tecavüz edince onu elde etmiş oluyor, anlatabiliyor muyum. Ama her kız da tecavüz etmeyen bir adam ister mesela ya bu kız da istiyorsa, bu taraftan bakmak akla geliyor, anlatabiliyor muyum" (V.35).

3.1.4.1.1.4. Hakımı arama gabasının güllüğü ve tuhaf karşılıması

Araştırma kapsamında karşılığımız cevaplar arasında en ilginç ve düşündürücü olan bu cevaptır. Bu, sivil erdemleri vatandaşlık ahlakı olarak benimseyen ve haksızlıklar karşısında formel yolları tercih eden bireylerin sıklıkla dile getirdikleri bir cevaptır. Zira, bu kişiler trafikte, devlet dairelerinde ve kamusal olan her yerde gördükleri haksızlıklar karşısında gerek yüz yüze gerekse yazılı olarak tepki gösterdiklerini; fakat, bu tepkilerinin topluumun geri kalanı tarafından ya da kimi zaman aynı haksızlığa maruz kalan diğer insanlar tarafından eleştirildiğini ya da dalga geçildiğini belirtmekteydiler. Bu şekilde sivil erdemlere uygun davranışlarımızı beliren kişilerin neredeyse tamamına yakını gabaletinin sonuğuz kaldığından katimciardan biriyile geçen şu konuşma bu durumun güzel bir örneğidir:

- "Orobüsler kurullara uymuyorlardı. Şey de, EGO da bir halkla ilişkiler kampanyası başlatmıştı. İşte ben de, şey, dilekçe yazdım. İşte orobüs şey yapıyor, yavaş gidiyor müşteri toplama için, başka ne yapıyor, durakta durmuyor diye yazdım ama tabii bir şey çıkmadı oraldan.
- Neden, yani neden bir şey çıkmıyor? Nereden biliyorsun çıkmadığını?
- Çünkü şey, seninle beraber başka insanların da mücadale etmesi gerekiyor. Sen, seninle ilgili kalımlar gerekiyor. Müşteri biliyorsun orada, köyün delisi gibi muamele ediyorlar sana. Her şey, her şeyden kıllanan
- Neye köyün delisi gibi dedim anlamadım?
- Çünkü dedim gibi zaten hayat standartları şey, çok düşük. İnsanlar yaşadıkları şu kadar ediyorlar. Şey lüks geliyor yani başka şeyler aramak, hızlı giden otobüsler aramak, deniz otobüsü aramak, güvünlüğü bir ortam aramak. Onların normal standartlarında bunlar çok şey zaten ulaşılamayacak noktalar. Bir gıvencesizlik şeyleri, şeylik var, nedir, kalın (derililyiz) çok. Derileri kalınlaşıyoruz.
- Kendisi rahatsız olmuyor diyor suni!
- Evet, zaten olmuyor. Zabitaya ekmeğe götürmüşüm bir ara. Ekmeği versen zabita yer. Yüksesek birine gitsen ne bileyim, adam bizzat kendisi şey yapmaz, sallamıyor yani böyle şeyleri.

- Neden bu böyle yani veya bu bağvurulara nasıl bakıyor insanlar, hani koyun delisi dedigin?
- Baş vuran insanlar nasıl olsa şey, zaten atıyorum çok kırtı bir otobüste, halk otobüsündeymi. Bineken sen, insanlar öyle, halk otobüsü şoförüne, muavinini bu otobüs çok kırtı kardeş, arada bir yikasanıza dediginiz zaman sana güllerler adamlar.
- Niyet?
- Niyet! Bilmem, güllüyor, güller adamlar yani. Git taksiyeye bin kardeşim der. Demez mi, der! Git taksiyeye bin der. Ya da şey oluyor, o uzun yol şoför, uzun yolda çok hızlı gidiyor otobüs. Şeyi sökmüş gidiyor. Kimse kalkıp şey yapıyor mu, yapıyor mu yani. Genel olarak uyarımaz. Şey der, daha hızlı gidiyorum ne güzel, daha gabuk varıyor filan. Genel ortalamayı düşünmek lazım bu şeylerde.
- Pekli bu tür duyarlıklı bireylerin etrafındaki insanlar, o bizzat söyledigin kişi değil de, senin etrafındaki insanlar nasıl karşılıyor, toplunun diğer fertleri nasıl karşılıyor?
- Tamdigin insanlar, senin etrafındaki insanlar, daha bir şey yapalım, topluma karşı daha bir adil davranalım, iki tür oluyor genelde. Biri çok iyi dile getirirken ve çok iyi savunurken. Öyle düşünüyorum ben. Otobüs örneği çünkü en kollektif şey, birlikte gideceğiz bir zaman, planlanmış bir zaman var otobüste. İnsanlarla mecbursun yani, inceğin duruşta kadar beraberisin, şoförle de beraberisin, gidiyor alet(?). Şey, bir edim var. Sen o sürece dair bir şey söyleyeceğiz zaman çok iyi dile getirirken eğer genel olarak kimse başka bir şey diyemez. Tamam çok iyiydi, bunum üzerine bir şey demez ya da kapatalım mevzuu ya falan türü bir sessizlik olur, ilgisizlik olur. Direk, gergekten şeyse bu, toplum standartları için çok aykırı, uç şeyler söylyorsa güllerler, dalga geçerler. Otobüslerde ben bayagi bir şey yapmışım ya, laf etmişim. Bu sene yine şey oldu. Şoför çok kötü kullanıyordu. Birden bire (kalkınca) ben şoföre laf etmişim. Ayakta giden insanlar var falan filan, biraz daha dizgün kullanın diye. Arkadaşları kollektif bana güldü. Ben de bana mi güllüyor sunuz diye adamlara laf ettim. Şey, istemiyorsanız taksiyeye binersin, aksşam kafamızı bozma falan filan. Ben de işte uygular bir şeyden, uygular bir vatanadaştan bu kadar güzel bir yani bekleyebiliriz ancak diye herifi bozmuş, ya böyle bir şey olmuştun, diyaloğumuz olmuştu adanla. Bir örnek olsun diye...” (V3).
- Toplumumuzda, formel yollarla hak arama davranışı gülmeye, küçük görme ve aşağılanmanın yanında bazı kesimler tarafından da tepkiyle karşılanmaktadır. Aşağıdaki örnek, şikayetlerin asıl muhatapı olması gereken devlet memurlarının şikayet eden ve haklarını arayan vatandaşlara karşı davranışı konusunda son derece ilginç bir örnektir:
- “Sesini çıkartamıyorsun. Gidip bir istediğin gibi istediğin yere şikayet edemiyorsun. Mesela, bizim karşı apartmanın yöneticisi, bir gün tek, iki tane adam geldi. Sivil polis kimliğini falan gösterdi. Soruyorlar işte şu adamı tanır mısın. Tanırız. Ya bu neci falan ne iş yapar. Adami araştırıyorlar. Apartmanın yöneticisini.
- Sivil polisler?
- Sivil polisler. Evet nedir falan. İşte benim mahalleden ne oldu. İşte ben, dayımı falan da tanıyorlar böyle muhabbete girdik. Ya dedi, durup durup dedi, dakika başı dedi oraya yazı yazıyor, buraya yazı yazıyor. Şimdi şikayet dilekçeleri yazıyor adam. Onun için gelmiş bunu araştırıyorlar. Bu adam neci diye. Niyet şikayet ediyor diye. Adam gitmiş diyorlar, sen niyet şikayet ediyorsun. Yazmayacaksin, dilekçe yazmayacaksin diyorlar.
- Allah Allah.
- Dilekçe yazmak şikayetimi bildirmek vatandaşlık hakkı değil mi yani? En temel haklardan biri. Gördüğün bir yanlışın üst makamdan düzeltilmesini istiyorsun, adama

polis geliyor yazmayacağını diyor. Başbakanlığa yazıyor, milli eğitime yazıyor işte. Öyle olmasın bu böyle olmasın. Adam çok basını falan takip eden bir adam. Ükeyi takip eden bir adam. Sıkayetlerini yazıyor adam. Polis geliyor bunu engelliyor. Yazmayacağını diyor. Adam da artık ne yaparsın yani. Hakını alıyorlar adamın elinden. Adam tırsıyor" (V23).

3.1.4.1.2. Haksızlıkla Mücadele Etme Stratejileri

Görüşmelere katılan ilk gruba göre sayıca daha az olan bazı katılımcılar ise ülkemizdeki vatandaşların haksızlıklarla mücadele ettiğini söylemiştir. Bu mücadelenin yöntemleri aşağıda tartışılmıştır.

3.1.4.1.2.1. Örgütlü Mücadele

Katılımcı profili içerisinde bu şekilde yanıt verenlerin sayısı yok denecek kadar azdır. Bu cevap da diğer alternatiflerle birlikte anılmıştır. Bu kişiler, haksızlığa uğrayan bazı insanların siyasal etkinliklerde bulundukunu ve eylemler gerçekleştirdiğini, örgütlü bir şekilde haksızlıklara karşı çıktığını dile getirmiştir. Aşağıdaki alıntı buna güzel bir örnektir:

"Türkiye de baskı unsuru olduğu insanlara tepkisini ortaya koymak istiyor ama tepkiyi koyacak bir kurulumlaşma yok. O kurulumlaşmalar da zaten yok edildi. Yani bu mahallelerden insanlar tepkisini nasıl ortaya koyacak. Ya çok büyük bir olay oluyor insanlar çıkıyor yolu kesiyor ayaklanıyorlar. Ya da bireysel olarak farklı şekillerde tepkilerini koyuyor. Ya nasıl işte meclisin önüne kimisi işte ... getirip bırakıyor anlatırmı atıyor. Kimi kasayı esnaf kasasını atıyor. Öbürü bilime gocuğunu yakmaya çalışıyor. İşte simitçi kendini asmış. Yani Türkiye de bunların hepsi tek. Ama örgütlü olursan daha şöyle karşılaşırsın bedel ödersin" (V14).

Bu grupta anılması gereken başka bir yaklaşım ise örgütlü mücadelenin ve formel yollardan hak arama davramışının ülkemizde yeni yeni gelişmekte olduğunu ifade eden yaklaşımdır. Bu görüşte olan katılımcılar, ülkemizde son yıllarda gözlemlenen demokratikleşme eğilimlerinin, vatandaşların üzerinde etkili olduğuna inanmaktadır. Bu çerçevede, vatandaşlar son yıllarda çevrelerinde meydana gelen olaylar, haksızlıklar ya da yanlışlıklar karşısında daha talepkar olmaya başlamışlardır. Aşağıdaki alıntı bu görüşe bir örnektir:

"Yeni yeni hak arama şeyi başladı. Yani eskiden bu kadar değildi. Eskiden daha mı az arıyorlardı? Tabii. Herkes, herkes ... kadere razi olurdu ama şimdi öyle değil. Hak arama daha yaygınlaştı. Mesela insanlar bilmiyor diyorsunuz hak aramayı. Bilseler daha mı ... Tabii bilseler, bilseler haklarını, bilseler. Örneğin bir bakan haksızlık yapınca bakana aleyhine dava açılması isteyen(?) herkes dava açsa bakan size haksızlık yapamaz. Ya da ... genel müdür haksızlık yaptığı zaman davaya muhatap olsa bir daha haksızlık yapamaz. Vatandaşlar genelde kadere riza gösteriyorlardı yıllardır ama yavaş yavaş" (V20).

3.1.4.1.2.2. Mal, Mülk Mevki Ve Ağ İlişkilerine Sahip Olma Ve Bunun Avantajını Kullanma

Bu görüşe göre, toplumda daha avarajlı olan kesimler, haklarını arayabilmektedirler. Belirli bir mevki, para, gelir sahibi olan, güçlü ağı ilişkilerine sahip ve kendine güvenli olan insanlar ses çıkartabiliyorlar, bunlardan yoksun olanlar ses çıkartamamaktadır. Bu yaklaşımı dile getirenler, sayılan bu özelliklere sahip bazı vatandaşların haklarını aramak ya da sorunlarını daha kolay çözmek için rüşvet verdiklerini de iddia etmektedirler.

- "Gariban kesim genelde sineye çekiyor. Biraz böyle palazlanmış kesim veya mevki sahibi, para sahibi kesim de hakkını arıyor" (V31).

Bir başka katılımcıyla geçen aşağıdaki konuşma da bu yaklaşıma güzel bir örnektir:

- Peki ne yaparlarsa bu durumda, yani böyle haksızlık ezilince ne yaparsınlar sonuç olarak?
- Hiçbirşey yapamazsın ki, ezilmiş bir insanın ne yapabilir soruyorum size? Ezmişler o insani ezilen insan ne yapabilir, hiçbirşey yapamaz. Hele çevresinde tanıdığı olmazsa (V2).

3.1.4.1.2.3. Hakkımı Aramak İçin Kavga Etme

Bu yaklaşım içerisindeki bireyler, toplumumuzdaki bireylerin haksızlığa uğradıklarında kabalaşmalarından, kavga etmelerinden ve agresifleşmelerinden rahatsız olduklarını dile getirmektedir. Bu argümanı öne sürerler, ülkemizdeki insanların çoğunluğu haklı ya da haksız olduklarını anlamadan agresifliklerini iddia etmektedir. Onlara göre, kimi insanlar haksız yere haklı olduklarını iddia etmekte ve kendi menfaatlerini savunmaya çalışmaktadırlar. Bu görüşte olanlar bir yandan toplumumuzdaki insanların eğitimsizliklerinden ve görüşüzlüklerinden şikayet ederken; bir yandan da tatlı dile ve uygun bir üslupla konuşulduğunda her türlü sorunun çözülebileceğine inanmaktadırlar.

"Farklı farklı yapıda insanlar var. Kimisi o anda bağırıyor çağırıyor, küfrediyor, hiçbirşey elde edemiyor, tabii olay büyüyor. Bazısı garibim sineye çekiyor haklı olduğun halde lanet olsun deyip çekiliyor" (V31).

"Herkes kavga ediyor, herkes. Sadece haksızlıkla karşılaştığı zaman değil, haksızlık olduğumu düşündüğü zaman bile. Yani hiç bir zaman bir empati duyuyorum. Yani birisi bana bir şey yaptığı zaman acaba öyle miydi böyle miydi diye geçer aklımdan. Yani mazur görmeye çalışırım. Hemem herkes bağırıyor. Dolmuşta kavgalar, otobüste kavgalar, kuyruklarda kavgalar" (V35).

Yukarıdaki farklı yaklaşımları sosyo-ekonomik düzeyler açısından ayırt etmek güç olmakla birlikte, soyutlama seviyesi açısından düşünüldüğünde bu farklı yaklaşımları, katılımcıların eğitim seviyelerine göre ayırt etmek mümkündür. Bunun dışında, kişilerin "siyasi görüşleri ve toplumsal yaşama katılımları da yukarıdaki yaklaşımların benimsenmesinde etkili olabilmektedir. Kimi katılımcıların formal yollara ilişkin olumsuz tavırlarına aşağıda polise başvurma ve dilekçeyle hak arama başlıklarında daha detaylı olarak değinilmiştir.

3.1.4.2. SİYASAL YAŞAMA KATILIMI

3.1.4.2.1. Siyasal Mekanizmalara (Meclis, Seçimler vs.) Yaklaşım

Siyasete bakış bağlamında katılımçılarla seçimler, meclis ve genel olarak siyaset mekanizmaları hakkında neler düşünüldükleri ve hissettikleri konusunda da tartışma imkanı bulunmuştur. Bu konudaki görüş ve tepkileri aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür. Aşağıdaki sınıflamada geçen görüşler birbirini dışlayan görüşler değildir. Bunlardan birini yada birden fazlasını aynı anda savunan kişiler mevcuttur.

Olumlu Yaklaşımlar:

Görüşmelere katılanların bazıları 'seçimler ne olursa olsun gereklidir' şeklinde görüş bildirmişlerdir. Bu görüş daha çok üst ya da orta kesimlerden belli bir eğitim düzeyinin üstündeki bireylerin dile getirdiği bir görüştür. Bu görüşü savunanlar seçimleri ve meclisi demokrasinin olmaz parçası olarak algılamaktadırlar. Bir avukata ait olan aşağıdaki sözler bu görüşü temsil edebilecek iyi bir örnektir:

Bunların demokrasinin olmaz parçası ve kurumları olduğunu biliyoruz. Bunlar tabii doğrudan demokrasinin kurum ve kuralları değil. Temsili demokrasi ilkenizde söz konusu. Bunun alternatifi henüz bulunamadı. Ha çok iyi bir yöntem mi? Belki değil. Ama dediğim gibi şu anda daha iyisi yok. İşte birilerini seçeceğiz, onlar da bizi yönetime iddiasında olacaklar.

Siz oy atarken sandığa ne hissediyorsunuz? Yani o oy, oyla ilgili Vallahi sorumlu bir vatandaş olarak görevimi yapıyorum. Yoksa prototipler konulmuş önümüzde; bu böyle bir parti, şu böyle bir parti diye. Onunla çok uyumlu olmasanız da, birer birer aynı görüşü taşımasanız da ki mümkün değil, birini seçip, bir başka deyişle en az kötüsünü seçip, oy atıyorsunuz yani (V17).

Bazı katılımçılar ise seçimler ve meclis gibi yapılarla kavramsal düzeyde değil de günlük yaşamda karşılaşılan bir olay olarak yaklaşmakta ve son seçimlerde yaşananlar üzerinden seçim sonucuna göre olumlu yada olumsuz görüş bildirmektedirler. Aşağıda seçim sonuçlarından memnun olduğumu belirten ve istediği sonucun gerçekleşmesi sebebiyle de olumlu görüş bildiren bir katılımçıyla geçen konuşmadan bir parça verilmiştir.

"Peki sence bu seçimler meclis falan ne anlama geliyor? Anlama geliyor mu yani?"

Seçim. İnsan seçmeye uğraşır.

Mesela sen oy kullanırken neyi düşünüyorsun? Bir şey düşünüyor musun? Oy atarken ne geçiriyor aklından?

Oy atarken ne mi düşünüyoruz. Başımızdaki insan iyi bir yönetime, imkânları, güzel imkânları sunsun. Onun için seçimde adam seçiliyo. Bazı gıkıyo kendi cebini düşünüyo. Halkın düşünüyo. Çoğunda öyle işte.

Kendimi düşünüyör.

Evet.

Peki öyleki bu sefer düşünmek diye mi düşünüyorsun? Veya öylesine düşünüyor diye düşünüyorsun. Bir şey düşünmeyecek diye mi düşünüyorsun? Nasıl düşünüyorsun?

Şunu önce düşünmek diye değil. Yani gelen gidene veriyoz. Mesela misal Erbakan, masela Ecevit. Ben oyumu ona veriyom diyom. O kazansın diyom. Ama onlarda yapmadılar. Bu sefer bunu çıkarttik. Bu da insallah böyle gider.

İyi gidiyo mu?

İyi gidiyo

- "Seçim, yani herkes temsil edilebilirse, meclis hoş bir yer olurdu. Ama seçim sistemi çarpık olduğuna için, iste atıyorum yüzde almış toplunun, şu an temsil edilemiyor. İyî bir temsil olmadıği için meclis de fazla bir işe yaramıyor

- Ama görüyorsunuz ki halkımız müslüman, sence bu insanlar temsil edilemiyorlar mı?

- Halkımızın bir kısmı öyle ama bir kısmı da öyle değil. Atıyorum AKP yüzde onuz, CHP yüzde yirmi aldî. Gerisi temsil ediliyor değil mi, yani ondan bahsediyorum. Halkımız müslüman, AKP onları temsil ediyor diye birşey yok. AKP'ye inanılan zaten temsil ediliyor. Gerisi temsil ediliyor. Geriye kalan da çok büyük bir kısım bençe" (V29).

Seçimler ve meclise eleştirel yaklaşımlardan bazıları bu yapıların gerekli olduğunun fakat seçim sisteminin çarpık olduğunun, seçim sisteminin değişmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu kişilere göre seçimler ve meclis bu seçim yasasıyla anlamli değildir. Bu görüşü savunulanlar seçim sisteminin değişmesiyle bu mekanizmaların işleyebileceğini dile getirmektedir; ayrıca, "onlar kendi aralarında seçimler millileştirmek gibi ifadelerle de mevcut yapıları eleştirmektedirler.

"Kimi parası göksa seçimde o tarafa kazanır. Bizim halk Atatürk'ün bir sözü vardır, koyun gibidir. Hangi goban kavalim iyî çalarsa sürü o tarafa gider. O zaman kavalı yürütürdü şimdi de parayla yürütüyor maddiyatla (V2).

"Toplumunuzu tanıyorsunuz ya! Mecliste de öyle. Görüyorsunuz adamlar neyi seçmiş, kimi seçmiş. Senin seçtiğinin olması zor, sen marjinalsin, senin seçtiğinin olmayacağı kesin zaten" (V3)

Seçimi Harbi, hilesiz milesiz bir seçim. Buraya, bu hep halkın salaklığından geliyor. Adam gibi bir hükümet seçseler, bilerek yani sırf mesela ne bileyim. Tayyip Erdoğan dincidir deyip ona oy vermek olmaz. Sen, bu adam araştırdın mı, etin mi? Gerçi Tayyip Erdoğan çok biliyor da. Bilimleyen yönlere var şeyleri var. Yani direk mesela, devlet, ben çok insan biliyorum. Devlet, Tayyip Erdoğan'ı sıkıştırırdı diye, aman bak çok üstüne gittiler demek bunu görmek istemiyorlar başa deyip, o adama oy veren var. Ya sırf, böyle gıcık olsun diye. Öbürlerine gıcık olsun diye veren. Halk böyle yapıyor yani. Başa böyle insanlar gelir, hiçbir şey düzmez yani. Halkın salaklığından oluyor" (V23).

Eleştirel Yaklaşımlar

Derinlemesine görüşmelere katılan bazı kişiler seçimler, meclis gibi yapıların gerekli olduğunu fakat Türkiye'de büyük çoğunluğun doğru seçimi yapmadığını sitemkar bir ifadeyle dile getirmiştir. Bu görüşü benimseyenler, Türkiye'deki siyasal mekanizmalarına; "dini sömüren kazamıyor", "kültür düzeyini geliştiren seçimler meclis bir gözüm olabilir" biçimindeki argümanlarla yaklaşımlarını belirtmektedirler.

Bu konuşmada da seçim sonuçlarının yarattığı olumlu etkiye rağmen katılımın meclis ve seçimler üzerindeki yaygın olumsuz kanıdan etkilendiği gözlemlene bilmektedir.

- Biz gıkarlık diyosun yani bunu

- Eh.

- Burada bizzat etkili olduğuna düşünüyor musun? Mesela senin etkili olduğuna hissettin mi yani?

- He tabi oy veriyom çünkü O yüzden de He vermesem kazanamaz" (V41)

“Türkiye de millet vekili olmak için çok değişik insan olmak lazım. Bir, zengin olacaksın yahut parvan olacaksın. İki, yalan söyleyeceksin. Yani yapamayacağın şeyleri söyleyeceksin. E onu, onu yapamazsan o şeyi de yapamıyorsun oralar da bir parti seni hoş görmüyor. Partide bir kere böyle olmayamı eleştiriyorsun ondan sonra da seni tu kaka ediyorlar. Aday göstermezler, engellerler buna oy veremeyin derler. Politika maalesef, bu ne yapar bu da kötü o zaman böyle düşününler gelin, kötü olanlar, yeteneksiz olanlar orayı hak etmeyecekler, yukarı gelir. Meclisi doldurur, onun içinden hükümetler çıkar. O hükümetler de bir o tilkenin canına okurlar maalesef. Şimdi şeyi düşünüyorum meclisleri düşünüyorum her gelen meclis bir öncekini aratır şekilde düzensiz, seviyesiz maalesef” (V15).

Bazı katılımcılar ise seçimlerin gerekli olduğunu ama özgülere oy kullanmanın öndeki engeller yüzünden seçim sisteminin sorumlu bulunduğunu ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre, görüşmeler sırasında bir kaç sefer tartışılmıştır bir yaklaşımdır. Özellikle Kürt kökenli yurttaşlar seçimler ve meclis konusundaki çekincelerini bu şekilde ifade etmişlerdir. Aşağıdaki konuşma bu yaklaşıma bir örnektir.

- “Sence seçimler, meclis bunlar ne anlama geliyor?”
- Vallahi seçim insanların güvendiği...Burada oyumuzu çok rahat kullanabiliyoruz bence. Ben üç sene önce işte doğuya gittim. Orada öyle bir ortam yok.
- Kullanamıyor insanlar diyorsun!
- Tabii ki! Belli partilere oy kullanamıyorlar. Baskı var... geçen sene işte böyle bir şey oldu. Oylar yakılıyor ve kimse sesini çıkartmıyor” (V16).

Olumsuz Yaklaşımlar

Bazı katılımcılar Türkiye’de seçimler ve meclisin mesruiyetinin kalmadığını söylemişlerdir. Onlara göre, görülen formel yapıların ardında sıradan vatandaşın dahil olamadığı bir mekanizma işlemektedir. Bu gizli yapılar yüzünden Türkiye’de herhangi bir seçim gerçekleştirilmesi güçtür. Bu insanları; “başta kiler, cebini doldurduğu” ve “gark ayrı gark” olarak tanımlanmaktadır. “Türkiye’de seçimler” diye getirmektedirler. Aşağıdaki şu sözler bu görüşün tipik bir yansımasıdır:

“Hiç bir şeyin hiçbir şekilde değişemediğini düşünüyorum artık ben. Onun için de gündemi takip etmekte artık vazgeçtim. Sanki şey gibi geliyor, devletler değiştiyo işte hükümetler değiştiyo ama böyle en başından beri kurulu bişey var; o tıkar tıkar tıkar gayet güzel geliyor. Yani hiç kimsenin buna ne müdahalesi olabiliyo ne değiştirilebiliyo. Öyle hissediyorum yani artık herşey hakikaten o kadar şey oldu ki; olamaz canım mümkün değil dedigin şeyler, o kadar kolay olup bitiy o ki, artık hiç bir şeyin değişeceğine inanmıyorum” (V18).

Bir başka katılımcının dile getirdiği şu sözleri de bu yaklaşım içinde değerlendirilebiliriz:

“Mecliste yapılan sözler çok güzel. Yani milliyetçileri mitinglere çıkarttı zaman çok güzel söylüyor. Ama tabii ki meclise girdikten sonra söylenen sözler unutuluyor. Unutulduğu zaman da ne yapabilirsin, ancak televizyondan sinir olursun. [seçimler, meclis] Hiçbir şey de ifade etmiyor bana göre” (V9).

Katılımcıların bu konuya yaklaşımları genel olarak değerlendirildiğinde neredeyse katılımcıların tamamının siyaset mekanizmalarını (parlamento, meclis, siyasi partiler vs.)

konusunda olumsuz düşünceler içinde olduğu görülmektedir. Derinlemesine görüşmelerin yapıldığı dönemde en muhafazakar kesimlerden en sosyal demokrat kesimlere kadar neredeyse herkes sıradan bir vatandaşın ülkenin siyasal yaşamında söz sahibi olamayacağına; var olan partilerin ülkedeki gidisatı değiştiremeyeceğine ve milletvekillerinin ve diğer başa gelenlerin tek düşüncelerinin kendilerine ekonomik vb. yararlar sağlamak olduğuna inanmış görülmektedir. Bu bağlamda, ülkemizde yapılan seçimlerin ve bu seçimler sonucunda oluşturulan meclisin mesruiyeti de tüm toplumsal kesimler tarafından sorgulanmaktadır.

Siyasal mekanizmaların ve meclisin mesruiyetinin kayı konusunda yukarıda belirtilen görüşler değerlendirildiğinde sosyo-ekonomik tabakalar açısından büyük farklılıklar gözlemlenmemektedir. Fakat tamamina geneleyemese de eğitim düzeyi yüksek olan üst sosyo-ekonomik kesimden kişilerin genel olarak siyasal mekanizmaları sahiplenmekle birlikte, bu konudaki sorunları daha çok yürütme, organına referansla tartışmaları gözlenmektedir. Ayrıca, halkın seçiminden memnun olmamak şeklindeki görüş de, daha çok eğitim düzeyi yüksek kesimler tarafından dile getirilmektedir. Bunun yanında halkın “bilimsiz olduğu ve “eğitimin şart” olduğu şeklindeki görüş, neredeyse her kesimden insan tarafından paylaşılmaktadır.

3.1.4.2. Siyasal Eylem ve Gösterilere Yaklaşım

Derinlemesine görüşmeler kapsamında, katılımcılara çeşitli kesimlerden vatandaşların siyasal eylem ve gösterilerine ilişkin tutumları da sorulmuştur. Bu görüşmeleri kolaylaştırmak için sorular eylem fotoğrafları² ile desteklenmiştir. Katılımcılardan görüldüğü fotoğraflar üzerine görüşlerini bildirmeleri istenmiştir. Aşağıda katılımcıların verdiği cevaplar üzerine gerçekleştirildiğimiz ayrıntıya mevcuttur.

A. Eylemlere Olumlu Bakılanlar

Aşağıda eylemlere olumlu bakan katılımcıların görüşleri sıralanmaktadır. Fakat, görüşmelere katılanlar arasından eylemlere kayıtsız şartsız olarak olumlu bakanların sayısı oldukça sınırlıdır. Eylemlerle toplumda değişim yaratılabileceğini söyleyenler halihazırda eylemlere ve siyasal yaşama örgütlü bir şekilde aktif olarak katılmakta olan kişilerdir. Bunun dışında aşağıda görüşleri alt başlıklarla özetlenmiş katılımcıların büyük bir bölümü şartlı olarak yada bazı kınemelerle toplumsal eylemlere olumlu baktıklarını dile getirmişlerdir.

A1. İnsanlar Haklarını Alamayınca Ne Yapırlar?

Bu görüşün; yas, gelir eğitim düzeyi vb. değişkenlerden bağımsız olarak tüm gruplar tarafından dile getirildiğini söyleyebiliriz. Haksızlıklar karşısında verilen tepkilerin anlattığı bölümde de belirttiğimiz gibi, derinlemesine görüşmelere katılanların büyük bir bölümü Türkiye'deki seçim sistemi, meclis, hükümetler gibi yapılara olan güvenlerini kaybettiklerini dile getirmişlerdir ve bu yapıların mesruiyetleri de yoğun bir biçimde sorgulanmaktadır. Bu tutum, bu sorunun da cevabını etkilemektedir. Görüşmelere katılanların büyük bir bölümü, haksızlığa uğramış olan vatandaşların yaptıkları eylemleri bazı kınemelerle de olsa mesru görmekteydi. Bu katılımcılara göre haklarını alamayan, perşan, durumdaki ‘gariban’ insanların sokaklara dökülmekten başka çareleri yoktur. Bu sebeple, eylem yapamayan vatandaşlar mazur görülmemelidir. Fakat bu görüş yalnız başına yeterli edilmemekte beraberinde “ama li

² Katılımcılara gösterilen eylem fotoğraflarından biri memur ve işçi eylemlerini, diğeri öğrenci eylemlerini ve üçüncüsü türban eylemlerini konu almaktadır. Bu fotoğraflar ek ...’da verilmiştir.

Fakat "İ" cümleler de kurulumaktadır. Herleyen bölümde, eylemlere yönelik olumlu bakışın

gekinceleri sıralanmaktadır.

A.2 Eylemler Daha Etkili Olmalı!

Katılımcılar arasında oldukça nadir olarak dile getirilen bu görüşün sahipleri eylemlere bizzat katılan, gençliklerinde katılımı olan ya da kendilerinin demokrat olarak nitelendirilen kişilerdir. Ancak bu kişilere göre, bu gün için eylemler amacıyla ulaşamamaktadır. Örneğin alt gelir kesiminden alevi kökenli bir katılımcı, artık eskisi gibi solcular kalmadığından, bu yüzden de günümüzde gerçekleştirilen eylemlerin sonuç gettiğinden yakınamaktadır. Üniversite öğrencisi olan bir başka katılımcı ise şu sözleri dile getirmektedir.

- "Ya daha güzel eylem türleri varken bu tür eylemler şey oluyor, yorucu oluyor. Bir süre sonra bir anlamda, anlamsızlaşıyor. Daha üst düzey bir, advanced eylem türleri olusaa hem şey olur, etkili olur, etkinlik artar, verimlilik artar.
- Neyi kast ettin advanced şeyler, eylemlerle yani?
- Ya yabancılar yapıyor ya yurt dışına böyle gidiyorlar mesela internetten haberleşmişler... Bu tabii burjuva şeysi, karışı eylemler bunlar da! Hep beraber 1000 kişi geliyor bankaların şeyine. Akşama kadar karışırlar, bankaların bütün işkileri alt üst oluyor. Tüketici şeyleri, ekseni eylemler oluyor bunlar genelde" (V3).

A.3 Bu Eylemlerle Bir Yere Varamaz!

Katılımcıların bir çoğu özellikle eylemlerin yapılmamasına dair olumlu görüş bildiriler de sonuçta bu eylemlerle bir yerlere varamayacağına düşünmektedirler. Bu görüşe göre "politika başka yerlerde belirlenmektedir" (V17, V3); "farklı düşüncede olan insanlar anlaşamadıkça, el birliği yapmadıkça bu eylemlerde bir yere varamayacaktır" (V8). Bu görüşü savunanlar "sen orada yitinyorsun, tencihini yitirdikler yapıyor (V45)" gibi sözlerle verilen mücadelenin bir yere varamayacağına dile getirmektedirler. Bu görüşü savunan genç bir üniversitemizin aşağıdaki sözleri oldukça ilgi çekicidir:

- "Neyse şimdi ben doğru buluyorum ama bu şekilde bir yere varılacak bir dünya kaldığını da zannetmiyorum. Yani mesela kimse artık bunlara, insanların Türkiye'deki temel sorunu hiçbir şey değil. Hak, özgürlük falan değil insanları, ondan sonra bu tür şeylere geçmeler diye düşünüyorum ben. Ha mesela buradaki savunuyorlar, yani burada ne savundukları belli olmuyor da, yani bu metotlarla falan, nasıl anlattığını bunu!
- Bir yere varabilirler mi?

Bu metotlarla bir yere varabileceklerini düşünmüyorum. Bu insanların, bu insanların zamanını deştiğini düşünüyorum ben bir de, anlatabiliyor muyum! Bu insanlar burada şu bağiran insanlar zaman içerisinde 68'iler, ne oldu orada insanlar falan, kayboldular değil mi nitekim de bu toplum onları hoop diye eritti. Bu insanların da, şimdi bu kaç yaşında, 18 yaşında, üniversitede, bağırıyor. 19 yaşında bağırıyor. 20'ye geldiği zaman artık şeyi falan düşünüyor. Toplum içine, 21'ine falan geldiği zaman... Ya yaş ilerledikçe toplumun sorunları bu takım şeyleri, bir sürü sorun olacağı için unutturuyor bir nevi. Unutturuyor mu diyeyim, artık böyle bunları düşünmekten hareket alanları kalmıyor. Artık bütün düşünce, bilimem neyim, işte ben ne yaparım, artık zaman yaklaşıyor, ailemle beraber mi yaşayacağım ömrüm

boyunca falan filan gibi bir sürü problem var. (Bence bunların zamanı da geç olmuştur.) Ben istiyorum ki bu insanlar bu bilinci omirtleri boyunca taşıyabilecek şekilde bir yerlere gelsinler ve orada bunları kullansınlar... Bu insanlar ben orada görmüyorum ya bu insanlar! Bundan 10 sene önce bunları protesto eden insanlar şimdi nerede hanı? Nerede bu insanlar! Bir yere geldilerse niye hiçbir şey değilmişiyor? Demek ki bu gamurun o çarklarını arasında kaybolmuş bu insan... Türkiye'de ben bir şey değiştirebileceğimi zannetmiyorum böyle bir politikayla yapınca. İstiyorum ki ben bu insanlar savundukları şeyleri yaşları ilerleyince de savunsunlar ve şey olsun, onları geldikleri yerlerde şey yapsınlar" (A39).

A. 4 Bu Eylemlerde Sıddet Kullanıldığında Eylemleri Tasvip Etmeyorum!

Bu görüşü savunanlar, araya sızan provokatörlerin eylemi amacıyla uzaklaştırdığım ya da bu eylemlerde şiddet olaylarının yaşanmasında neden olduğumu düşünmekte; özellikle öğrenci eylemlerinde devlet malına verilen zarardan rahatsız olduklarını belirtmektedirler (A60). Bir katılımcı eylemleri gerçekleştirenlerin haklı olduğumu fakat aşırıya gitmenin de doğru olmadığını şu şekilde dile getirmektedir:

"Vallahi aşırı gitmek doğru değil. Aşırı gitmek doğru değil. Kalenle! Benim hep görüşüm kalenle kendini savunmak... Bence yani insanca olursunlar, konuşsunlar daha yani iyi oluyor. Daha iyi olur. Eylem yapmaktaki ise, sorun çıkarmaktaki ise, sorun çözülmüyor" (A33).

Bir başka katılımcı ise şunları düşünmektedir:

"Vallahi öğrenci hareketlerinde provokasyonun daha çok olduğuna inanıyorum... Bir de daha bugün okudum, bakamı okula konuşurmuşlar. O da bir öğrenci hareketi. Yani böyle zorbalık içeren hareketlere karşıym. Ama öğrenci tabii isteklerini bildirmeli. Ama bunu yaparken de yerdan taşı alıp canları kırmamalı, polise almamalı. Yani tabii şiddet unsuru içeren bütün hareketler bence yanlış ve bir sonuç vermede aksı tepki olur" (A50).

A.5 Eylemlerin Somut Sonucu Önemli Değil Önemli Olan Sesini Duyurmak!

Görüşme yaptığımız bazı katılımcılar ise siyasal eylemlerde esas olanın bir yere varıp varmamak değil sesini duyurmuş olmak olduğuna vurgulamaktadır

- "Değiştirilir veya değiştirilmez ama yine de sesini çıkarmak her zaman iyi bir şeydir.
- Sen peki, orda bağırırken ne hissediyorsun?
- İyi bir şey yaptığını hissediyorum. Yani kendimi ifade ediyorum...
- Eddyormusun hakaten?
- Ben öyle hissediyorum. Sonuçta süstün zaman ne oluyor, o zaman iyicene ekisi, bu en azından belki nötr bir şey. Hatta bence iyi, televizyondan bakıldığında, aa, gençler yürüyormuş filan diyorlar. Asıl böyle böyle olacak belki bir şeyler. Bilmiyorum, bunun bir şey olduğumu düşünüyorum" (A29).

Bunun yanı sıra, eylemlere olumlu yaklaşan katılımcıların eylemlere katılmamış olduklarını tutumları da büyük farklılıklar göstermektedir. Örneğin sosyal demokrat görüşte olduklarını

söyleyen 25-35 yaşları arasındaki bazı katılımcılar, yaşamlarının bir döneminde büyük bir hevesle eylemlere katıldıklarını fakat eylemlerle hiç bir şeyin değişmediğini görerak artık eylemlere karşı ilgisizleştiklerini ifade etmektedirler. Yine sosyal demokrat görüşteki daha ileri yaşlardaki bazı katılımcılar ise kalabalıktan ürktükleri ve eylemlerde kimi zaman yasanan şiddet olaylarından çekindikleri için eylemlere gitmediklerini söylemektedirler. Bir diğer katılımcı ise katılmış olduğu bir eylemde yaşadığı rahatsızlığı şu şekilde dile getirmektedir:

"Gittim. Şimdi baktık, toplandılar. Kim o, sen de işte, sırada duruyorlar. O geliyor o sraya bizi götürüyor, öbürü geliyor, buraya götürüyor, öbürü geliyor oraya götürüyor, baş yok. Baş yok! geldim. Bir daha dedim tövbe olsun, bir daha dedim. Çünkü başı yok o diyor ben, öteki diyor ben, öteki diyor ben!" (V33).

Herhangi bir eyleme katılmamış fakat eylemlere sempatiyle bakan katılımcılardan biri ise kendisinin henüz benzer bir haksızlığa uğramadığını fakat böyle bir haksızlığa uğradığı takdirde bir eyleme katılmak isteyeceğini belirtmektedir (V36). Aynı kişi eyleme katılmaması konusunda ailesinin izin vermemesini ve derslerinin çok yoğun olmasını göstermektedir. Bir başka katılımcı ise eylemlere katılmamasıyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

"İş gücün vakit alamıyorum. İmkan şöyle imkânım olsa yapardım. Ben kendi geçimimi düşünüyorum. Düşünmekle mi, onlan mı ilgileneyim olmayo" (V41).

B. Eylemlere Olumsuz Bakışlar

Görüşmelerimize katılanlar arasında araştırmaya öncesindeki beklentilerinin aksine eylemlere tamamen olumsuz bakanların sayısı oldukça azdı. Katılımcıların geneli eylem ve gösterileri mağdurların hak arama gayretleri olarak gördüklerinden ve katılımcıların geneline göre yürütme organlarının büyük ölçüde meşruiyetini kaybetmiş olması sebebiyle haksızlığa uğrayanların sesini yükseltmesini olumlu karşılamaktadırlar. Bununla birlikte katılımcıların tamamına yakını bu olumlu görüşle birlikte bazı çekinceler bildirmişlerdir. Bunlar da genellikle öğrencilerin başka birilerinin emellerine maşa olmaması, eylemlerde provokatör gibi aşırı unsurlara kapılmaması ve eylemlerde genellikle gündemin dışına taşılması olarak değerlendirilir. Fakat, sayıca oldukça az olmalarına karşın görüşmelerde katılan bazı katılımcılar eylem ve gösterileri devlete yönelik olarak algılamakta ve çoğunun huzursuzluktan başka bir şey yaratmadığını düşünmektedirler. Ayrıca, bu katılımcılar toplumsal yaşamla ilgili karar alma mekanizmasında sadece devleti ve 'başta'klere' sorumlu görmekteydiler. Sıradan vatandaşların bu konuyla ilgili her hangi bir söz hakkı olmayacağı gibi herhangi bir vatandaşın toplumsal yaşamda değişim yaratacak bir gücü de yoktur. Sıradan bir vatandaşın böyle bir güce sahip olması da doğru değildir. Bu algıya örnek olarak:

"Vala, işçiler iyi maş alıyor. Da hiç biri beğenmiyor bu maş. Nedendir, bilimyorum da. Benim, bu eylem hoş bakıyorum ben."
İnsanların sokağa çıkmasına falan.
Ya sokağa çıkması zaten hoş bir şey değil de. Ne bileyim bu tarz eylemlerde, polis vurdukça ben rahatsız olurum yani.

Boyle mi oluyor hakikaten?

Yani şeyine göre değişiyor. Ama bak, tamamen bu kişilerin hepsini kasretmiyorum. Bunları arada atıştığım insanlar falan var. Bunları gaza getiren insanlar çok fazla bunlar. Bunlar bilinen şeyler. O insanlar, şu durumda ben bu insanlara acırım. Derim lan polis varma. Ama bu insanların böyle gaza getirip, polis. Çünkü bu genellikle sol eylemlerin bir çoğunda görünüyor ki, polisle çatışmaya giriliyor. Hep

bulnamaktadırlar. Türban eylemleri mevzu bahis olduğunda konunun eylem boyutu unutulmakta ve türban boyutu akla gelmemektedir. Türban eylemleri, özellikle orta ve üst gelir kesiminden Atatürkçü ve/veya sosyal-demokrat görüşü benimsediklerini söyleyen birçok katılımcının hoş görüşünün sınırlı hizmetidir. Bu gruba göre türban konusunda eylem yapmak demokratik bir hak olarak algılanmaz çünkü bu kişiler türbani 'simgesi' olarak kullanmaktadırlar. Bu eylemler, Türkiye'nin demokratik ve laik olan rejimine tehdit unsuru içermektedir. Örneğin:

"Ben mesela insanları basörtü takması takınması o kadar önemsemiyordum. Ama bu bir simge haline geldi. Adamlara bu adımı verisen artık arkasından ne geleceğini bilmiyorsun. Ben bundan korkuyordum. Yoksa taksin. Bir üniversiteye şöyle giymesi beni çok şey yapmıyor aslında, beni rahatsız etmiyor..... somuğa bunlara verirse geride ne olacağını ben bilmiyorum" (V.39).

Türban konusunda bu görüşü yansıtan başka bir örnek de şudur:

"Yani bu cumhuriyet Türkiye sinde, onların böyle, bu kıyafete, giymelerine, benim işte şey vargılarının gözü öyle. Hani 80 yıl sonra bir 80 yıl öncenin, şeyini getireceksin. Orada, şey yok. Bu bir simge. %100 bir simge. Ben o simgeyi kabullenemiyordum. Kim ney, simgesi o cumhuriyet düşünülmesinin simgesi, laiklik düşünülmesi. Ve devrimcilik düşünülmesi. Yani Türkiye yi alıp, çok karanlığa doğru götürmenin yani silahlı şeyi onlar askerler. Kim bu Türkiye yi karanlığa götürmek isteyenlerin askerleri" (V15).

Türban eylemlerine yönelik görüşün epistemolojik olarak benzeri fakat içerik olarak zıttıdır. Bu görüş diğer eylemler konusunda olumsuzluklar içeren bir tavır sergilerken türban eylemleri konusunda olumlu görüş bildirmektedir. Bu kişilere göre, Türk halkının çoğunluğu müslümandır bu sebeple türbana karşı çıkılması doğru değildir. Ayrıca bu görüşü benimsenmiş olanlar ağız birliği yapılmışçasına "mini eteklere müsade ediliyorsa Müslümanlığın gereği olan türbana da müsade edilmelidir" şeklinde görüş bildirmektedir. Bu görüşü benimsenlere başörtüsü eylemlerinin eylem boyutu sorulduğunda eylemleri yapmaların başartılı olamayacaklarını ama devletin ileri genelilerinin bu konuyla ilgilenmesi gerektiğini ifade etmektedirler.

"Anladım. Peki mesela, bu arkadaşlarla, üniversite bu da. İşte türban eylemleri yapıyor. Bu, bu konuda ne düşünüyorsunuz genel olarak?
- Bu arkadaşlar tamamen haklı bençe. Türban olarak. Neye dersin, bir kalkan, büyük bel pantolonlu, bir mini etekli cırtılı, üniversiteye girtiliyorsa, okuma hakkı varsa, baş örtülünün niye yok. Yani ille bir yerini açıp göstermesi mi lazım. Üniversiteler, özellikle ODTÜ de falan öyle. Yani millet kılık kıyafet şey yok ki. Nerdeyse yani gıplak giriyor millet. Ha o ayıp değil de başını örtmek mi ayıp yani? E inanca göre açmak günah. Neye bu insanlar zorla günaha sokuluyor? Bençe çok sağma bir şey yani. Özgürlüklerinin olması lazım" (V23).

Bu konuya ilişkin yaklaşımlar ise türban eylemlerinin yapılması gerektiğini savunmakta ve bu eylemlerin de demokratik bir hak olduğunu iddia etmektedir. Bu görüşü benimsenler arasında orta ve üst sosyo-ekonomik tabakalardan gençler çoğunluktadır.

"Sence bu insanlar ne yapıyorlar?
- Türban meselesine müdahale ediyorlar(?)

birinin evindeyim dedim toplu olarak bir da neyi kastettim. Onların yaşamlarını sosyal hayattaki değişikliklerini ve gündel konularını aşılamak onlara

Ne yaptınız her hafta bir kişinin evine gittiniz?
Her hafta bir kişinin evine gittik. Sen neyi çok iyi yaparsın demek yap, ondan sonra toplandık arkadaşlar ne yapabilir ellerinden gelen nedir, orda gündel konular konuştuk. Efendime söyledim sosyal konular konuşmak derken bunlara heveslendiler hocam bizi gezmeye götürürmüsün hocam bizi el işleri sergilere götürürmüsün hocam bize şey öğretrmüsün bu toplulukta bir şey yapalım o kadar büyük muaffakiyetler elde ettik ki orda yani şeyler verdik ama verdiğimizizin karşılığını aldık" (V2).

Yukarıdaki katılımcı gibi yine ileri yaştan üst gelir düzeyinden bir başka katılımcının sözlü de oldukça ilgi çekicidir:

Siz toplumda bir şeyleri değiştirebileceğiniz bir şey olarak inanıyor musunuz? ...
bey olarak yani.

Mümkün yani ben hala o gaba içindeyim. Mesela, şeyde Candir da dediğim gibi 3 bin kişiye bir araya getirdim. Eğer bana o kesimiler şey emeseydi, ekonomik yönden onlara bir şey getirdiğim zaman kültürel yönden başlayacaktım ben orada. Yani sık sık mesela bizim gibi kendi çalışın işçilerimize ben şeyken bir konferanslar düzenleyecektim. Ondan sonra köyde kendi şeyimde bir toplantı salonu, tiyatro salonu yani o şekilde tiyatro bilimem neyi yok oralarda. Ha ben o imkanlar araya getireyim köyü eğitecektim bir yerde. Yani böyle eğitimin zaman insanlar bir ekonomik yönden eğer bağımsızlar, bağımsız hala gelmişlerse, sen onları çok daha iyi şekilde eğitebilirsin. İstedigin yönde eğitebilirsin. İnsan ağsa, iş bulamamışsa, boş yere gaba alarsın. Hiçbir şey yapmaz önce ekmeği düşünürsün. Bunu getireceksiniz ondan sonra da yavaş yavaş yani insanların öyle hızla bir yere götürmek değil. Onu eğiterek yavaş yavaş irkütmeden, istediğiniz bir noktaya getireceksiniz. Ve o insan kendisi bakacak ki bir yerlere gelmiş. Yani onu yapmak mümkün. Çok mümkün (V.15).

b. Kışkırmak ve Redetmek

Bu grup büyük ölçüde birinci grubun etkisi altında kalmıştır. Fakat, bu gruptakiler artık birinci grubun benimsediği anlayışın yavaş yavaş uzaklaşmaya başlamışlardır. Bu uzaklaşmanın iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi gösterilen tüm gabalara rağmen yakın çevre ve toplumda istenilen değişikliklerin sağlanamamış olması, ikincisi ise artık yakın çevre ve toplumda değişiklik gerçekleştirilmeye olan inancı erozyon meydana gelmiş olmasıdır. Burada amılan iki gruptaki bireyler de kendi yaşamlarında etkin olabildiklerini söylemişlerdir. Fakat, yakın çevre ve toplum yaşamında etkin olmak üzere iki farklı cevap ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki bir insanın toplum hayatında ve yakın çevresinde yaşamda kapladığı alan kadar etkin olabileceği inancı, ikinci yaklaşım ise yakın çevrede bir miktar etkin olabileceğini fakat toplumun tümünde etkin olmanın doğru olmadığını dile getirmektedir. İlk yaklaşım toplum için "değiştirmeye enerjim ve isteğim yok" derken ikinci yaklaşım "herkesin kendi doğrusu var, başka türlü sü dayatma olur" gibi ifadelerle fikir belirtmektedir.

- Feki yakın çevre değiştirmek potansiyelin, yani sallıyorum kendi arkadaş çevrenin fikirlerini değiştirmek...?
- Yok, öyle bir misyonumuz zaten olduğunu düşünmüyorum. Herkesin görüşü kendine. Ben mesela birinin düşüncelerini değiştireyim diye yola çıkmadım yani.

Mesela Bilkent te, böyle bir çevreyi değıstirmeyi, kendi kapasiteni oldugunu düşünüyör musun?

Boyle bir kapasite göröbülüyörüm. Mesela en bastından UNICEF olayında, insanlar biraz daha duyarlı olsunlar diye birşeyler yapıyörüm. Yani yapmak istiyörüm da. O zaman kapasitemin oldugunu düşünüyörüm (V29).

Bir başka katılımcı ile aşağıdaki konuşma geçmiştir:

“Feki yakın çevrene dair neyi değıstireceğime, değıstirebileceğime düşünüyörsün?”

Ya da herhangı bir şeyi değıstirebilir misin, fikirler, insanlar?

Asıl şey işte, sıyasi mücadelenin asıl o noktadan başladığına inanıyörüm da mecalim ve şeyim yok su an. Nasıl anlatayımı? Yakın çevre dediğın şey, ailece male degil de mikro iktidar anlamında düşünülünüş bir şey. Senin yaşam alanındaki iktidar şeylerini düşünelim.

Tamam

Bunlar toplumu oluştıruyör. Asıl bunları biçimlendiribiliz şeyine geldiginiz zaman, güce, kudrete erişebildiginiz zaman asıl bence bu mükemmel insan o noktada olabılıyör işte, olabilir. Şeyleri düşün, bütün insanlar, Plato yu Mlato yu düşün, hepisi aslında kendileriyle birliktе, kendileri gibi çevrelerini de biçimlendirmeğe başlamışlar. Yani önce bir kendilerini yaratmışlar, insan var etmişler. Daha sonra bütün şeyleri, hemen hemen öyle. Yani ilk hedefleri şey de olmanın hiç bir zaman, devrimini yapalım, falan filan türü şeyler olmanın. Her zaman şey, önce kendimi var edeyim daha sonra o şey, çevremi biçimlendiriyim işte, öyle öyle yavaş yavaş mikro iktidarlari gözerviz tarzı şeyler oluyör. O bence (V3).

c. Yaşamı bir proje olarak algılamayanlar

Özellikle bu konuyla ilgili sorular bu gruba dahil edilen katılımcılara zorlukla yöneltilmiş. Bu katılımcılar kişinin kendi yaşamında istediklerini gerçekleştirileceğiyile ilgili konuda daha renkli cevaplar vermişler fakat yakın çevre ve toplumla ilgili daha tutuk bir tarzda fikir belirtmişlerdir. Çevre ve toplumla ilgili tartışmada temelde bu gruptaki kişiler ikinci gruptakilerle benzer cevaplar vermişlerdir. Fakat bu iki grubun verdiği cevap arkasındaki motivasyon farkı sebebiyle birbirinden ayrıştırlarak ele alınmalıdır. İkinci gruptakiler yakın çevre ve özellikle toplumun geneline dair bir müdahalenin doğru olmadığını söyleyirken bunun prensip olarak reddetmektedirler. Bu tavır aslında bunun aksini düşünen birinci gruptakilere bir tepki olarak da anlamlandırılabilir. Fakat öncülü gruptakiler başkalarının hayatını kendilerini ilgilendirmeyi düşünükleri için çevre ve toplumun yaşamında etkin olmamayı benimsemektedirler. Ayrıca, bu gruptakiler diğer insanların yaşamlarına müdahale etmeyi abes ve gereksiz bir davranış olarak algılamaktadır. Bu kişilerde kadenci bir tutumun izlerini görmek de mümkündür. Özellikle kişinin kendi yaşamında etkin olabilmesi ile ilgili gerçekleştirilen sohbetlerde bu kişiler geçmişte referansla istedikleri bir çok şeyin gerçekleştirilmiş olduğunu ve gelecek için de benzeri bir yaşamın beklentisi içinde olduklarını ifade etmişlerdir. Bu konuşmalarda katılımcılar sık sık tanıya gülmekte ve yaşamalarından memnuniyet duyduklarını söylemektedirler.

Bu grubun benimsediği yaklaşımı yansıtıgını düşündüğümüz tipik bir konuşma aşağıda olduğu gibi verilmiştir:

“Feki sen kendi hayatına dair birşeyleri değıstirebileceğini düşünüyör musun?”

Yok, istiyorum bi takım şeyleri değiştirmeyi, istiyorum güzel bir arabam olsun ama imkanlarımla olsun. Yani kendi imkanlarımla, helal kazandığım şeylerle olsun isterim.

Peki bunların olabileceğine inanyor musun? Hayatında değiştiklikler...
 Yoo, ben çok inanırım. Yani şu bir gerçek, ben zamanında denmişindir, allahım insallah bi gün istediğim telefon olur, denmişindir, olnuştür. Kesinlikle olmuştür, belki de hiç alamayacağım bir anda olmuştür. Onun için oluyor yani, bu insanın yazısında var gerçekten de.

Peki yakın çevrene dair birşeyler değiştirebileceğine inanyor musun, mesela ailen, akrabaların vesaire?

Yok, yok değiştirmem. Herkes kendi kafasına göre. Ama ben ileride herşeyim olacağına kesinlikle güveniyorum. Çünkü allahu teala insan istesin, herşeyi verir.

Peki topluma dair birşey değiştirebileceğine inanyor musun, ben bu toplumda günü değiştirebildirimin diyor musun?

Hayır. Dedim ya, herkes... Ya, o, toplumda ne değiştirebileceksin ki, ne anlamda mesala yani?

Herhangi bir şeyi, mesela yolunda gitmeyen birşeyleri düzeltebildirimin gibi...? Astında benim bazen oluyor. Mesela, keşke işte şunu söyle, yada şu söyle olsa ben böyle yapabilir miydim diye düşünürüm ama sonra bakınca, yok olmaz diye geri çekiyorum kendimi" (V8).

Bit diğer katılımcıyla aşağıda geçen konuşma da bu yaklaşıma bir örnektir:

"Peki sen kendi hayatında dair bir şeyi değiştirebileceğini düşünmüyor musun?"
 Valla insallah değiştireviz yani. Ben de bir isterim ki ne ben bir dükkân açmayı isterim.

Mesela şöyle baktığın zaman şöyle hayatında bu hayatı genelde kendin mi yönlendirirsin yoksa senin dışında bazı etkenler mi daha çok hayatı etkiler? ..kendim yönlendirmeye şey elbette birbirinden şey yaparsın. Akıl dansırsın. İş yaparken akıl dansırsın. Ben kendime güveniyorsam o işe zaten fazla akıl dansırsamana gerek kalmaz.

Yok yok şeyi soracağım. Şimdi mesela daha çok kendin istediklerini yapıyabiliyor musun yoksa daha çok çevre mi seni yönlendiriyor?

İstediklerimi allaha şükür hiç bir zaman istemedim şey olmadı. Hep istediğim şeyi yaptım yani sonuçta.

Şu anda da istediğim gibi yapıyorum diyorsun?

Evet Allaha şükür yani. Alınmız açık yani.

Yani kendin mesela bundan beş sene sonrasını kontrol edebileceğini düşünüyor musun mesela ya da geleceğini?

Ya evlendigin zaman kontrol edeceğimni düşünüyorum yani. Bir ev geçindiririm diye düşünüyorum yani kendimi.

Peki yakın çevrene dair bir şeyleri değiştirebileceğini düşünüyor musun onların hayatında dair?

Onlara yani ben fazla şey yapmam. Bir insanın ve yahut da ailevi sorunlarında karişmayı hiç sevmem. Bir işine karişmayı sevme yani.

Anladım. Doğru bulmuyorsun?

Çok tanıdığın biri olur ters bir iş yapar kardeşim sen yani hoş değil ters iş yapıyorsun der yani şey yaparsın. Ha ailevi sorunlarında hiç karişmam yani.

- Peki topluma dair mesele bu insanlar bagirip çagırıyorlar. Bir şeyleri değiştirmeğe çalışıyorlar. Sen topluma dair bir şeyleri değiştirmeğe çalışıyorlar. (1)
- Derdim yok öyle derdim yok yani. Olursa da yani değiştirmeğe elbette de kafama onu koyarsın değiştirmeği. İnşallah ra yaparsın sonuncu varvın diyor um yani. (V44).

3.1.5. ÇEVRE İLE İLİŞKİLER

Vatandaşlık literatüründe ihmal edilidigini düşündüğümüz bir alan gündelik hayat pratiklerindeki ilişkilerle, sorun çözme, hak arama, birarada yaşam, hoşgörü, sorumluluklar vb. yurttaşlık pratiklerinin kesistiği noktalar. Bu aslında bugüne kadar yurttaşlığın ancak makro düzlemde ele alınması gereken bir mesele olarak görülmüş, mikro düzlemdeki incelemelerden kayınlıktan kaynaklıdır. Öte yandan gündelik hayat ile ilgili analizlerde de bu pratiklerin vatandaşlık meselesiyle olan ilişkisine pek itibar edilmemiştir. Bu vatandaşlık meselesinin ihmal edilen gündelik hayat veçhesi ile, gündelik hayat meselesinin ihmal edilen vatandaşlık boyutu hakkındaki ipuçları yakalayacak verilere denk gelinmiştir. Gündelik hayat ve vatandaşlık tabirleri yanyana geldiğinde akla gelen kişilerin vatandaş sorumlulukları gereğince görevlerine müdahaleleri, başka bir deyişle katılımıdır. Bu konu hem vatandaşlık literatüründe de yer alan makro düzlemdeki boyutlarıyla hem de gündelik hayat pratikleri itibarı ile bir önceki bölümde ele alınmıştır. Ancak, kişilerin öncelikle kendi ya da kolektif çıkarlarını etkileyen konulardaki davranışları bu bölümde konu edilecektir. Araştırma verilerinde, yurttaşların gündelik hayat pratiklerinde meydana gelen sorunlarla baş etmek için formal ve enformal biçimlerde çeşitli taktikler geliştirdiklerini rastlanmıştır. Gündelik hayat pratiklerini, tamamen tüketen bir gelişme yapmak bu araştırmanın boyutlarını oldukça aşar. Daha operasyonel bir tercih olarak, gündelik hayat pratiklerinin bazılarını öne çıkarılmıştır. Bu yüzden sorulan sorularda kişilerin, konuşuk, apartman ve mahalle yaşamında, öğrenci ve çalışma hayatında, alışverişte ve devlet kurumlarıyla girdikleri ilişkilerde meydana gelen sorunları çözmeye ya da çözmeye tercihleri ve taktikleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Aşağıda görüşmelerden alınlarla ele alınacak bu konulardaki ayrıntı bu bahsi geçen alanlar üzerinden gerçekleştirilmek birbiriyle ilgili geçen konularla bağlantılıdır. Aşağıdaki bölümlerde önce bu tür aktarımlar, daha sonra da o konuyla ilgili görüşme metinlerinden ilgili alıntılara yer verilecektir.

3.1.5.1. Gündelik Sorunlarla Baş etme/baş etme

Şikayet edilen kişinin mağdur olacak olması şikayet ederek hakkını aramaktaansa sineye gekme durumu en önemli nedenlerinden birisidir.

"... bir şey geliyor aktıma. Kayınlıdemi bir kazada kaybettik. (...)Ve o ay aidatı vermeyi unuttuk (...)Yani yöneticiye vermeyi unuttuk. Parayı hep kapıcı topluyordu. Ben 10 gün sonra Mehmet, kusurva bakma, unuttuğum de iyice aidaatımızi vermedik. Yani böyle konuşarak verdiğim için, verdiğim de iyice anımsıyorum. Yöneticiye gidip vermiş. Konetici de bir hanımı o zaman. Daha doğrusu hanımın yönettiği bir durum vardı. Ona vermiş. İçerde misafirler falan varmış. Hanım herhalde unuttu sonradan. Ben demiş almadım. Ay sonunda kapıcı

geldi bana. Abia dedi gok uzuluyorum, sen verdin, bilyorum ben. Ben de verdim. Çok durüst bir adamdı. Ama simdi o harum bana para vermedin diyor. Ben aidatı bir daha ödedim.

- Peki tiraz etmediniz mi?

- Etmedim.

- Neden etmediniz?

- Şimdi tirazın hiç bir yararı yok, arada kapıcı harcamacak. Kapıcıya güveniyordum. Durüst bir adamdı. Onun için." (V35)

Meydana gelen sorunda uğraşmanın ardında sıkça rastlanan diğer bir neden ise uğraşmanın kendisinin verdiği yorgunluktur. Bu yorgunluktan kaçışta, doğrudan fiziksel ya da maddi yetersizlikler (yaşlılık, engelli olmak, parasızlık, vb.) olabildiği gibi, üsengeçlik, vakitsizlik, mücadele etmenin moral zorluğu vb. nedenler de yer alabilmektedir.

- "Şimdi doğrusu gegen aylarda bir süt bozuk çıktı. Ama götüremedik gücümüzü yetmedigi için, vakitiniz olmadı için. Ama genellikle bozuk şeyi göstermek gerektiğine inanıyorum." (V35)

Uğraşama eğitiminin ağır basmasındaki diğer bir etken de "değmez" mantığıdır. Mücadele yollarının uzun ve engembeli ve dolambaçlı olması ve üstelikte masrafların sonuçta kazanılacak şeylere göre daha fazla olmasıdır.

- "Yani bir defa bir dileğe.. nedir mesela atıyorum size otuz milyon fazla ceza geldi. (...) siz otuz milyon için birşey yazarsanız cevap alamazsınız. Otuz kere telefon açar, simir sisteminiz bozulur, orda alakasız insanlar girer bizzim bu konuyla bir ilişkimiz yok falan yeri arayın, filan yeri arayın yada ben bilimiyom der suratınıza telefonun kapalıdır. Eliniz aygıtınız tıtırer yani kestirilebilir yani böyle. Çok istisnadır bunun dışında. Ha bu yolları tükettikten sonra ben gideyim hakkımı mümkün eğer böyle birşey mümkünse mahkemede arayayım yani gideyim ve dava açayım bu konuda dersiniz çok muhtemel ki siz bunun yöntemini bilemediğiniz için bir avukatla gitemeniz lazım. Herhangi bir avukat otuz milyonla kimin kapırdamaz. Normali de budur. Yani otuz milyon lira için o kadar çok zaman verirler.. e bizim yaptığımız iş hukukçuluktur evel ama bir tarafımız da para kazanmak gerektiren bir meslek bir iş yapıyoruz. Şuradaki bilimemeyin hayratına yaptığımız işi deşmesi değil neicede. Onun içinde belli bir geliri bekleyip yapıyoruz işlerimizi. Muhtemelen avukatla sizin işlerinizi gidip arastırmanız gerektir arastırmanız ondan sonra gidip dava açarsınız. Hakimden azar işitirsiniz bunun için mi dava açtım falan gibi." (V19)

Başka bir uğraşama nedeni de zıtlaşmama tercihidir. Kimi zaman yarışmanın muhtim küçüklüğü ve "elalem ne der" mantığı ya da karşıdaki kişinin başka sorunlar çıkarma potansiyeli, kimi zaman da sorunu iliskiyi yıpratacak kadar büyütmeme tercihi nedeniyle, kişiler meydana gelen sorunda kendi çikarları doğrultusunda bir mücadele vermekten vazgeçebilmektedirler.

- "Ben, aslında yaşadım tabi. Mesela Kuşadası'nda oturduğumuz evlerden birinde üst katımızdaki tuvalet kafaızda akıyordu." Ne yaptınız?

Üğraşmana davranışını kimi katilimciler yukarıdaki örneklere olduğu gibi nesnel nedenlere değil de öznel nedenlere bağlamaktadır. "Yapı gereği", "huyum böyle", "psikolojim el vermiyor" gibi açıklamalar soruyla uğraş(a)mamanın ve genellikle de "sineye çekmenin" açıklaması olarak sunulmaktadır.

"Evet yani oluyor. Yani bak ona [Zabıtaya] şimdi yedirmezsen sana zit gider. Ona illa yedireceksin. Yedirmezsen sana her geldiğinde bir ceza yazar." (V44)

Hemen çirik söyledik. Yaptırmanın dedi. (...) Orası küçük bi yer olduğu için herkes birbirini tanıyo. Zaten hani eşim dostum dediğin insan, gidip belediyeye versen işler çok daha ters, zit olup inada binebilir di. (V18)

"Ben haksızlığa uğradığım zaman ilk anda tepki veremem.

Ne yapıyorsun? Sineye mi çekiyorsun?

Sineye çekirim bi süre. Bi şey noktam var herhalde, palıama noktası. Kendi içimde onu böyle büyütüp şey yapıp kendi kendimi bitirip sonra işte o palıama noktasına gelince gider söyletim. (gülüşmeler).

Feki insanlar ne yapıyor genelde? Senin gözlediğine göre yani haksızlığa uğradığında. Diğer insanlar yani karıştığın, çalıştığın

Vallaha hayatta en çok takdir ettiğim ve de çalıştığım ve de onlar gibi olmak istediğim insanlar, haklarını arayabilen insanlar.

Feki sen niye arıyorsun?

İşte yapı meselesi herhalde.

Oyle mi?

Yani bi kere kimseye hayır diyemem. Kimseye de gidip hayır bu benim hakkım niye vermiyorsun da diyemem. Yani bunu böyle direk olarak söyleyebildiğim çok zordur." (V18)

Oyle bir ters tavırlı, kimseye değil şikayette bulunmam şey. Her şeyi sineye çekem bir insanın gözü zaman. Onun için bu tip şeylerle ilgim olmuyor. Hiçbir konuşma da böyle mahkemelik falan olmadım." (V52 s. 3).

Aslında etmek gereken, gerekir yani. Benim fikrim öyledir. Ama fazla da etmiyorum. O neden, edilmesi gerektiğini bildiğim halde benim psikolojik yapım onu götürülecek kadar şey değil, sağlam değil. Mesela sabah birisi bana mesela arabada gelirken böyle biraz niye böyle yaptım falan diye işaret edince o gün ben huzursuz oluyorum.

Anladım.

Çünkü huzurumu bozuyor. Oradan gelececek faydayı şey yapıyorum

Kalsın diyorsunuz!

Kalsın diyorum aman benim huzurum bozulacak, sinirleneceğim. Onun için şey yapıyorum (V40)

Bir diğer uğraşmana tezahürü de "küsmeye" eşlenidir. Meydana gelen sorun karşısında sorunun kaynağı olan yerle bağ kesilmekte, bu ilişik küsmeye ile en azından sorunun olması tekrardan sakımlanmaktadır.

Son olarak uğraşmama davramışımın bir nedeni de soruyla basetmeme tercihi değil, basetmeme durumudur. Bu bazen eğitim ve bilgi eksikliğinden bazen de parasızlıktan kaynaklanır. Öyle ki bazı kaderciler eğitimler, düşünceleri durumunda bir haklılık olduğunu dahi farkmezler. Haklılık karşısında kadere razı olma tavrı bazen öyle baskındır ki örneğin haksız yere polis tarafından göz altına alınmış haksızlıkta suçlanan ve işkence gören bir işçinin ona işkence yapan polisleri şikayet etmemesi (V6) ya da Yozgatlı genç bir köylünün (V41)

- "Yapmayacaklar ki gitmedim. Yapmayacakları için gitmedim yani. Geçersiz olduğu için. Yapıyorlar çünkü, gitsem, başımsız da yapıyorlar. Geçersiz. Bir gün bekliyorsun, iki gün bekliyorsun ama gelmiyorlar, yapıyorlar. O yüzden ben tekrar gitmeyi denemedim yani. İstemedim." (V10)

- "Şikayette bulunuyor ya kime bulunacaksınız. Adamlar birbirlerini tutar zaten. Seni tutacak hali yok ya." (V44)

- "ne devlet şeyine hiç bir yere düşünmesin." (V43).

- "Karakol da diyor ki 'git bildiğin yere', Onun için Allah cümlemizi ne hapishaneye gidiyorsun. Burası soyuldu. Her kişi der ki 'karakola git'. Karakol diyor ki 'ne kime edeceksin ki! Deminden de söyledim ya geyin olduğu zaman karakola Xani bir yere başımsız musunuz, şikayet etmiyor musunuz?'

- "Arayamazsın (hakkanı)! Nereye arayacaksınız, nasıl arayacaksınız, kimi kime şikayet edeceksin. Karakola gidiyorsun, karakoldan kovuluyorsun."

Aşağıda ayrı bir bölümde, devlet kurumlarıyla ilişkiler bölümünde, açıklanan nedenlerle, kurumsal yollara ve bu yollarda hizmet verenlere karşı varolan güvensizlik de basetmenin en önemli motivasyonları arasında yer alır.

- "Ne yaparım! Küfür etmeye yetiririm. Dövsen dövmeszin, sövsen sövülmez. Küfür ederim, başımsızım, çığırırım, onla yetiririm. Başka ne yaparım!" (V43)

- "Girer misin adama direk?" (V7)

- "Kafa atarım direk"

kullanımı aşağıda konu edilecektir.

Daha şiddetli bir uğraşmama yolu ise şiddet kullanmaktan geçer. Bu yol soruyla basetmeye yönelik değil, "tahallümay" yönelik bir yoldur. Şiddetin basetmeye yönelik

- "Bakkalın süngü yoksa ama eğer bakkal da görmemiş olabilir ama yine alış veriş yapmazsın yani. İnsan kendi kendinden redirgin olur huylanır. Buradan ben bir mal aldım mal bozuk çıktı diğerleri de belki öyledir diye. Kendi kendinden redirgin olur yani." (V44)

- "Bir kere kazıklandın bir daha oraya yamaşma" (V46)

karısının böbreklerine yanlış tedavi uygulanarak onu ömür boyu diyaliz makinesine bağımlı kılan doktora tepki göstermemesi mümkün olabilmektedir.

3.1.5.2. Gündelik Sorunlarla Başleme Taktikleri ve Halleri

Gündelik sorunlarla başlemede oldukça farklı formal stratejiler ve enformal taktiklere tanık olmaktadır. Bunların en sık rastlanılanları aşağıda aktarılmıştır. Belirtilmesi gereken bir nokta ise bu yolların kullanılmalarının zorunlu olarak ayrıntılı kişilere tekabül etmediği; hatta bunların bir çoğuna birden başvurmamanın daha yaygın bir tercih olduğudur.

a. Formal Yolları Kullanma

Formal kanallar, genellikle eğitim ve gelir düzeyi yüksekte kesimlerden gelen, hukuk bilgisi fazla olan ve siyasal ya da sivil toplumda etkin olmalarından kaynaklı, mücadele etme disiplinini yüksek olan az sayıda kişinin başvurduğu kanallardır. Formal yolları kullananların oranının yaş arttıkça artacağı öngörülebilmektedir; eski kuşaklılar arasında enformal yolların daha az yaygın olması, tecrübenin getirileri ve emekli olmanın getirdiği vakit genişliğinin katkıları bunun en başta gelen nedenleri arasında sayılabilir.

Formal yolları kullanma eğilimine rastlanan kimselerin daha çok hukukçu ya da bürokrat gibi hukuk ve mevzuat bilgisi fazla kişilerden oluştuğu söylenebilir. Bu kişilerin bilgilerinin ya da sorunu gözecek yollara müktedirlik halinin görünürlüğü ya da hatırlama ya da tehdit yoluyla götürülür kılınması, sorunun onun lehinde çözümlenmesine yetebilmektedir. Hatta bu kişilerin unvanlarının kendisi bile kimi zaman sorunu görmek için yeterli olmaktadır. Tabii hukuk istismarı olarak tarif edilebilecek bu yollar formallığı içeren enformal yollardır. Formallikten kasıt tabii ki bu değildir. Daha ziyade, kurumsal ve hukuksal yollarla şikayet, dilekçe, dava haklarının ve tüketiciler haklarının kullanılmasındadır. Örneğin, apartmandaki sorunları, çalışma yaşamındaki terti, atama vb. sorunları, alverişte çıkan sorunları, yönetiminde olduğu kooperatif gibi kurumlarda meydana gelen sorunları dava açarak, icraya verilmemesini sağlayarak çözmek, bu kişilerin en çok başvurduğu ve sevdiği bir yöntemdir. Hatta, bu yöntemi o kadar içselleştirirler ki kimi zaman, amaçları çikarlarını korumaktan çok sorunu hak ettiği çözüme kavuşturmak olup, sonuçta elde ettikleri getiriyi de hayır işleyerek değerlendirilmeyi tercih ederler. Ayrıca, bu kişilerin hitabetleri de birbirine benzediğinden, dogallığında, karıştırmadaki deneyimli kişiler (örneğin alışveriş alanında) karıştırmadaki gücün farkına varır ve gayet acımasızca yetkenleri suya indirirler.

“Değiştiriyorun diyen pek de olmadı. Genelde isteyiş tarzından onlar da zannederim arkasının geleceğini hissedip genelde değiştiriyorlar.” (V24)

Genellikle tüm sorunlarını hukuki yollarla çözümlenme gayretinde olan bu kişilere bazı örneklerde, çevrelerince “Vatandaş X” şeklinde hitap edilmediği de ilginç bir durumdur. Bu kişiler aynı zamanda polise, jandarmaya ya da zabıtaya başvurmadaki en etkili ve en çok sonuca gidebilen kişilerdir. Zira işe yarayacağı noktaların bilgi ve deneyimine sahiptirler. Üstelik, şahıslara başvurma, zabıt tutma, belge alma, isim ve adres alma vb. işlemleri sıklıkla, tedbir ve sorun daha oluşmadan ya da gelişmeden yerine getirirler.

“Mutlaka yüksek sesle olduğu için bir takım insanlar duyuyor. Oradaki soruların duyulmuş mu bana söylediklerini. Duydum. Pekli isminizi, telefonunuzu.

adresinizi bana yazdırir mısınız. Bakmayın siz gene de duyuru insanlar vardır toplumdaki ve sayıları da düşük değil ben bunu yaşadığım için biliyorum. Tek tek hepsinin adını, soyadını, telefonunu alırım." (A19)

"Yine mevzuat bilgisi olanlar daha rahat şey yapıyorlar, işlerini gözüyorlar diye düşünüyorum." (A20)

"Taz olarak sevmem ama onlar birşey söylediği zaman ben de onlara bununla ilgili yapabileceğim şeyleri söyledim. Yani böyle bir çözüm getirilebilir başka bir çözüm getiremem. Bu çözümü beğenmiyorsanız yapabileceğimiz geriye pek birşey var. Yani ne yaparsanız, bunu hukukun gözlemek durumundayız. Ama bunu ben pek fazla kullanmıyorum. Çünkü ben avukat olduğum için yani bunu gözlemiyorsanız bunu hukukun gözlemiyorum. Yani buradan ben onları tehdit ediyordum algısı çıkıyor. Ben avukat olduğum için ama." (A19)

"Tatilde otobüs firmasıyla ilgili sorun yaşamıştım direkt jandarmaya gittim mesela.

Nasıl oldu mesela? Bu olayı bir anlatır mısınız?

Otobüs firması, ben Göcek'teydim o zaman tatilde hemen Göcek'in girişinde bir benzini var. Firmayla gittim ve sorudum. Dedim ki biliyorum o benziniğe uğruyor bazı firmalar bazıları uğramıyor. Sizin dedim araçlarımız uğruyor mu o benziniğe. Tabi dedi uğrar. Bakın dedim ona göre bileli alıcım. (...) Tamam ok bilirim aldım falan. Soru gittik bekliyorduz bekliyorduz. (...) Biraz daha bekledim birşey yok. Göcekteki yazanlar gittim. Fethiye'yi aradılar, arayan diye israr ettim aradılar. Geçmiş gerekten otobüs ve öyle birşey ki artık Fethiye'den de hareket edecek. Bin bir taksit gidi dedi bana. Bunu mu söylüyorsunuz evet bunu söylüyorum. Peki dedim bana oradaki arkadaşın ismini al, ona okeyliyor bir de bana tekrar ediyor. Aldılar ismini ondan sonra ben direkt jandarmaya gittim olayı anlattım. Ondan sonra jandarma telefon açtı oraya firmaya. Oradakiler tabi tavrim değiştirmek zorunda kaldı. Bundan sonrası aslında önce köyü ben iyi bir soruca ulaştığımı düşünüyorum. Jandarma aradı diye otobüsü beklettiler. Beni bir taksit bindirdi jandarma şeye gönderdi firmaya. Firmadan bir adam gitti taksiti parasını ödedi. Bu arada on onbeş dakika hatırlıyorum ama en az onbeş dakika tüm yolcular beni beklemek durumunda kaldı. Ondan sonra ben buraya gelince o firmayı aradım. Şikayette bulunduğum gerisinde birşey yok." (A19)

Bazı kişilerin karşılarına çıkan sorunlar karşısında sıkça başvurduğu bir yöntem ise, önce soruna ilgili bir araştırma, soruşturma gerçekleştirmek ve ondan sonra çözüm için bir araştırma, soruşturma yaparak isimlendirileceğimiz bu kimşelerin eğitim düzeyi yüksek ve daha genç kişilerin yaygınlaşmasının etkisiyle araştırma yönteminin kendisinin pragmatik bir yol olarak benimsenmesinin etkisi olduğunu göstermektedir.

Ayrıca formal yolları kullanan fakat temel özelliği karşılaştığı her sorunu sonunun çözümü için sonuna kadar uğraşan ve gerekirse aşgıda aralamacak enformel yollara da başvuran tipte bazı vatandaşlar da mevcuttur. İnacı vatandaş diyebileceğimiz bu kişiler yukarıda gündelik sorunlarla başetme davranışı sergileyen yığın ve yığın vatandaşın

tersi yönde davranan, uzun, engebeli, dolambaçlı ve masraflı olan bu yoldaki zorluklara direnen, sonuç almayı hedefleyen vatandaşlardır. Genellikle formal yolları kullanma eğilimindeki vatandaşlar inatçı vatandaşlardır; ancak inatçı vatandaşlar sayılan enformal yolları da kullanmayı bilir. Onun için sonuca gitmek önemlidir. Kimi zaman hakımı almak, kimi zaman karşısındakine haddimi bildirmek, kimi zaman da daha ilkesel nedenlerle, sistem in işlenmesini sağlamaktır.

[[Ehliyetimei kaybettim. Yeniden gikarmak için] dediler ki bir doktor hastahane bnyer var Ankara Hastahanesi nin orada, oradan bir gözlük raporu sart. Feki oraya gittim dediler ki bana yirmi beş lira yatturacaksin, yirmi beş milyon. Neden dedim. Dediler ki bu saglik galisanlarmna iste hibe, yardim bu arada da bu trafik kursu trafik egitimi veren yerlerden gelmiş klasörler vardı böyle gok kalim klasörler. (...). Ben vermiycem dedim yani yardim etmek istemiyorum ben dedim. O zaman dediler sen de göz seyri olamazsin. Iyi tamam yaz buraya dedim para vermezsen olamazsin yok bashekkime git dedi o yapsun. Bashekkime gittim dedi ki yazili bayvurun dedi. Bana bir kağıt verin dedim verdi geng bir bashekkim, onlari yazdim, böyle böyle ben para vermek istemiyorum, yardim etmek istemiyorum ama göz muayenemin yapilmasini istiyorum. Bana dedi bu sana geg gelir ehliyetsiz kalirsin, olsun dedim araba kullanmuyorum. Buvaktim gittim. Bir süre sonra bana cevap geldi tabi yazimin iceriginden hic bahsetmiyord, diyord ki buyrun dileginiz kabul edilmiştir diyord." (V24)

b. Hukuk İstismari

Formal yolların enformel olarak kullanılması da sözkonusudur. Formal yolları anlatırken de değindirtim iz zere en yaygın hukuk istismari, hukuksal bilgi ve müktedirliğin bir tehdit ya da uyari olarak kullanilmasidir. Öte yandan genellikle bilimli bir şekilde gerekçeleymeyen bir hukuk istismari biçimi ise, hukuk ve mevzuat bilgisine daha fazla sahip olan insanların, bu konuda zayıf kalkanlara karşı "hakti" olmaktan ziyade yolunu bilmekten kaynakli bir üstünlük kurmalardır. Ayrıca, hukuki yolların pek az kullaniliyor olması ve az sayıda kullanıcının da zahmetinin ödüllendiriliyor olması da bu alandaki diğer bir enformalliktir.

"...yasalarda kullanmadığımız o kadar çok maddede var ki onlari hele bir de gerekçe göstererek yazdığımızda derhal size cevap veriyor.(...) Bildirdiler. Yok yazı yazarsanız cevap geliyor. Çünkü o kadar az ki yazı yazan seve seve cevap veriyorlar." (V24)

"Onun bir tiraz merci var. Sulh Ceza Mahkemeleri var. Ankara İl Trafik Mahkemesi. Aynı gün tiraz ederseniz büyük ihtimal kaldırırlar. (...) Çünkü hakti yere kesilen cezaya vatanlı pek tepki gösterip de oralara gitme gereği duymaz. Oraya kadar geliyorsa, iyi de bir hakti vardır İl Trafik Mahkemesinin, vatanlı gelip de bana tiraz ediyorsa, diyord 'hakti olduğuna çok inanıyor, bunu gözetmek lazim' diye kaldırıyor." (V17)

"Ha, bazen tirimi kullanmak zorunda kalıyorum. Gidiyorum, mesela ben Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı yahut telefonla, ondan sonra, şu konuda bilgi almak istiyorum diyorum ve o da veriyoruz." (V40)

"Peki Türkiye'de kimler işini daha görebiliyor genel olarak?
Buna cevap vermek suç oluşturu. Biraz esprî olsun diye söyledim tabii de.
Sistemin işleyişini bilen ve sistemin hızlı işleme için ne gerekiyorsa yapmaya
hazır olan insanlar işlerini daha." (A17)

Diğer bir hukuk istismanı da yasalardeki boşluklardan faydalanmak yada yasaların ya
da mevzuatın yanlış uygulanmasını istismar etmektir.

"Onların gözünü şekilde yani düzensizlikle. Onlara yakınına girmesin bile böyle
düzensiz bir şekilde kaçıyordu. Eğer kilitlerse kilitlerini kırıyorlardı. Yani
onların herhangisi bir temel yoksa insan düzensizliğe karşı düzensizlikle cevap
veriyor. Çünkü karşında senin muhatapın kimse yok. Yani gidip de şikayet
edebileceğin ya da bunu niye yaptın diyebileceğin hiç kimse yok. Ettiğin zaman
zaten tamam abi diyor önemli değil diyor. Madem öyle niye insanlar hani ses
gıkarmadığı sürece üstüne biniyorlar. Ben öyle bir şeyi kabullenmem hayatta. Ya
ben o okula en çok sürat yapan adamsam hiç de para vermedim kusura
bakmasınlar yani ceza da ödemedim.. vermem." (A53)

"Orada şöyle bir şey olabilir bak bu, bunu adam sana başka insanlar üzerine, şey,
işte bir ilişki kurduğun zaman, niye formalmış (dedirtilmiş) zaman ay kardeş,
nerelisin, işler iyi, tikirinde yürüyor, formalleştirmeyle çalıştığın zaman işte sizin
görevinizi yapmaya çalıştığınız tarzı yasal, formal tarzda kurduğun zaman. Yokuşa
sürüp döndürüyorlar garbkar, şey oluyor." (A3)

c. Soruna Karşılık Verme / Haddini Bildirme

Grundelik hayattaki ilişkilerde meydana gelen sorunlarla basetmedeki yaygın bir taktik
ise sorunun muhataplarına soruna ilgili ya da ilgisiz karşı hamlelerde bulunmaktır. Bu bazen
bir ders verme mahiyetinde, bazen sorunu istediği yönde gözecek bir iradi uygulama ya da
bazen de özel ya da fiziksel şiddet uygulama yönündedir.

"Üst kat komşusu ablamın bahçesindeki ağaçlardan rahatsız oluyo. (gülmeler).
Böyle şeyler de var yani.
Peki ne oluyor? Nasıl görüyor?
Kesiyor ağaçları." (A18)
-
-
-
Köyden gelmişler, taşınmışlar birden bire. Yani şehir hayatına inibak etmek diye
bi şey yok. Çarşafı, pantolonlar giyiyorlar, bilimene, terlikler
ayakkabılarında, böyle dolasıp duruyorlar, bi kaç kere ikaz ettim, ondan sonra,
ayakkabıları kapıda çıkarıyorlar. Biz de bi gün kızım beraber topka sen
ayakkabıları, götürdük ta nereye göpe aitik, bi daha o oldu (gülüyor). Vallahi
yaptık, ya. (A25)

Haddini bildirmenin daha doğrudan yolları arasında ise tehdit, sert çıkma, silah çekme
vb. agresif yollar sayılabilir. Bu yolların en güzel tasvirini "Sen benim kim olduğumnu biliyor

musur" ya da "senin amirin kim" gibi kişileşmiş hitaplarla bulabiliriz. Daha sert olanlarında şiddet gündeme gelir; neticeye karşılık şiddet uygulanarak varılır.

Dur bir dakika kardeş tamam geliyorum ya da hiç cevap vermezler. Bir kere daha söyleyisin bakabilir misiniz şöyle birşey var. Cevap yok veya kaba bir cevap. O zaman siz de onlara sesinizin tonunu çok az da olsa bir miktar arttırıp sert bir şekilde konuşduğunuzda ilgileniyorlar. Akabinde de böyle ilgilendikleri zaman da o kadar yarımcı olmak istemiyorlar çünkü onlara sert davranışlarımız için mümkünse bir engel bulup onu önünüzde koymaya çalışıyorlar. İşte bunu biz yapamıyoruz. Nite yapamıyoruz. E bu bizim görevimiz değil. Hangi mevzuatında yazıyor sizin göreviniz olmadı mı bu sizin kurumun görevi nasıl sizin göreviniz değil bunu yapmak gösterin bakayım bana. Hiç korumayın gösterdiğiniz belgeyi anlayacak kadar bilgin var hukuki bilgin var avukatım ben de. Mesela böyle bir konuşma. Yakın bir zamanda oluşturdum da onun için söyledim. E avukat hanım yani bilmemki bir dakika biz müdür yarımcısına bir sorulum falan numara ve en sonunda gelip yapıyorlar işi.

Böyle oluyor yani.

Kesinlikle ve kesinlikle agresif davranışlarımız yapıyorlar. Ama bu hani sizin yapınıza kalmış birşey. Ama ben kişisel olarak orada bar bar davranmam. Ama sert konuşurum ve onlara da bir oda yaptıkları işi öğrettirim açıkça mecburen.

Peki kimler işlerini daha hızlı görüyorlar? Böyle davranırlar mı? Bizim memleketi, yani bu resmi daireler olsun başka yerler olsun. İşini görenler kimler?

Bence bunun direk davranıştan öte şimidi burada bir Türkiye de korku şudur. Karşındaki adam svadan bir adamsa yani normal düz dediklerimiz vatanıdas. Bu gıdip bunu müdürüne şikayet etse ne olur. Müdürün odasından girip gürümeyeceği meşul. Ama siz svadan dışı bir insansanız, hakimsiniz, bir subaysınız, bilim doktorunuz yani daha çok haklarını arayabilecek daha bilgili bir kesimdensiniz bunun yanısıra da kişisel olarak dışı vuruşladığınız yani vücut dilinizle dışarıya vurduğunuz şeyde bunu yapabilecek özellikleri gösteriyorsa bunu çok güzel anlıyorlar yani vücut dilini gözünüz bir ilkeyiz biz aslında. Gerçekten anlıyorlar sizin davranışlarınızdan tavrimizden. Bu hani orda bombos dururken demek istemiyorum onlarla diyalog içindeyken burada bir problem çıkarmamızla anlıyorlar ve o zaman yapıyorlar. Yani ben sade bağuran yapıyor diyemem. Bağururken, bağurmak demeyelim de onlarla bu konuda ilişip yani sözlü olarak ilişip bunun da ötesini getirebileceğine inandıkları kişilerin işini yapıyorlar. Ha şu da tabi var. Ben şunu da çok yaşadım. Doğal olarak hepimiz pozitif duyularla birşeyler yapmaya çalışıyoruz gün boyunca. Bityerden içeri gütleriyuzle grip bakabilir misiniz falan dediklerimizde de kafasını kaldırıp ilgilenen oluyor. Yani aslında körtülükten anlıyorlar diyemem. Ama kimse iş yapmadık konusunda şey değil öne atılmıca değil. (V19)

"En büyük sorun kooperatif başkanı gibi düşünende kredi almak için ipotek yapacaktır (...) Televizyon almamızın ipotekimizi yapmam. Bunun üzerine tartıştik. Şikayet etmeye gidirken kaymakamlığa beni çağırıldı, hemen işimizi yapıp ipotekimizi koydurdu." (V20)

"Mesela işte kafa tutup falan hareket eden diğer emlakçılar daha çok müsteriden çok, zaman zaman da müsteriler öldüğünde, o zaman mesela meydana okumamın da iyi bir yöntem olduğunu düşünüyorum. İşe yapıyor." (V24)

- "Bu olayda da toplar, kafayı gözü karar, buranın gözü bu öyle. Kavgayla dövüştür. Önce bir söylersin, rica ederiz. Fazla güvünlü oluyor, yapmanın etmeyin. Bakık oluyorsun, kavgayla dövüştür." (A43).
- "Dövelirsem döverim. Eğer gücüm yetmeyecekse ondan sonra sıkayeti olmaya çalışırım. Bunu çok esprî olsun diye söylüyorum ama insanlarda bu refleksler çünkü. Biri size hakaret ederse hakaret edersiniz, ani tepki gösterirsiniz." (A17)
- En fazla bu bölümde yakın olan tehditkar bir sorunun gözme taktiği ise genellikle kadınlarda başına gelen taciz ve rahatsız etme durumlarında gündeme gelir. Kadının ilk fırsatını, eşini, abisini, babasını göstererek gizli bir mesaj/tehdit gönderir. Halk arasında "silah çekme" denilen eylemin mantığı da bununla aynıdır. Silah çeken kişi aslında silahını göstererek karşısındaki gözdeği vermektedir. Oysa pek az silah çekme olayı silahın kullanılmıyalla sonuçlanır.
- "Yok canım, kimseyi dövmeydi. Zaten dövmeye amaçlı gelmemişti. Dövecek kadar büyük olaylar da olmadı. Ama dövülmek için, yani kimse sathipsiz değil ki siz öyle davranıyorsunuz" (A36)
- Yine en fazla bu bölümde yer alabilecek diğer bir tehdit ya da uyarı şekli ise genele seslenmedir. Didaktik ortamlarda, birçok kişiyle ilgilendiren sorularda, bir çok kişinin bulunduğu ortamlarda, teşhirden ve rencide etmekten kaçınmak için genele seslenme eğilimi batabacan bir tavır olarak gündeme gelir. Bu yöntemin karşısındaki kişilerde mahcupluk ve pişmanlık etkisi yapacağı beklenir.
- "ağsa yukarı, üç beş tahmin ediyorsun tabi ama ben buradaki kişilerle teke teke tartışmaya girmek istemiyorum, ben genele seslenirim ki, onlar payına düşenleri bundan nasibini alırlar, dersini alırlar." (A1)
- d. Tarih Dille İş Görme**
- İş görme ya da sorunun gözme konusunda katihimciharen tavsiye ettiği ya da uyguladığı eylemlerde bulunmaktır. Hatta bazı katihimciharen kadın olmanın bazı yerlerde bu tür avantajlar sağladığını yani güzelliği işsizlikten koruyduğunu düşünmektedir. Ben aslında sinirli bir adamımdır da sinirle bazı sorular hallolmuyor yani. Genele nasıl mesela gözüyorsun bir sürü böyle yerle muhtemelen muhatap oluyorsun değil mi?
- Evet. Anlayışla ama. anlayışla yaklaşıyorsun, yavaş yavaş yaklaşıyorsun, alttan alttan oluyorsun, sivilce yaklaşıyorsun falan. Başka türlü halledemezsin yani." (A27)
- "E neyicez gene adamın yüzüne bakıyorsun, o bize bakıyor, alışveriş yapıyorsun çünkü adama, artık fazla korumak de olmayo, fazla çıkış da yapamıyorsunuz. Yani muhtasızın çünkü. Ben alttan alırım hep." (A25)
- Yukarıda bahsedilen haddini bildirme taktiğine paralel bir mantıkla ancak şiddet içermeyen ya da zararsız olan eylemlerle mesajı ya da tehdidi iletmek de basvurulan bir yöntemdir.

e. Tanidikla İş Görme

- "Ha bizim yerimize park edilyorlar. Geliyorlar, ondan sonra biz hatta park yeri, özel park yeri vardı planladığımız. Onların biz sileceklerini kaldırıyoruz. Buraya park etmeyin diyoruz yine geliyorlar." (V40)

Tanidiklarla iş görme deyince akla apayrı iki konu gelmektedir. Birincisi, boya, badana, tamirat gibi gündelik işleri tanidik kişilerle ya da firmalara yaptırmak, ikincisi ise resmi bir sorunu "ahbap-gavuş" ilişkileri ile çözmektir. Bu ikisini ayırt etmek için birincisine tanidikla iş görme ikincisine tanidiği devreye sokma diyeceğiz.

Tanidikla iş görme konusunda katılımcılar arasında her işi tanidiklarla görenlerden hiç bir işi tanidiklarla görmeyen kişilere kadar uzanan farklı tutumlar söz konusudur. Burada bizim için önemli olan toplumdaki hangisi olduğundan ziyade, tanidikla iş görme ya da görmeme konularındaki motivasyonlardır. İş ucuza gelirmek, kaliteli olmasını sağlamak, zamanında binmesi, ödeme kolaylığı, güven vb. bir çok değışken bu meseledeki tavırları biçimlendirmektedir.

Tanidikla iş görmeyi tercih etmeyenler, bu eğilimleri için farklı gerekçeler ortaya koymaktadırlar. Bir kısmı, profesyonelliği ya da kurumsallaşmayı tercih etmemelerini, bir bölümü ise tanidikla iş yapmanın eşitli zorluklarını bu eğilimin gerekçesi olarak ortaya koymaktadırlar. İlk bahsedilenler, özellikle de yurtdışı tecrübesi olanlar, kurumsallaşmadan yana, profesyonel hizmet almaya yatkındırlar ve iş ilişkilerindeki sosyallikten uzak durmak isterler. Ne var ki, her iki eğilimdeki kişiler de, başkalarına danışarak ya da belli bir araştırmacı (ki aşağıda bahsedilecek olan araştırmacı vatandaşın tipik davranışları) sonrasında bu kuruma ya da kişilere ulaşılacağından; tanidiklik açısından tam bir kurtuluş da söz konusudur değildir.

- arabama tamir edilecek mi ben arabamı bırakayım, adam tamir etsin, ben arabamı alayım. Ya ben herkeste sosyal temasa geçmek zorunda değilim. (...) Ben hersey rayında yurtdışı isterim. Ya ben kişisel ilişki istemiyorum. A ile B ye farklı muamele olsun istemiyorum. (V39)

- "İş uzman kişiye yaptırılan daha iyi verim alırsın. Uzman olmayan kişiye yaptırılan tanidiğin da olsa şey, verim alamazsın. Onun için ben mümkün mertebe araştırarak, tanidikların da tavsiyesini alarak, önerilerini alarak en iyisini yapmaya çalışıyorum." (V20)

Tanidikla iş görmeye karşı olan diğer kesimin ise süten ağzı yamış, tanidiklardan genellikle "kazık" yemiştir. Belki kazık yemiş olsa da tanidiğin işi savsaklayacağından çekinmektedir.

- "Tanidiktan zarar geliyor. Yaptırıyor, işin içine maddiyat girdiği zaman o söyleyemez. Sen beceremezsin hani o adamın hakkını ne olduğunu bilmezsin. Bir ton kurulum olur. Tanidikla alışveriş yaparsın, gününde parayı ödeyemezsin. Bir ton rezil olursun, sağda solda rezil eder. Ama yabacı birtyle yaptığın zaman borç para mi aldın, iş mi yaptıracağını, bir şey mi yaptıracağını, gününde veremedin, gününde ödemedin. O adama en azından gider dersin, kendinden ufak da olsa

büyük de olsa, ya kardes benim durumum böyleydi, bir kaç gün daha sabret, idare et. Sen adamı idare edersin, kendi adamını eimezsün. Tamdik yapmaz." (A43)

"Yok, hayır hayır, tanımadığım boyacıyı çağırırım, yaptırım."

Niye tanıdığa yaptırmyorsun? Yaptırsan minneti mi olur diyorsun?

Yani, yaptırıldığında, yarın, öbür gün birşey olduğunda, aa, ben bunum evimi boyamışım, benim değil falan dediğinde ben üzülürüm, olmaz... O yapsın ki, benim tanımadığım. Tanımadığım yapsın ki, iş yapsın, elli tane yere gidiyodur." (A8)

Tutumlardan biri, işin en başarılı bir şekilde görülmesi için kendi denediği ya da güvendiği kişiler tarafından denenen kimselere işi gördürmektir. Ancak bu tutumdaki kişiler için işin başarıyla görülmesi ön planda olduğundan her zaman tamdik ile iş görmek yerine kimi zaman (ki özellikle daha profesyonelliği gerektiren işlerde) tanımadık ama kurumsal araçlarla da iş görülebilmektedir.

"Mesela öteki evimizde bir boya zamanı gelmişti. Bir ustayı çok methettiler. Dediler anahtar teslim ediyoruz. Her türlü tedbiri onlar alıyorlar. Bir defa öyle boyattık. Ama ilk o evi aldığımız zaman bazı değişiklikler yapmak istiyorduk. O zaman da herhalde görece paramız müsait miydi biliyorum ... diye bir şey vardı, şirket vardı, onlara tadilat yaptırıldık evde." (A35)

Tamidikla iş görme tercihinin arkasında farklı motifler vardır: işle ilgili kişiye daha gabuk ulaşacak olmak, o kişiye güvenişten ya da tavsiye edenlerin deneyimlerinden kaynaklı halihazırda verili bir güvene sahip olmak, ekonomik uygunluklar, paramın yabacıya gitmemesini sağlamak, vs.

"Tanıdığım insanlara sorarım. Yani işte mesela boyacı istiyorum, boyatmak istiyorum biröyü tanıdığınız işi yapan boyacı var mı diye sorarım. Önce tanıdıklarıyla başvururum diyorsunuz. Neden pektir? Yani daha mı şey... E tabi onaylamış birşeyde problem daha aza iner. Yani denemiş çünkü o. Sorduğum kişiler de genelde fikirlerine güvendiğim insanlar olur." (A19)

"O kazansın yani öbürü kazanaacağına" (A7)

"Tanıdığa gitmeyi tercih ederim. Çünkü seni tanıyordur, daha iyi muamele yapar. Atıyorum işte, kuaförse, anemini tanıdığı kuaför, yada boyacıysa da işte, mineme gitmiştirim, iyi boyamıştı, onu çağırırız." (A29)

"Hi tanıdıkla yapacakısın. Tabancuya gittin mi yani ne bileyim adam bakar ki ilk işini yapar sağlam yapar. Bir dahakisinde yapmaz bir daha gelisin diye. Bir dahakisinde temiz yapmaz mesela. Ona da ne bileyim tanımadığın bir insan yani. Nazin geçmez seyin geçmez." (A44)

"Yaptığı işi gördüğüm için. Beğendiğim için. Oburunun işini görmediğim için güvenmem yanı. Belki kötü yapar diye. Yoksa boya, badamaçı aynıdır yani." (A10)

"Şimdi bir süpriz vardır bir de bildik vardır. Adamın ne yapacağını zaten biliyorsun. Yani adam sana atıyorum çok iyi atan bir adamdır. İşte bir biz iki günde yaparız beş günde yaparız süper yaparız falan diyen bir insandır. Sen onu

zaten iki günde beş günde yapmayıacağını bilirsin on günde yapacaktır ama adamın attığını bilirsin. Bir de adam vardır getir buaya attığını bilmezsin herif hakikaten iki günde yapacağını der sen de inamırsın dışarıdan geldiği için. Aman herif yine on günde yapar. Yani sürprizle karşılaşmamak için tanıdığını insanlar her zaman tercih ederler." (V53)

"Kolay oluyor da onun için. Yani öbürüne profesyonel davranmak lazım. Oturup sözleşme yapmanız adanla, güvence istemeniz lazım falan filan. Bunlar Türkiye'de daha çok yerleşmiş şeyler değil. Sistem o şekilde oturmuş değil. Tanidik olduğun zaman hiç olmazsa sonunda adama 'burası kötü olmuş' deme şansınızın olduğunu düşünürsünüz. Ya da utandığı için bana çok fazla zarar veremez, daha doğru yapar daha güzel yapar diye düşünürsünüz." (V17)

Tanidikları devreye sokma taktiği ise, Türkiye'de en bilenen, torpil ismi de verilen yaygın ve dogalllaşmış enformal yöntemlerden biridir.

"Vatandaş gibi gidip yaptığımız işler de var, gidip tanıdığa yaptığımız da var
Neye, tanidiklar daha mı iyi?
İyi değil de, hızlandırmak sadece. Beceri değil, becerisi aynı. Ona değışik, ona değışik anlatılan bir şey değil. Yapılmayacak bir şey de değil ama hızlandırdığı için." (V10)

"artık eş dost felan bulduk, müdürler falan, o ona telefon etti, o ona telefon etti, yani gabuklaştılar işi, öyle hani olmayacak bişi değil ama gabuklaştılar." (V25)

"Ya sana nasıl söyleyim bir hastaneye gittiğin zaman bir tanidik arıyorsun, ya bir devlet dairesinde ufak bir şey için bile bir tanidik arıyorsun ya" (V6)

"Ha mesela benim diyelim bir yerden ...iş yapacağım. Oradan bir torpil bulduğum an benim işim tamam. Torpil yok diye bir şey yok. Ama torpil koymayın diyorsan iki gün, üç gün dört gün. Ama torpilim olsa bir saatte benim işim biter yani ..." (V60)

"Yani eğer bu Türkiye'de tanıdığın biri yoksa o işi gözemezsin. Zannetmiyorum yani. Dilekçe bile yazsan o dilekçe kaybolur gider." (V7)

"Dedim böyle böyle dedim. Ali Osman'ın köyündenim dedim. O da yanıkıldandı. Yanıkıldan Cengiz abimin selamı var dedim. Sizi tavşye etti dedim. İşim düşerse yanına geleceğimi söyledim. O da kabul etti. (...)

Regete yazıyo doktor. Şunu getiricen diyo, benimde imkanım yok. Varyom ona danışıyom. O da git baş hekimlikten yeşil kart için ecza deposundan istiyorum diye oraya yazıyo. Gidiyorum oradan alıyorum." (V41)

"Devlet dairesinde tanidik bulmadan kolay kolay gidip de bir iş yaptırılmaz. Ya en ufak bir pasaportunun bile stıvesini uzattırıcak olsam önce bir ararım birisini telefonla. Kim vardı burda kimin tanıdığı vardı onu bulur ondan sonra giderim.

"Çünkü alışverişler daha farklı yaşadığınız sıklıklar esas burada karşına çıkıyor." (V53)

"Mesela bir banka işi olarak düşünüldüğünde ben. O gittikçünüz bankada işiniz var mesela ve çok büyük bir paranız falan var veya orada kişilerinle ilişkileriniz iyi, gidiyorsunuz halloluyor. Onu ötesinde eh her birimde bir iki tamidimiz varsa telefonla da hallediyorsunuz. Yani yapıyoruz hep yapıyoruz bunu. O şekilde kolaylaşıyor yani." (V31)

Bu gerçevede iş bulmak için mülletvekiline gidilenere, karakola düşünce kendisini oradan kurtaracak akrobalarımı gâğranlara, parasız ilaç almak için hastanenin ilaç depolarında çalışan hemşehirlilerini arayanlara, trafikte tamdik ayarlayıp aldıkları cezayı iptal ettirenlere kadar bir çok aracı kullanma vakası bizzat katılımcılar tarafından anlatılmaktadır. Yaşı ve gelir durumu farketmeden her kesimden insan kendi mesrebince aracı kullanmakta ve bunda da bir sakınca görmemektedir. Üst gelir kesiminden genç bir mimar bu durumu şu şekilde mesrulaştırılmaktadır.

Torpil kullanmadığını belirten bir kişi ise yanlış olduğundan değil torpil yapuracak kimse olmadığından yakınılmaktadır.

"Kimsem yok ki benim, benim işimi yapacak deyim ki işimi yapın dal halledin" (V43)

Bu yolun işe yarayacağından hemen hemen herkes hem fikirdir. Ancak bu yola basvurmada herkes eşit derecede hevesli değildir. Kimileri ilkesel olarak bu yolu red ederken, kimileri zaten gerek duymayabilmektedir. Kimisi ise 'gerçekten bu tür enformallikleri uygulamada mahcup, çekingen ve "becereksiz" olabilmektedir.

"Ya o tür şeylerde olur tabi tanıdıklarla iş yaparsın da hayır mesela bir iş yerine bir işe gireceksin falan ben mesela hayatında hiç öyle yapmadım yani öyle tamdik araya koymak bir işim yaptırılacaksa yani ben bilimyorum o tür şeyleri benim hiç basıma gelmediği için. (...) belediyede bir işim var mesela ama şey yani prensip olarak da şey değilim buna karşı değilim. Yani Türkiye de işler böyle gittiği için bir tamdik bulmakta fayda var. Yani ben o tür işlerle çok ilgilenmediğim için yapamları bilimyorum ama yapamlara da niye yaptılar demiyorum yani." (V27)

f. Ağacı Yasken Eğme

Sorunlarla başleme konusunda genellikle eğitim düzeyi yüksek kesimlerde ortaya konan bir tercih de sorunun oluşmaktan gözülmesini sağlamaktır. Görüşmelerde katılımcılar anlatılan örnek durumları varsayamları red ederken, "bana böyle bir şey olmaz", "o noktaya hiç bir zaman gelmem", "o ortamlar oluşmaz" vb. yanltlar vermişlerdir. Bu kişilerin yanıtlarındaki ortak nokta, soruyla başlemek için öncelikle sorunun ne zaman nasıl meydana geleceğini öngörerek, o ortamın oluşmaması için tedbirler alma gereğidir. Eldeki verilerden bu kişilerin pratikte nasıl davrandıkları ağığa çıkarılmaz ise de en azından sorunun kaynaklarını kurutmak yönündeki bir söylemin yaygın olduğuna tanık olmaktadır.

"Ben nerelerin almayıcağımı bildiğim için öyle yerlerden alışveriş yapıyorum
zaten yani genelde hiçbir problemim olmadı." (A27)

g. Damırlıklı Döğüş / Mutuasistlik İlişkiler

Genelikle sorunlarla basederken, bazı durumlarda sorunun muhatabı tarafların her
biri için gikarına olan ama mesru, yasal ya da formal olmayan, gözümle de üretilir. Bu durum
tarafların bir şey kaybetmeden ya da bir şeyden vazgeçmesi gerekmeyen olabildiği gibi,
rüşvet örneğinde olduğu gibi bazen de bir karşılık bedeli olarak göz yumma, razi olma
şeklinde de gerçekleştirilir. Rüşvet olayı toplumdaki neredeyse herkesin bildiği, benimsese de
benimsese de karşılığın ve kimi zamanlarda mecbur kaldığı bir hadise olarak tanımlanmaktadır.
Diğer durum ise güven ilişkilerinin hakim olduğu örneklerde karşımıza çıkar. Örneğin
katilimci bir arastırma için emlakçı (V24), kendi işinin tamamen güven ilişkisine dayandığı
anlatmaktadır. Sözleşmedeki taraflar gikarları gereği meblağları az gösterirler. Bu durum,
gerçek değerler üzerinden yüzdeleri alan emlakçının da vergi yükü itibarı ile işine
gelmektedir. Başka bir örnek ise pazar müessesesidir. Pazarda satılan mallarla ilgili bir kusur
olma olasılığı neredeyse herkes tarafından beklenir. Ama orası "pazar" olduğu için yani pazar
daha ucuz ve bir çok ürünü birarada bulma fırsatı verdiği için, bu hoşgörülüdür.

"Şimdi pazar esnafının bana birkaç tane güvük büşeyler verme hakına sahip olan
biriyle olduğumu düşünüyorum. Tuhaf bir mantahtır belki ama mesela hiçbir
zaman seçmem ve çok pazarda meraklıyım." (A24)

"En ciddi olay diğer bulduğum biröda üst katında bulunan ailenin
mütemadiden hava parası istemesiydi. Yaşadığım en kötü olay buydu.

Kira olarak mı?
Hayır, yok. Sık sık gelip işte bizim duvarımızdan şimdi benim üst katım ya iki
duvarın arasına koyduğunuz için tabelayı. Tabeladan dolayı işte burada olduğum
için bu kadar iş yapıyorsun bilmenime para, sürekli para istiyordu. Yaşadığım
galiba bu yaşadığım olay bu.

Feki nasıl gözdünüz bunn?
Hammi durmadan büşeyler satmaya gikisiyordu, hammadan durmadan büşey
alarak gözdüm. Onu yıl. Başka bir gözümlü yoktu. Çünkü kot bir davrede
oturuyordum yolun alt tarafında yasaya bakım alta kalan kendi duvarına
asabildirmişim, anlatıldığını muym. Fakat asabileceğim yer duvarın altında
kaldırıyor. Sonra bulduğum yerin inar dışı ve imarda görülmeyen bir daire
olduğunu anladım. (...) Benim onunla uğraşmam kendimi de yok
etmem.. anlatıldığını muym. Böyle çok sıkıntılı bir durumdur." (A24)

"Belediyeye yolunuzu çok daralttı. Genelde yol genişletme gikisimleri olur. Bizde
tam tersi yol daraltma gikisimi yapıldı sokaklarımızda. Arabalaraımızı park
edemediğimiz için belediyeye gikrik burası daraltıldı diye. Proje böyle gikriği için
dediler mümkün değil, bir şey yapamayız. Feki dedim park yapın. Onu da biz
yapamayız da siz yapın, biz göz yumarız dediler. Ve yaptık. (...) Yapın, biz
görmeylem dediler. Siz yapın. Ama dediler biz yapamayız, proje böyle değil.
Feki proje niye böyle gikmiş?
Hayır, onu bilemeyiz. Onu büyüklerimiz bilir, öyle karar vermiş. Bizim binamızın,
binamızın önündeki bahçeyi park haline gikirdik. ... şurada rampa yapın da hamı
gikrip gidedim. Uygun olsun. Hiç olmazsa siz yapmadınız, biz kendi imkanlarımızı

görmeyiz dediler o zaman. Biz de yaptık." (A17)

3.1.5.3. Sorun Üreten Çözümler

Yukarıda suçlanan kişinin durumunun kötü olması nedeniyle mağdur duruma düşmesine razı olunamadığı için; soruyla uğraşmaktan vazgeçme eğiliminden bahsetmiştik. Bazen bu durumla şikayet gerekmedikten sonra yüzleşilir. Bu tür vicdan muhasebesi durumlarında şikayetçi eğer iş isten geçtirse mümkünse bir telafi yolu arar ve uygular, değilse üzülür ve benzer durumlara daha temkinli yaklaşır. Şayet iş isten geçmemişse o durumda, şikayetçiden vazgeçer. Ancak her durumda da şikayetçi kişinin sorunlarla başetme motivasyonunda bir kırılma yaşanır.

pişama alı alcam, bi kadın, yaşı bi kadın ama, gözliükkü felan, iki tane poşet
getirmiş ha babam dolduruyo, dedim bu kadın heralde bi yere götürcek satacak
(...) kadın doldurdu doldurdu yavaş yavaş o sokağa geldi, ordan yukarı gikayo,
gittim adama dedim ki bak kadın doldurdu ve kacryo dedim ihbar ettim kadın, gitti
hemem yakaladı, iki poşet doldurmuş.
Gormemiş mi tezgahlar?
- Yok yok, iki tane tezgahlar var, zaten kadınlar işgütyolar adama, devamlı
- ondan sonra kadın yüzüne bi tükürdü adam, yazıklar olsun senin yaşına da sana
da. Soru ben bi üzülüm, tuh dedim keşke söylemeseydim, bu sefer kadın alıp
gidecek." (V25)

Bir cumartesi günü ulusta yürüyorum, (...) purl purl, çöpcüler tertemiz yapmışlar
sigara paketini büküp attı, ben kendisine yetiştim, omuzuna vurdum bir dakka
dedim, o sigarayı siz mi attınız? Sana ne dedi bana, ben soruma cevap verin
dedim -ben görüğüüm halde mahsus soruyorum, kabul edecek mi etmeyecek mi-
evet ben attım dedi, geritye dön o sigara paketini al, iki metre ömünde çöp kutusu
var, belediyeye yaptırılmış alınıdağ belediyesi, onun içine at. Almazsam ne olur dedi,
işte ben adamı orda havaaya kaldırmışım, o an tuttuğum gibi, anladı işin
ciddiyetini, dondu geritye, sigara paketini hisimla yerden aldı, benim yanından
hisimla geçti, o alınıdağ belediyesinin o asmış olduğu direktere bağlanmış olduğu
çöp kutuların da üstüne değil, yandan hareketti, hisimla oraya elini bir
dokunmasıyla beraber, elinin üstü sıyrıldı gitti, kan içerisinde kaldı şimdi bu sefer
ne oldu, o vatanındaşın elini kutuya ben soktum, bu sefer, çalıştığım kurum yakandı,
işte oraya geldim, oksijenli suyla yıkadık temizledik, sarık, ona bir de çay
ismarladık orda birde sigara verdik. (V1)

3.1.5.4. Komşularla İlişkiler

Komşularla olası sorunları başlamadan önce iyi ilişkiler geliştirmek de hiç bir
ilişki geliştirmekte tercih edilen taktikler arasındadır. Öte yandan komşuluk ilişkileri hiç
bir taktik gözetmeyen geniş bir kesim için ise kendiliğinden de şekillenmektedir. Bu konuda
en önemli farkın ise apartman yaşamı ile az kalı binaların daha fazla olduğu, özellikle
gecekonduların yoğun olduğu mahalleler ile, apartman ya da site yaşamının hakim olduğu

mahalleler arasında yaşadığı görülmektedir. Bu fark, sonradan apartman yaşamına geçmiş ve eski ortamının özlenen kimselerce bizzat dile de gelmektedir. Öyle ki bir mahalleden olmanın özel anlamlar ifade ettiği kişiler vardır.

"Etik te olurum. 25 sene kadar Etik ta olurum. Sonra evlene kadar yani Etik ta büyüdük. Belli bir kültürü orada aldık." (V53)

Gecekondu mahallelerinde ya da az katlı ve bahçeli binaların ağırlıkta olduğu mahallelerde genellikle herkesi tanımakta daha yakın komşuluk ilişkileri kurulabilmekte, hatta kurulmak zorunda kalınlmaktadır. Bu tür mahallelerde yaşamın bir olarak ifade edilenlerin başında ise "dedikodu" gelmektedir. Fazla içli dışlı yaşamın bir sonucu olarak kişisel sorunlar bu tür yerlerde öne çıkmaktadır.

"Orada en büyük sorun dedikodudur. Milleğin birbirinin üstüne yani yük atmıştır. Kendisi yapar ortadan kaybolur başkasının üzerine kalır." (V44)

"Çok seyler oluyor anlaşamadığın da. Dedikoduculuk gibi, gekemezlik gibi, darlık, yani böyle şeylerden uğraşmaktan uzak kalıyorlar." (V10)

"Mesela çok sevdiğin bi insan olur, aleyhine bi laf duyarsın. Onu duyunca da kırılırsın. Gidip konuşmak istediğinde de tartışma çıkar. Aleyhinde bir şey konuşulduğunda zaten ortaya çıkıyorlar." (V9)

Öte yandan mahalle yaşamındaki sıkı ilişkiler sonucunda meydana gelen sorunların gözümünde mahallenin ileri gelenlerinin devreye girmesi de sözkonusu olur. Yani sorun dış güçlere ya da kurumlara havale edilmez, içeride çözülür.

"Valla o mahallenin yani büyük insanları büyükleri falan gelir o evin büyükleri diğer evin büyükleri. Ve yahut ta karşı evin büyükleri. Olayları net şekilde ortaya çıkarırlar. Kim yaptın şu yaptın bu yaptın. Öyle. Büyükler evel genellikle büyükler olayın zaten şeyine gelirler. Nerde bir olay var orayı düzene getirmeye çalışırlar." (V44)

Apartman yaşamlarında ise, sayet eski muhithende komşuluk ilişkileri yaşamış kimselerin ağırlıkta olduğu bir ortam yoksa, genellikle kimse kimseyi tanınamakta, en fazla asansörlerde ya da kapı başlarında karşılaşılmakta ve selamlaşmayla yetinilmektedir.

"Bi karşı komşumuzla asansörde karşılaşırsak karşılaşıyoruz. Meraba günaydından ileri giden bi durum yok." (V18)

"Dört duvar arasında, apartmanda kimse kimseye gitmiyor. Gecekondu herkes yani hır, serbest. Bahçeme çıkayım, ağaçlarıma, çiçeklerime şey yapayım. Apartman öyle değil, sikiyoruz." (V33)

Her iki durumu da yaşayanlar bu iki farklı ortam için zit hisler taşımaktadır.

"Hiçbir komşumu tanııyorum. İşin açığı hiçbir komşumu tanııyorum. Bu biraz da semt değişikliğinden kaynaklanıyor. Ankara çok farklı bir yer. Semtlere göre insanlar çok fazla şekil değiştiriyorlar. Ben özellikle onu söyledim ya dogma

büyüme Etikliyim. Etik te herkes beni tanı. Yani Etik te [X] deyince iyi kötü birtleri bir yerden tanıdık gıkabilir. Ya da daha önce bir yerde karşılaşmışır. Ama Bartkent tamamen hani kendini sosyal olarak, anti sosyal bir yer. Çok büyük evler gük büyük siteler gök büyük apartmanlar gök büyük parklar. İnsanlar arasında en ufak bir koordinasyon en ufak bir güven yok. Karşı komşun kimdir adını bilmezsin. Hadi o biraz da bizden kaynaklı. Ama o da benim adımı bilmez. Eğer ki ondan da biraz kaynaklı olmasaydı o da en azından benim adımı bilirdi ya da üst kattaki kim olduğumu bildirir. Sahiden sima olarak tanıyan insanlar. Ben rahatsızım komşuluk ilişkilerim gök fazla hani olmasında. Çünkü neticede eşim bugün çalışıyor yarın çalışmayacak o evde kalacak. Ben Etik e taşınmayı tekar düşünüyorum. Onu da söyleyim. Yani neden çünkü bir sokakta yitirsinüz mimarlık olarak bahsedersen sokakta yitirirken insanların bu caddedeyle ilişkisi insanların dükkarla ilişkisi insanların insanların ilişkisi ve bir birlerine karşı mesafeleri vardır. Bartkent te hiç kimse balkonda oturmaz. Ya öyle bir alışkanlıkları yok. Oturan insanda sadece manzarası olduğu için oturur. Hani başkasına bakmak için değil."

(...)

Mimar olduğumuz için şöyle bir takıntımız vardı. Ev yeni olsun temiz olsun işte bir mobilya koyduğumuzda mobilya görünsün. İçinde yavaşken rahat yaşayalım. İşte yok eve ... olsun yok bilimem ne olsun. Ben dedim bir risk altındayım ama insan yaşadığı yeri biraz sevmeli. Önce şu soru var. İnsan dışarıda mı yasar evde mi yasar sorduk. Biz önce evde yasarız diye düşündük. Çünkü sadece akşam gidecektik. Semti zaten görmeyecektik. Çok yanlış bir karar değil.

(...)

Etik ten yer yok yani. Bir de şu var şimdi geliştirdi aslında insanın kendi içinde bir paradoks şimdi öbür tarafta da gök fazla işte işesin. Yeni evlenmiş bir çift olarak acaba o kadar hani işte bir yere gitmek ister misin. İşte kapının önünde adam gibi park yerin yok. Gideceksin onunla bunlarla kavga edeceksin. Aslında insanlar işte işe. Ve biraz daha köy kültürü. Yani buna da alışmak bir sorun yani bizim için. Çünkü biz bu sefer evde de tamamen yaşamaya alışkan değiliz. Sadece o insanların hani ... sanımı davranmalarını sevyorum. Ama bütün gün evde olduğum zaman o samimiyeti kaldırmayacak misin o soru işareti sonra siktinileri gidececek girişimim biraz da şehir dışında yaşamak.

- Ha bu Etik te oluyordu burada daha iyi.

- Evet insanlarla uğraşmadığım için bir siktinim yok. Herkes kendi kabuğunda yaşıyor. Ama bunun dışında dediğim gibi tamamen yine farklı siktiniler var. Yani birisinde kabuğunda yaşadığım için insanlardan şikayetlin yok. Ama bu seferde tamamen asosyalleşme insanları tanıyama gibi bir problemin var. " (V53)

3.1.5.5. Devlet Kurumlarıyla İlişkiler

Katılımların gündelik yaşamlarında en rahatsız oldukları konuların başında devlet kurumlarındaki işlerini yürüten yasadıkları siktiniler gelmektedir. Sift bu nedenden dolayı resmi kurumlarda hiç bir işkiye girmemeye çalışma eğiliminde olanlar dahi vardır. Katılımlardan biri, resmi işlerin yürütülmesinde yaşanan sorunların kaynağının "enformasyon eksikliği" (V18) olduğunu belirtmiştir. Gerçekten de verilen örneklerde kişiler için neyi nasıl halledeceği konusunda genel bir bilgi ve beceri eksikliği olduğu (özellikle alt gelir ve eğitim düzeylerine doğru gidildikçe) görülmektedir. Ancak resmi kurumlarda bu bilgimin aktarılmasını sağlayacak olan ajanlarda sorunun bir parçasını oluşturduğundan sorun daha da

karmasık görünmektedir. Katılımcıların neredeyse tamamının hem fikir olduğu bir konu, bu kurumlarda çalışan kişilerin davranışlarının sorunlu olduğudur. Bu kişilerin kendi varlıklarını "vatanı" için "gömedüklerinden ve vatanı için üstünde gördüklerinden şikayet edilmektedir. Ayrıca şikayet merci olan polis, zabıta vb. resmi kuruluşlarda selam verip borçlu çıkmak ya da tanıklık etmek ya da mağdurken suçlu olmak için bile değıldir. Öte yandan devlet kurumlarındaki sorunların "mekanizma" ya da "sistem" den kaynaklandığı da sıklıkla dile gelmektedir.

"O yerleşmiş mekanizma bütün hantallığıyla, bütün ağırlığıyla, bütün büyüklüğüyle o yerleşmiş mekanizma böyle biçimlenmiş. Böyle yürütüyor işlerini. Bir süre sonra bunun şahsi bir sorun olmadığını anlıyorsunuz ve o tavır ilk infial geçtikten sonra ortadan kalkıyor. (...) Mekanizmalar o kadar güçlü ve hantal ki onu silkeleyemiyorsunuz, o sizi silkeleyiyor yani. Sizi silkeleyen hantal değıl işin garibi ama mesela mevcut fiziki yapısını hukuki yapıya uyarlamakta çok hantal." (V53)

"Yani bu ülkede polis bu ülkenin vatandaşları için var kavramını idrak etmiş değıl. Onlar onun üstünde olduklarını düşünüyorlar. Davranışlarına da yansıyor bu." (V19)

"Normal bana bir şunu yap, bunu yap, şöyle davran, hiç bir şey dedikleri yok ki Ben gidiyorum derdimi soruyorum. Diyorum ki ya benim ne yapmam gerekiyor. Kapatılmamışın kardeşim diyor. E nasıl kapatılacağım kapatılmadım da! Kapatılmadık ama yolunu şöyle. Ben cahil adamım, bilmeyen adamım, kime gidip soracağım. Sen memur sensen, sen bana izah ediyorsan bana diyeceksin ki kardeşim şuraya, şuraya gideceksin, bunu kapatacaksın. Öylece kaldı yani." (V43)

"Yani şöyle bir sorun var esasında. Hala Türkiye'de vatandaş için devlet değıl, devlet için vatandaş kavramı revaçta. Ya da en azından devletin ajantları değılmiz hala Türkiye'de o biling yerleşmiş değıl. Hala karakola girenlerin ürkerimiz. Bir yerde şikayette bulunurken rahatsız olursunuz. Ve devlet memurları size biraz tepeden bakıyorlar kim olursanız olun. Yani bunun ağırlığı lazımdır." (V17)

"Memurların lakaytlığı ve yani hem lakaytlık hem çok kaba olmaları." (V19)

"Ya bi de çok suratsızlar. Onların suratsızlığı, onların o negatif enerji bize de yansıyor. Suratsızlar, mesela bir şey soruyorsan düzgün cevap vermiyorlar falan. Böyle tatsız şeyler oluyor." (V36)

"Türkiye'de hepisi böyledir. Görev tanımını olmağı için, hepisi kendi görev tanımını icra eder. Ah, nedir abicim A memurunun görevi? Şudur diye onlara bir şey vermedikleri için onlar kendilerini tamir zanneder. Bu her yerde böyledir. Masanın arkasına geçeri, tuhaftır. Keyfisiyle deyinse o geliyor benim altına Türkiye'de, kafasına göre, kişiye göre. Seni sever başka muamele yapmaz, sevmez, başka muamele yapar, hoşuna gider, başka muamele yapar. Öyle yani!" (V39)

- "Peki, bugüne kadar belediyede, devlet dairelerinde, o tür resmi kurumlarla iş yaparken sorun yaşadın mı hiç?
- Ah, yani, birebir bir sorunu yaşamıyorsunuz ama en çok sorunun onların o tavrlarındaki rahatsız edici, o tavrları beni çok rahatsız ediyor o devlet dairelerindekilerin bilmem nelere falan böyle.
- Nasıl? Ne tür tavrları?
- Ya artık işlerinden bıkışlar halleri var böyle. Orada, özellikle belediyelere falan gittiğiniz zaman sanki o size hizmet etmiyor da size şey yapıyor gibi, yönlendiriyor gibi. Sizin böyle büyük bir, o büyük bir insan, ihh bir şey alabilir miyim gibi bir tavrları oluyor. Dedim ya az önce, bu görev, Türkiye'de görev yapan insanlar hani ne altında olduklarını bilmiyorlar, masanın arkasına geçen olayı, tuhaflaşıyorlar diye." (V39)
- "Arabıyla vurdun. Karakola gittim şikayet etmeye. Bunlar benden önce gitmiş. Karakol beni aldı işeri attı." (V43)
- "Bir keresinde taktım orada da bir hemşireyle. Filmini getiriyorlardı benim. Ya bana dedi ki... ben anlamadım şimdi. Geldi bağırda çağırda. Ben dedim ki sen bana bağırma hakkın yok dedim. Bana adam akıllı anlat dedim. Ondan sonra o an dış gösterince akıllaştı yani. İlla ben dış göstermem lazım.
- Nasıl gözünüzün mesela böyle bir sorun ne yapıyorsunuz genelde böyle bir?
- Nasıl ben böyle şeylerde çok kızarım yani. Süşüz yere bir insanın üzerine düşmesi ve yahut la bağırıp çağırması ben sinir olurum. Yani orada hemşireyle şey yaptım tartışım biraz. Dedim ki ne bana adam akıllı anlat dedim. Sen bana bağırma hakkın yok dedim. Ben anlamadık dedim. Tekrar anlatsan dedim kıyamaç mi kopar dedim orada dedim." (V44)
- "Yapması gereken şeyi yapmıyor. Çünkü neden bir formalitesi var izlemek onun zorundasın. Yani şimdi saat birde mesela siteleerde olacağım iş de din burada müfettiş arkadaşımız vardı onun yanına gideceğim. Ya adam din tutanağı burada tutmuyor. Oraya gidiyor orada tutacak. Biz de onun peşinden geri gideceğiz. E niye gidiyoruz ben oraya benim dünya kadar işim var. Niye gıkacağım. Buradan oraya gideceğim. Zaten yazacağım bir ceza ya da bir tutanağı imzalamak. Yani bunlarla ilgili ben ne yapabilirim. Niye orada yapıyoruz. Devlet dairelerinin sorunu ve sualı yok. Neden niçin gibi ilişkileri de yok. Dedim ya devlet dairelerinde zaten sen yerin varsa bile suçlusun. Yani burayı açtıysan ya da vatanı açtıysan sen bir sıfır mağdupsun. Polise gidiyorsun sen ne yaptın diyorum dayak yedim lan bir şey olarak girmiş siz kapıyı açık mı bırakmış. Soru bu yani benim evime hursiz girdi polisiz sorduğunuz siz kapıyı açık mı bıraktınız buraya niye demir parmaklık yaptırmadınız. E girer tabi evde niye para bırakıyorsunuz kardeşim gibi sacma sapan hani böyle mantığa sığmayacak sorular geliyor. Mantığa sığmaması tamam da karşındakini muhatap alıyorsunuz tamam abi sen bildiğin gibi yap selamın aleyküm aleyküm çıkıp geliyorsunuz. Parmak izi alacakmış ondan sonra benden. Sen bana o soruyu sorduktan sonra parmak izini vermem sana ben. Niye veriyim de iki gün sonra kendimi kayıtlı alıma alayım. Anlatabiliyor muyum?" (V53)

3.2. DEĞERLENDİRME

3.2.1. VATANDAŞLIK PROFİLLERİ

Yapığımız görüşmeler sonucunda kesin hatlarla ayrılmamakla birlikte vatandaşlık

konusundaki belirli tutum ve davranışlarıyla öne çıkan ve benzer yanıtlar veren bazı gruplar ya da kümelemeler tespit edilmiştir. Şüphesiz bu araştırılmayla Türkiye'nin vatandaşlık profilini bütünüyle çıkarmak mümkün değildir. Ancak eldeki verilerden vatandaşlık konusunda 4 farklı konuyla ilgili saptamalar yapmak mümkün değildir. Behlirlenen bu konular, bütünüyle iç tutarlılığı olan, sınırları çizilmiş net bir biçimde ayrıtılan konular olmamakla birlikte vatandaşlık konusunda daha derinlikli bir senteze ulaşmak ve farklı duruş ve yaklaşımları daha rahat belirleyebilmek açısından işlevseldir. Yukarıda da değindiğimiz gibi bu konular amaçlık ve işlevsel bir çerçevede ayrıştırılmışlardır. Dolayısıyla zaman zaman birbirinin içine girmeler, kaymalar ve çakışmalar olabilmektedir. Bunun yanı sıra bu konular; yaş, gelir, kültür köken, cinsiyet vb değişkenlere göre de kendi içlerinde farklılık gösterilebilmekte ve alt-konulara, ara kademelere ayrılabilmektedirler. Sonuç olarak yaptığımız görüşmelerden çıkartığımız konuları şu şekilde sıralayabiliriz: Cumhuriyetçi konum, muhafazakar-geleneksel konum, sol-sosyal demokrat konum ve vatandaş olamama konumu.

Bu 4 konum 2 ana eksen üzerinden tanımlanmıştır. Bunlardan birincisi katılımcinin beyan ettiği ya da görüşmede ortaya çıkan siyasal düşünceyi, ikincisi ise katılımcinin yaşam dünyasıdır. Örneğin Cumhuriyet değerlerine ve devlete bağlılığı güçlü, laik, eğitim düzeyi yüksek, profesyonel meslek sahibi ve genellikle orta yaşın üzerindeki katılımcılar cumhuriyetçi vatandaşlar kategorisinde ele alınmıştır. Bunun yanında eğitim düzeyleri düşük, genellikle kırsal kökenli, sivaseten daha muhafazakar partilere yakınlık duyduğunu söyleyen, yaşam dünyası çoğunlukla cemaat, aile ve akrabalardan oluşan kişiler muhafazakar-geleneksel kategorisi içinde tartışılmıştır. Bunun dışında, aydınlanmacılık ekseninde Cumhuriyetin bazı değerlerini paylaşmakla birlikte, sosyalist soldan sosyal demokrasiye uzanan bir çizgide, devlete daha mesafeli, farklı kökenlerden beslenen, muhalif vatandaşlar sol-sosyal demokrat kategori içine alınmıştır. Son olarak eğitim ve gelir düzeyi açısından alt seviyelerde bulunan, büyük oranda kur kökenli ve yaşlı kişilerin, çalışmayan ve eğitimsiz ev hanımlarının hatta bazı durumlarda çocukların ve gençlerin de dahil olabildiği son kategori ise "vatandaş olamayan" olarak nitelendirildiğimiz kişileri tarif ettiğimiz konumlardır.

3.2.1.1. Cumhuriyetçi Vatandaş

Bu grup içinde vatandaş kavramı, bir ülke içindeki tüm insanları kapsayan, bir ülkeyi vatan kabul eden (diliyle, diniyle vs.) insanlar olarak kurgulanmaktadır. Aynı vatanın toprakları üzerinde yaşamak, yani TC vatandaşları olmak, belli ortaklıkları paylaşma anlamına geldiği gibi ekonomik bağlar, karşılıklı dayanışma ve yardımlaşma gibi unsurları da içerir biçimde düşünülmektedir. Vatandaş olmak, en başta üzerinde yaşanan ülkeye ve onun devletine karşı bir dizi sorumluluk taşımak anlamına gelmektedir. Bu anlamda, neslini iyi bir şekilde devam ettirmekten, çevre temizliği ve güvünlüğü, kurallara uygun davranmak ve bunlara benzer her şey vatandaşın sorumlulukları arasındadır. (V2, V19, V11, V17, V35)

Vatandaşlık ise bir ülkeye ait olmak, Türkiye'yi dili, dini, her şeyi ile vatan kabul etmek, bir ülkenin tebaası olmak biçiminde tanımlanmaktadır. Ama, birçoğu için de vatandaşlık aynı zamanda sorumluluk taşımak, olan bitenden haberdar olma ve ait olduğu ülkeye yardımda bulunma gibi konuları da içermektedir. (V35, V11)

Sorumluluklarını yerine getiren vatandaşlar belli haklar elde ederler, ya da etmelidirler. Yani, hak ve hukukun tecelli etmesi, devlete karşı sorumluluklarını yerine getirmesine bağlıdır. Bu grup içinde, özellikle de sivil toplum kuruluşlarında hâten aktif olarak yer alanlarda, "iyi yurttaş sessiz kalamaz" ve hakımı arayanlar iyi yurttaşlardır anlayışı hakimdir (V15, V35) Hatta, bir görüşmeçi kendisinin haksızlıkları görüp tepki gösterdiği zaman, mücadele ettiği zaman TC vatandaşlığı olduğunu hissettiğini ifade etmiştir (V15).

Ancak, herkes sorumluluklarını ve haklarını bilmemektedir, çünkü bu bir eğitim ve kültür meselesidir. Hatta bazılarında göre bu durum, kişilerin maddi olanakları ve aileden aldıkları terbiyeye bağlıdır. (V2) Bu nedenle de ileri yaşlardaki kuşak kendisine bu alanda başkalarını eğitmek, yanlışları konusunda ihtar etmek, kolaya kaçınmalarını, razı olmayıp alışkanlıklarını sağlamada önemli görevler belirlemektedir. (V11, V2) Bu çerçevede de vatandaşlık hak ve sorumlulukları, kültürel, eğitimi, aydın olarak tanımlanan bir zümrenin bildiği ve diğerlerine aktarılması gereken bir şey olmaktadır.

Cumhuriyet ideolojisi ile beslenmiş 65 yaş üzeri kuşak, genelde TC vatandaşlığı olmakla övündüğünü, bunun kendileri için bir iftihar kaynağı olduğunu ve kendilerini Türkiye'ye ait gördüklerini söylemekte birlikte, kimilerinin de bunun nedenini açıklarken Türkçülük, bu topraklarda Türk olduğunu hissetmek gibi vurgular yapılabilmektedir, kimileri somut hiçbir neden göstermemektedirler. Birçoğu, özellikle devlet yönetimindeki bazı tutumlarını eleştirirler de, atalarının kan döktüğü bu topraklarda yaşamak ve bir hak sahibi olarak bu ülkeyi korumak çok önemlidir. Ayrıca, bir kısmı, Türkiye'nin dünya ülkelerince yanlış değerlendirildiği, özellikle Avrupa'nın bu ülkeye haksızlıkta bulunduğu, hatta Türkiye'den geçitli nedenlerle korktuğu gibi anlayışlara sahiptir.

Bu kişiler için devlet, vatandaşlar için gerekli yasal düzeni kuracak, onları yönetecek, onlara haklarını teslim edecek, önemli ve büyük bir güçtür ve toplumun üzerindedir. Güçlü, vatandaşlara kol kanat geren, eşitlikçi davranan bir devlet anlayışına sahip olmakla birlikte devletin şimdiki halli, yani kendisinden beklenen görevleri yerine getirememesi de onları kaygılandırmaktadır. Şimdiki halli ile devletin kurumlarına güven duymamaktadır. Çoğuna göre, adalet de dahil tüm kurumlar içinde en sağlam olan askerlerdir, çünkü onlar Türkiye'yi gerçekleştiren sevilmekte, icraatlarını iyi yapmakta ve vatan tehlikeye girdiği zaman gözlerini budaktan esirgememektedirler. (V15, V2) Polis ve zabıta ise genellikle güven beslenmemekle birlikte ayrımlı yaklaşılmaya çalışılmaktadır. Polise ve emniyete, özellikle de kişilere haksız muamele ettikleri için güven yoktur, hatta tepki duyulmaktadır. Ancak yine de polisim çalıştığı muhite göre, örneğin kültürel bir muhite daha iyi iş yaptığını, zorbalıklarla davranmadıklarını konusunda kendileriyle dostluk kurulabileceğini söyleyenler de olmuştur. (V15, V2, V35)

Kişisel düzeyde güven duyulan kişiler ve meslek erbabına gelince, belki vatandaşların çoğunluğuna hakim olan güvensizlik duygusu bu grupta da hissedilmektedir. Meslek grupları içinde, eski öğretmenlere, güven duyduklarını söyleyenler bulunmakta birlikte çoğu kez bu konuda bir seçim yapılmamıştır. Güven duyduklarını söyledikleri kişiler yalnızca aile(esi ve çocuklar) ve en yakın arkadaş ve dostlar olmaktadır ki, bunlarda da güveni sağlayan nitelikler olarak dürüstlük, doğruluk, mertlik, fikrîsel yandaşlık ya da onların görüşlerine saygı göstermek gibi noktalar üzerinde durulmuştur.

Bu grup, genelde kendilerini toplumun eğitimcisi ve iyi vatandaş modeli kategorisine koydukları için toplumsal projelere katılmak, böyle projeler yaratmak ve yürütmek onlar için

önemlidir. Ayrıca birçoğu da haklarını ve sorumluluklarını bilmeyenleri eğitime, bilinçlendirme ve onları çağdaş bir noktaya getirme (onların sözleriyle çağdaş kişi, kültürlü, tartışma uslubu bilen, yerlere göp atmayan, kapı önünde ayakakabı bırakmayan, en başta da hak ve sorumluluklarını bilen kişidir) misyonunu taşıdıkları için, doğru olmadığımız düşüncükleri konularda, genelde müdahaleci ve eşitrel bir tavra sahiptirler. Ancak, formal kanalları kullanmak, dilekçe vermek ve izlemek yerine, daha çok yetkililere şikayet mektubu yazma, sorumlu kişileri veya hatalı davranışta bulunanı uyarma, nasihatle bulunma gibi yolları kullanmaktadırlar. Resmi kanalları, ancak sorunları başka türlü halledemedikleri zaman tercih etme eğilimi yaygındır. (V2) Bazıları da bu noktada, resmi kurumlarda (özellikle de polisle ilgili olarak) karşılaşılabilecek muameleden, sorgu sualden çekindiğini vurgulamıştır. (V25)

Bu grupta yer alan kişiler genellikle kendi sorunlarının çözümünde bizzat gidip, usulüne uygun bir çözüm için kendileri uğraşmayı tercih ettiklerini söylemekle birlikte, belli bir aşamada üst kademelerde bir tamid, ya da 'hatırlı bir büyük' aramak da kullanılan yöntemlerdendir.

Organize etmek ve hak aramak için sokağa dökülmek, belli yasal sınırlar çerçevesinde olumlu karşılanmakta ve bu tür eylemler, göstericilerin haklı ya da haksız olmasına bağlı olmaksızın tolerans gösterilmesi gereken hareket tarzları olarak değerlendirilmektedir. Ancak, gösterileri yapanların İslamcı kesim ve konunun da başörtüsü olması, hoşgörünün sınırlı gizmektedir. Bu grup içinde kimilerine göre, Mazlum-Der gibi kuruluşlar, demokratik, sivil bir topluluk olarak kabul edilemez. (V35), ayrıca, 'Türbana Özgürlük' eylemlerinde de dinsel siyaset yapılmaktadır, TC yasalarına karşı gıkmaktadır, çağdaş uygun değildir ve hoş görülemez. (V35, V2, V25)

Bu gruptaki kişiler genelde çevrelerindeki haksızlıklara karşı (menur emeklisi kadının işini kaybetmemek ya da başka bir yere sürülmemek için sesini gıkmayacağı söylemesi dışında) tepki gösterme eğilimindedirler. Ancak, ortak sorumluluk taşıyan diğer kişileri işe katma ya da onlarla birlikte hareket etme eğilimi azdır ve daha çok bireysel karşı gıkışta bulunulmaktadır. (V25)

Bu grupta, en ayrımcı yaklaşımın kesimin İslami çevreler ve onların türban konusundaki tavırları olduğunu söyleyebiliriz. İleri yaştaki aydınlanmacı kişiler genelde samimi dindarlar ile dini siyasete alet edenler arasında kalın bir çizgi çekmekte, ikincilere farklı görüşe sahip herhangi bir grup olarak yaklaşılmakta, kendi kurdukları, ya da benimsenmiş savundukları Cumhuriyet rejimine karşı en büyük tehdit, 'karanlık askerleri' olarak değerlendirilmektedirler. Dolayısıyla, hoşgörü, demokrasi, sivil toplum, haklar vs. konularındaki görüşleri İslamcı kesimi esas olarak dışarıda bırakmaktadır. (V15, V2, V11, V25)

İslamcı kesim dışında kendi çevrelerinde olmasını istemedikleri kişiler olarak ise, kimileri köyden gelmiş ve kent yaşamına uygun olmayan davranışlar sergileyen, 'düzensiz' kişilerden, kimileri ise 'memleket imkanlarını kendine aktaran, karanlık işler çeviren, sahtekarlık ve haksızlık yapanlardan' söz etmişlerdir.

Cumhuriyet prensipleri temelinde yetişmiş 30-60 yaş arasındaki kişilerin vatandaşlıkla ilgili algıları ve davranışları, kendi aralarında yaş, uğraş alanları, sivil toplum kuruluşlarına katılım durumu gibi değişkenlere bağlı olarak kimi farklılıklar taşınmasına karşı, genelde

onların daha ileri yaştaki kuşaktan farklı bazı kavrayışları ve davranış biçimlerini öğrendikleri de mümkün olmuştur. Bu noktalar en kaba hatlarıyla şöyle sıralanabilir:

Bu gruptaki kişiler, vatantaşlığı, genellikle devlet ve ulkiye bağlılık tarzında ileri yaştakilere benzer bir biçimde açıklanmakla birlikte, vatantaş' genelde ilk gruptan daha farklı tanımlanmıştır. Burada, bir devletin kulu olmaya, belli kâhplara sokulmaya karşı eleştirel bir yaklaşımından, vatantaşlığın hak boyutunu öne çıkaran, vatantaşın devletin daha önemli yaklaşımlarından, vatantaşlığına ilişkin, 'devlet için vatantaş' fikrini sorgulayan yaklaşımlar dile getirilmektedir. Verilen tanımlarda, vatantaşların her ne kadar kâhplara sokulmaya çalışılıyorsa da öyle olmaması gerektiği, devlette hakları için mücadele etmelerinin önemli daha fazla gündeme getirilmektedir. (V17, V24)

Bu grupta, vatantaş sorumluluklarından ziyade haklarına vurgu yapılmakta, hatta hakları gök da hakların olmayışını öne çıkarma eğilimi görülmektedir. Hakları aralarında, insan gibi yaşamaya, 'nasıl istiyorsak öyle yaşayabilmeye', çalışmanın emeğinin karşılığını alması gibi konular dile getirilirken, hakları öğrenme açısından sivil toplum örgütlerine katılımın önemini vurgulayanlar da olmuştur. Ancak, haklarını öğrenmeler bile, vatantaşların önüne çıkan mekanizmaların zorluğundan, mahkemelerin işleyişinin ağır olduğundan, bunların vatantaşın hak arama süreçlerinde caydırıcılığından söz edenler de olmuştur. Öte yanda, sorumlulukları daha az vurgulamış; vergi, oy verme gibi sorumlulukların vatantaş açısından zorunu ancak bazen de zorlayıcı ve haksızlıklar içeren boyutları üzerinde duranlar da olmuştur. (V18)

Öte yanda, bazılarının sorumluluklarından, öğrenmek, duymamak, susmak gibi vatantaşların eleştiren bir tarzda söz ederken (V51), bazılarının göre de, 'kendini gapında bir takım girişimler da olsa, müdahaleci olmak, gerekli birimlere her hangi bir olayı duymamak' sorumluluklarıdır. (V31)

Daha genç Cumhuriyet kuşaklarını, ileri yaştakilere göre ayıran en önemli unsurun devlete bakış olduğu söylenebilir. Her ne kadar bu grup içinde devlet fikrine tümüyle karşı olanlardan devletin hükümetin anlaşılmasını gerektirğine kadar farklı bir takım anlayışlar yer alsada, devlet esas olarak kendi yaşamları sırasında karşı karşıya geldikleri reel yapılarla tanımlanmış, 'cadi kazandı', 'insanın yakasına yapışınca bir türlü bırakmayan' gibi sıfatlarla anlatılırken, kendi koyduğu kurallara uymayan, haksızlık yapan, adalet olmadığını için varlığı kuşku taşıyan ve sonuçta vatantaş için yerine getirmesi gereken görevleri yapmayan bir kurum olarak tanımlanmıştır. (V17, V18, V31)

Buna bağlı olarak devletin kurumlarına, polise, zabıtaya güven yoktur. Özellikle, 70'li-80'li yıllarda kendileri ya da yakınları öğrenci eylemleri nedeniyle baskı görmüş olanlarda polise karşı sadece güvensizlik değil korku gelişmiştir. (V18) Ancak, askere karşı tavır farklıdır. Aralarında bazılarının, rütbeli askerlerden hoşlanmadıklarını, askerlerin de 'sitten çıkması ak karşı olmadığımız' (V17) söylemekle birlikte, yine de daha özerk, daha az politize olmuş, en Hattı, bir anlamda, düzenin bekçisi olarak görülüp saygı duyan, 'iyi ki varlar' diyenler de mevcuttur. (V31)

Bu grupta, her ne kadar duygusal olarak memleket sevgisi, buraya ait olduklarını hissetme, Türklerin yanında kendisini daha iyi hissetme, Atatürk'e duyulan sevgi, Bayramlarda Türk bayrağını karşısında duyulduğunda gibi ifadeler yer alsada, vurgu daha gök TC vatantaşlığının onlar açısından getirdiği zorluklar noktasına yapılmıştır. Bu gerçeğe, sorunlarla boğuşurken TC vatantaşlığı olduğunu hatırlama, 'TC vatantaşlığımı

haksızlıklardan utanç duyarak hissetme", bu ülkenin sistemini beğenme" gibi ifadelerle anlatılmıştır. (V18, V19, V17) Ayrıca, yurtdışında Türklerin sevilmemesi, beğenilmemesi, kötü temsil edilmesi onları rahatsız etmektedir. Bir bakıma bu ülke onlar için daha çok coğrafyasını sevdipleri, ama toplumsal açıdan yalnızca "zorluklar" anlamına gelen bir yerdir. Bu nedenle de özellikle daha genç olanlar, olmak olduğu takdirde yurtdışında yaşamaya da ileri yaştaki aydınlamacı kuşağa kıyasla daha olumlu bakabilmektedirler (V18). Bu grubun bir uc noktasında, Türklük ve Müslümanlıkla hiç ilgisi olmadığını, hangi ülkede yaşadığını kendisi için fark etmeyeceğini, dünya vatandaşlığını savunan kişi yer alırken (V51, s. 13), diğer ucunda ise, iyi bir Müslüman olarak Türkiye'de yaşamaktan keyif duyduğunu ifade eden kişi yer almaktadır. (V31, s. 16)

Katılım, hak arama, müdahale, problem çözme açısından bu grup ile ileri yaştakiler arasında temelde önemli bir fark yoktur. Ancak, bu grup içinde gerek haksızlıklara karşı eylemli mücadale, gerekse sivil toplum kuruluşları içinde çalışma açısından umutsuzluğa kapılmış olanların daha fazla olduğu görülmektedir.

Ote yanda, kendileri gibi olmayanlara karşı (İslami kesimler dahil), beğenmeseler ve doğru bulmasalar bile hoşgörü alanları nispeten genişlemiştir. Farklı kesimlere karşı, 'anlamaya çalışmak' noktasında olmasa da tehlikeli bulup, dışlamak, ya da onlara karşı aktif mücadale yürütmek yerine bir çeşit ilgisiz kalma ve tepkisizlik olduğu söylenebilir. Ancak bu grup içindeki kadınlar, 'radikal dinci kesim' ve 'başörtüsünün anlamlı kullanımına' karşı hoşgörüsüzlüklerini, onları dogmatik ve katı bulduklarını (V18), onların sistem neyse buna uymaları gerektiğini belirtmişlerdir. (V31)

3.2.1.2. Muhafazakar-geleneksel vatandaş

Geleneksel-muhafazakar kesimler açısından vatandaş kavramının bir katılımının da söylediği gibi en genel anlamda "bir bayrak altında yaşayan ve o devletin birliğine uyan kişiler" (V52) olarak tanımlandığı söylenebilir. Bu kesimden insanlar arasında vatandaş kavramının anlamı konusunda 3 tür yaklaşımdan söz etmek olası. Bunların en belirgin; belirli bir iş gücü sahibi, statüsü olan (memur, öğrenci, profesyonel meslek sahibi, emekli) orta ve üst gelir grubundan bireylerin, vatandaşlığı devlete ilişkinlikle devlete karşı görev ve sorumluluklarla tanımlayan yaklaşımları. Örneğin yukarıdaki tanımları ve aşağıdaki gibi bu kapsamda ele alabiliriz.

- "Vatandaş olarak konuşmak demek bu devletin adalet ve yasaına göre konuşmak demek. Vatandaş deyince bu ülkenin kurallarını bilen ona göre oynaması gereken insan aktüma geliyor (V53)"

- "Devletine zarar vermeyen, kanunların kendisine vermiş olduğu hakları yerine getiren, oyununu kullanarak, zamanı gelince askere giden ya da çocuğunu askere yollayan, yetiştirdiği ürünü en iyi şekilde yetiştirmek, onu pazarlayıp paraya çevirip de yastık altına koymayıp devletin bankasına yatırmak vatandaşlık görevleri değil tabii saymaktaki bitmez" (V1).

- "Vatandaş vatandaş geliyor kökü ne bileyim o yurdun toprakları üzerinde yaşayıp ne bileyim o yurtla alakası olan insana denir. Nasıl bir alaka? Ne bileyim? Takip etmekle, bir şeyler için gubalamak, yurt için, millet için, devlet için uğraşmak, uğraşana derim ben vatandaş" (V23).

İkinci ve daha yaygın bir yaklaşım, vatandaş kavramına herhangi bir referansla değil daha nör ve cemaat perspektifinden bakarak yaklaşım. Burada vatandaş şu şekilde tanımlanmaktadır:

- "Vatandaş, toplumumuz vatandaş" (V41)

- "Vatandaş, vatandaş da aynı muhtin adamı değil mi? Mesela Türkiye" (V61)

- "Vatandaş: insan, aile, komşu, eş dost" (V7)

- "Belirli bir milletin insanları topluluğu" (V6)

- "Vatandaş, toplum" (V8).

- "Vatandaş, birbirleriyle konuşma yahut dayanışma ne bileyim aralarında sohbet veyahutta konuşma" (V44).

3. yaklaşım ise vatandaşın mağdur kişi olarak tanımlayan yaklaşımdır ve özellikle alt gelir tabakalarından ya da onlarla birlikte yaşayan insanlardan gelmektedir.

- "Vatandaş gariban" (V12).

- "Vatandaş deyince burada sürünenler... Ahal Bak bağırıyor simitli, boyacı, Vatandaş deyince aklima onlar geliyor" (V43).

- "Vatandaş işte alt tabakanın vatandaşları genelde alt kesim insanlar gelir" (V30).

Geleneksel muhafazakar kesimler açısından kavram olarak vatandaşlık ise vatandaş kelimesinden fazla bir anlam ifade etmemektedir. Hatta birçok katılımcı "kavram olarak vatandaşlık sizin için ne ifade ediyor?" sorusunu yanıtlamadan geçmiştir. Yine de az da olsa verilen yanıtlardan ve dil süreçlerinden vatandaşlık kavramının yerine getirilmesi gereken sorumluluk ve ödevlerle bağlantılı olarak algılandığını görmek mümkündür:

Ayrıca bir örnek olarak vatandaşlığı dinle ilişkilendiren bir katılımcının yanıtı ise şöyledir:

- "Vatandaşlık işte, Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşayım, vatandaşım olmak işte Müslüman isen Türk vatandaşısın" (V46).

Vatandaşlık sorumlulukları geleneksel kesimin değişik katılımcıları tarafından çalınmak, çevreye duyarlılık göstermek, askerlik yapmak, çevreyi temiz tutmak, vergi vermek vb. olarak ifade edilmektedir. Bu konuda bir katılımcının şu sözleri: "Şimdi vatandaş her şeyden önce bir ümmetine, milletine, devletine karşı sorumlulukları falan var diyeyim ben onun haricinde .... ne bileyim mahallede oturduğu semite kendine düşen görevi vardır. Ha bunu devlet şart koşmuyordur ama kendi ilkesi için yaşadığı şeyi için gerekli şeyler" (V6) öncelikle haklar ve sorumluluklar konusunda gençlerle orta yaşın üzerindeki bireyler arasında belirgin bir fark olduğundan bahsedilebilir. Bu kesimin gençlerinde (özellikle alt gelir grubundan olanlarda) hakları konusunda (hatta Türk vatandaşlarının yeterince hakları

çalışıyor hakkını almıyor. Şikâyet etmeye gidiyor gene haksız oluyor. Vatandaş burada Türkiye'de doğan yandı ya! Türkiye'de doğan yandı" (A43).

Burada aslında daha çok kimlik tartışmalarıyla ilgili olan (loyalty) devlete bağlılık, sadakat kavramını ele almak mümkündür. Şu anlamda; ideolojik meseleler bir yana, devlet vatandaşlarına olanak sağladıkça, karınlarını doyurup iş gücü verince vatandaşların devlete ve sisteme bağlılıkları daha artmaktadır. Örneğin İ. Kuşak cumhuriyetçi vatandaşların söylemlerini de devletin meşrulaştırılması noktasında inceleysek orada da 'bu devlet bizi o zor şartlarda, okuttu, iş gücü meslek sahibi yaptı bizim de ona karşı borcumuz var' argümanını ciddi bir yer tutmaktadır.

Genel olarak ve muhafazakar kesimlerin gençlerinin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olarak devletin genel olarak zıt hisler içinde olduklarını söyleyebiliriz. Bir yandan atalarının dedelerinin savışığı, kan döktüğü bu topraklarda yaşamaktan gurur duyulmaktadır.

- "Ne anlamda geliyor, gurur veriyor bana niye gurur veriyor, Gururlanıyorum ben" (V23).

- "Türkiye vatandaşları olmak iyi bir şey, güzel bir şey. Atalarımız kan dökmüş yani. Onları düşünmek bilmek. Bu ülke için atalarımızın savıştığını kan döktüğünü bilmek" (V7).

Öte yandan ise özellikle ekonomik durumu iyi olmayan bireyler tarafından bu vatandaşlığın kendilerine bir yarar sağladığı ve özel bir anlam ifade etmediği belirtilmektedir.

- "Neslini seviyorsun bu ülkenin hani o kadar cezasını çektin ?
Başka yerde yaşamak istemeyişimin nedeni şu. Zamanında burası için bizim işte bir sürü atan deden yani bu memleket için mücadele etmiş,.....
Peki T.C vatandaşları olmak ne anlamda geliyor senin için?
Özel bir şey hissetmiyorum. Sadece bu memleketi yaşadığımı biliyorum o kadar yani.
Özel bir şey hissetmiyorum (V6).

- "Türkiiz Müslümanız yani bu ülkede. Türkiiz en azından yani ne diyeyim, hiçbir şeyimi görmedim ama şu an Türkiiz müslümanız" (V.30)

- "T.C vatandaşları olmak senin için ne anlamda geliyor?
Hiçbir anlamda gelmiyor Ya çünkü Türk vatandaşları kesinlikle hakkını savunamaz.
Hiçbir anlamı yok" (V8).

Aidiyet konusunda katılımcıların en çok vurguladığı noktalar ise Türkiye'nin hem fiziksel olarak güzel ve uygun bir coğrafyaya sahip olması hem de bireylerin hem insanları hem de mekanlarıyla tanıdıkları bildikleri dolayısıyla yaşamlarını daha rahat devam ettirebilecekleri bir yer olmasıdır. Bu noktada insanların sıcaklığı, gelenek örtü ve adetler, akrabalık ilişkilerinin sürmesi gibi başlıklar ön plana çıkmaktadır.

Aidiyet ile ilgili olarak her ne kadar araştırmanın temel boyutlarından birini oluşturmaya da geleneksel kesimler açısından Türkiye ve müslümanlık arasında kurulmuş özel ilişkiye dair bazı ipuçlarından bahsedebilmek mümkündür. Kısaca söylemek gerekirse bu gruptaki bazı bireyler açısından müslümanlık, vatandaşlık kimliğinin tamamlayıcı unsuru durumundadır. Hatta bazı durumlarda dinsel kimlik daha ön plana da çıkabilmektedir.

- "Vatandaşlık işte, Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşsıyım, vatandaşsı olmak işte Müslüman isen Türk vatandaşsın" (A46).
- "Türküz Müslümanız yani bu ülkede, Türküz en azından yani ne diyeyim, hiçbir şeyini görmedim ama şu an Türküz müslümanız" (A30).

- "Ne zaman Türk vatandaşsı olduğumu hissediyorsun?"
- "Valla ne yalan söylüeyim, geçen miraç kandili gecesi böyle o ilahileri dinlediğimde – yani inancım çok kuvvelilidir- böyle ağır olmama rağmen onlar beni çok etkiledi. Yani işte müslümanız Türküz o beni çok etkiledi" (A8).
- "peki mesela sen kendini daha çok Türk olarak mı Kirit olarak mı Müslüman olarak mı tanımlıyorsun?"
- "Elhamdulillah Allah müslümanız, yani Kürtlüğümü de inkar etmek istemem yani. Bir insan aslımı inkar edemez. Yani Türk vatandaşsıyız Türküz Allah şükür."
- "peki senin için hangisi daha önemlidir?"
- "En çok müslümanım. Bu konuda Allah şükür. Yani en çok müslümanlık beni şey yapıyor. Türkük, Allah şükür yani hepimiz kardeşiz yani sonuğa" (A44).

- "TC vatandaşsı olmak senin için ne anlama geliyor?"
- "Müslüman"
- "Bir yandan kürdüm diyorsun. Türk vatandaşsı diyolar sana, oysa kürdüm diyorsun?"
- "O da müslüman sonuğa" (A41).
- "T. C vatandaşsı olmak sizin için ne anlama geliyor?"
- "Beni mutlu ediyor, Yani Türk olmam müslüman olmam beni mutlu eder aslında menleketimiz iyi ama yöneticilerimiz kötü" (A59)

Bu kesimin orta yaşlıları açısından da aidiyet duygusu konusunda ataların dedelerin bu topraklar için kan dökmüş olmasının özelle kan vatan bayrak mitolojisinin ilkeye bağlılıkta büyük bir rolü var. Özelle bu kesimdeki insanların göçü, dedelerin kan akıtığı, kendilerinin doğup büyüdüğü, her ne kadar işsizlik açlık, yolsuzluk gibi bir takım sorunlar olsa da ve yöneticileri beğenmeseler de; ört ve adetleri beğendikleri ve insanların sevdikleri ülkelerinde yaşamaktan memnular ve başka bir yerde yaşamayı da zıhar düşünmüyorlar. Özelle yaptığımız görüşmelerden yola çıkarak Türk vatandaşlarının ülkesine ve ülkesinde yaşayan insanlara karşı olumlu hisler beslediğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Dikkatimizi çeken bir başka olgu ise özellikle orta yaşlılarda aidiyetin bir parçası olarak müslümanlıktan çok Türkçülüğün ve yabancı düşmanlığının vurgulanması. Örneğin Türkün Türkten başka dostu olmadığı sorusunun yanıtları çoğunlukla Türkten diğer milletler tarafından sevilmediği şeklinde. Bunun dışında özellikle Batı ve AB karşın ifadeler de oldukça yoğun (V12, V46, V1)

Devlet kavramı geleneksel-muhafazakar kesimler tarafından bir kaç türlü anlaşılıyor. Bunlardan ilki çok sıradan bir ifadeyle basımızda bulunan ve bizi yönetenler, yönetim idare anlamında (V60; V59; V30). Buna benzer bir ifade de devleti, üzerinde yaşayan toprakla, yurtla ve milletle özdeşleştirilenler (V52; V41; V6). Hatta bunlara devlet diyince aklına ailenin geldiğini söyleyen katılımcıyı da dahil etmek gerek (V7). Bir diğer yaklaşımda; devleti bir

sömürü mekanizması olarak görülüyor. Bu kişiler devleti; yolsuzluk, hortumlama vb. eylemlerin merkezi olarak algılıyor (V43; V8).

- "Devlet deyinca aktıma Türkiye'nin neyi var neyi yok diyecek adamlar geliyor. Xillardur Alaturk'ten beri ye babam ye bitmez" (V43).

Devlet konusundaki en keskin yaklaşımlar ise devletin varlığına özel bir vurgu yapan ve onu devlet baba olarak algıladığımla belirten milliyetçilerden geliyor (bkz. V1; V23; V53).

- "Devlet deyinca, devlet baba ya! Devlete diyecek bir şey yok. Devlet nedir? Bence bagimsizligin temelidir. Her şey olabilir, ülke açlıktan kırılabilir, işsizlik olabilir, ama bunlar için devlet yıkılmaz. Bunun halk olur, bir kişi kalır, o devlet yıkılmaz bence, yıkılmaz yani" (V23).

Ancak burada da ilginç olan nokta devletin halihazırdaki durumunun devleti baba olarak gören bu kişiler tarafından bile hoşnutlukla karşılanmaması ve baba'ya olan güvenin sarstılmış olması.

- "Valla devlet çok güzel bir kurumdur. Hep devlet baba deriz. Fakat devlet babayı tertik edenlerin kötü niyetlerinden dolayı devlet baba da şaşırılmaya başladı" (V1).

Bunun dışında bu kesimlerin devlete karşı yaklaşımlarında beklendiklerden daha kayıtsız oldığını söyleyebiliriz. Özetle bu kesimde devlete ne aşırı bir bağlılık ve vurgu, ne de çok tepki var. Bir katılımcının dediği gibi: "devlet? bizi yönetiyor işte!".

Genel olarak muhafazakar kesimler açısından hem devlet kurumlarına hem de diğer kurumlara karşı net bir güvensizlikten bahsetmek mümkün. Görüşüğümüz kişilerden benim kimseye güvenim yok diyenlerin sayısı oldukça çoktur. Esasen devlet kurumları dışına da taşınan bu güvensizlik konusunun derinleştiğini söyleyebiliriz. Ancak polis zabıta asker gibi devlet kurumlarına gelececek olursak bu konuda da askerle diğer kurumlar arasında net bir ayrım yapmak mümkün. İki katılımcı dışında (V12, V46) bu kesimdeki kişilerin hepsi 3 güvenlik birimi arasında en çok askere güvenmediğini söylüyor. Bunun nedenleri arasında: memleketle bir şey olursa askeriyenin el koyacağına olan inanç (V43); emniyetin rejimi muhafaza edemediği zamanlarda askerin müdahale ederek memleketi, dış ülkelere ve iç olaylara karşı savunmada tampon kuvvet olarak görülmesi (V1); daha disiplinli olması, polise göre içindeki çete benzeri oluşumları daha iyi denetim altına alması (V2) gibi nedenler keffî kararlarda dur demesi ve ... hükümeti frenleme yoluna gitmesi" (V52) gibi nedenler sıralanıyor. Ancak görüşmelerin genelini değerlendirince sanki bu güvenin de içinde bir miktar şüphe barındırıldığına ilişkin bazı ipuçları yakalamak mümkün. Örneğin bir katılımcı, kendisi de oğullarından birini açığa torpille istediği yerde askerlik yaptığını söylemesine rağmen; askeriye torpil işlediği için güvenmediğini söylüyor. (V12). Bir diğer katılımcı (V46), her ne kadar sonraki soruda askere güvenmediğini söylese de "asker polis zabıta hangisine güvenirsiniz?" deyinca "Allah hepsinin belasını versin... kimseye de güvenmem" diyebiliyor. Ya da güvenlik birimleri arasında en güvendiğini askeriye olduğunu söyleyen bir başka katılımcı ise (V30) güveninin % 80 civarında olduğunu çünkü "askeriyenin o kadar içini dışını bilmediğini" söyleyebiliyor. Bir diğer örnek Güneydoğuda askerlik yaparken silah kaçaklığı yapan askerler gördüğünü söyleyen ama buna rağmen askerin mutlaka olmasa gerektiğini düşünen katılımcıdır

- "Asker şart ama her konuda ya askerde ben tamam silah kaçakçılığı gördüm dedim ama bu askeriye içinde çok nadir görülür bir şey" (V6)

Hiçbir güvenlik birimine güvenmediğini söyleyenleri de ekleyince askere tam bir güven söz etmek biraz zorlansa da genellikle kurum olarak askerlerin diğer kurumlar arasındaki üstünlüğünü açıkça görebilmek mümkündür.

Police ve zabıtaya gelince, öncelikle yapılan görüşmeler içerisinde iki kişi haric tüm katılımcılar, hatta neredeyse hepsi de başından geçen bir olaya (polisin aldırmazlığı, kötü muamelesi vs ile ilgili) referans vererek police hiç güvenmediklerini söylediler. Police karşı sempatisi olan iki kişiden biri, kendisi de eski bir polis olan bir site yöneticisi (V1) ve askeriyeyi tanımadığı ve ailesinde çok polis olduğu için police askerden daha çok güvenmediğini söyleyen bir öğrenci oldu. Police karşı güvensizliğin diğer kesimler bir yana devlet kurumlarına en yakın hissedeceği varsayılan muhafazakar kesimlerde bile bu derece yoğun olması önemli bir bulgu. Bunun yanında polislerin aldırmazlığı, görevlerini yapmama, haksız muameleleri, hak ihalleri, yedikleri rüşvetler vb. hakkında hem bu hem de diğer kesimlerde yeterince zengin bir malzeme mevcuttur (V12; V44; V 23; V6)

Zabıtayı da police aymı doğrultuda değerlendirilmek mümkündür. Bir çok katılımcı, polis ve zabıtayı güvenli mekânlar olarak kategorisinde bir arada ele almaktadır. Burada tek fark zabıtaya yönelik tepkinin police nazaran daha az olmasıdır. Bunun da nedeni özellikle esnaf, dükkan sahibi vb meslek grubuna mensup insanlar dışında halkın zabıtaya pek bir alakası olmamasıdır. Bunun yanında diğerlerine (asker, polis) nazaran zabıtanın zaten çok fazla bir yetkisi olmadığı bunun için de onun üzerinde çok durmaya gerek olmadığı belirtilmektedir (V53). Yine bir çok kişi bu konuda gerek kendi deneyiminden gerekse çevreden duyduklarından kaynaklı olarak zabıtaya da güvenmediğini söylemektedir. Kendisi de bir çok kez mallarını kapılarına rağmen zabıta haklı görüldüğünü söyleyen yalnızca bir katılımcıya rastlanmıştır (V43). Onun dışında zabıta hakkında da geçitli rüşvet hikayeleri mevcuttur (V44 V6, V12).

Geleneksel muhafazakar kesimler açısından güvenlik birimleri konusundaki ortak duyuru genç bir garsonun şu sözleri en iyi biçimde özetlemektedir: "Valla polis hiçbir işe yaramaz, askerler bizi kurtarıyor zaten, zabıta desen sağlık işlerine bakıyor. Rüşvet alan zabıta da var işin gerçeği" (V44). Ek olarak, bu kesim içinde güvenilen meslek grupları açısından belirgin bir mesleğe de rastlanmamaktadır.

Geleneksel muhafazakar kesimler açısından; toplumun eğitimci olmak ya da iyi vatandaş modeli olarak topluma örnek olmak gibi bir çabadan söz etmek mümkün değildir. Bu yüzden toplumsal ya da toplumu dönüştürmeye yönelik projelere olan ilgi yok denecek kadar azdır. Bu kesimden insanlar, toplumsal sorunların farkında olan ama bunların çözümünü konusunda sisteme, devlete veya diğer aktörlere (sivil girişimler, partiler siyaset vs.) karşı inangüzsüz, kayıtsız ve pasif bir tutum sergilemektedirler. Örneğin kamusal ya da ortak bir ihtiyaç için yetkili merciyeye dilekçe veren yalnızca bir kişidir. O da mahalledeki otobüslerin sefer sayılarının arttırılması gibi çok pratik bir ihtiyacın karşılanmasına yöneliktir (V52). Ancak bunun dışında bu kesimden bireylerin kendi kişisel sorunları (hürsuzluk, telefon sapıklığı vb.) için karakola şikâyet dilekçesi vermek (V59; V53; V8; V6), TEDAŞ ve benzeri kurumlara yüksek gelen faturalar için itiraz dilekçesi vermek (V52), kişisel sağlık sorunlarının masraflarının ödenmesi için kaymakamlığa ya da Sağlık Bakanlığınca başvurmamak (V41) gibi kişisel problemlerin çözümüne yönelik başvurular yapmaktan çekinmedikleri görülmektedir.

ve memur eylemleri gerek öğrenci eylemleri özellikle de tıbban eylemleri mağdur olmuş insanların hak arama mücadalesi olarak görülmemektedir. Bununla birlikte bu olumlu görüşe düşülen bazı kayıtlar da vardır. Bunlar da genellikle öğrencilerin başka birlerinin emellerine maşa olmaması, eylemlerde provokatör gibi ağır unsurlara kapılmaması ve eylemlerde gündemin dışına taşınmaması olarak özetlenebilir.

- "YÖK eyleminde niye Irak pankartı açtıysanız s.26 alıntı devam.... YÖK'in değişmesi için talebe yürüyüş yapıyor ne işi var KESK'in orda DISK'in ne işi var (V1).

- "Olabilir olabilir. İşte bilimiyorum YÖK Kamunu nun ne şekilde olduğunu fazla malumatım yok. Eğer haklıysa gıkip haklarını arayabılırler: ama, millian olmakla provokatör gibi eylemlerle ortalığı karıştırmak isterlerse ona karşım" (V32).

Burada cumhuriyetçi kesimlerden farklı olarak ortaya çıkan: tıbban eylemlerine karşı gösterilen olumlu tavurdur. Cumhuriyetçi gruplar bireyler bu eylemleri cumhuriyetçi kazanımlarını aşındırmaya dönük gerici eylemler olarak değerlendirtirken muhafazakar ve geleneksel kesimden katılımcılar ağır birliğı emişgesine diğlerleri mini etekle girerken inanan insanların neden başörtüyle üniversiteye givemediklerine bir türlü anlam veremediklerini söylemektedirler.

- "Haklı tabi ne yapacak şimdi başörtüsünü agıktı mı gezsin! (V43)

- "Yani mesela kısacık giyiyor da ben tıbbanı savunduğum için söyleyemiyorum. Herkes aynı hakka taşısın ben onu söylemek istiyorum. Ya o insan girerbiliyorsa öteki insan da girsin. Kıyafetten falan insanlar değerdendirilmesin. Sen şu kısa şortla giyiyorsun, kimse sana kısa şortla giyiyorsun mu?" (V12)

Bu arada geleneksel-muhafazakar kesim içinde tıbban eylemleri konusundaki farklı yaklaşımlıyla öne çıkan ve yaptığımız diğer görüşmelerde de benzerleri öğün üzerinde durulmaya değer bir muhafazakar tipolojiden daha bahsetmeye gerek var. Bu kişiler ibadelerini düzenli olarak yerine getiren, kendini Türk ve Müslüman olarak tanımlayan ama aynı zamanda da devletin sınırlarını çizdiği toplumsal ideolojik kodların dışına taşınmasından ve statükonun bozulmasından oldukça rahatsız olan bir kesimdir. Örneğın düzenli olarak namaz kılan üst gelir grubundan emekli bir memur; işçi, memur ve öğrenci eylemlerini haklı bulurken, tıbban eylemlerini haksız bulmakta ve şunları söylemektedir

- "Onlarda hakkını aramıyor mu ama?"
 - Hakkını arıyor bana ne. Madem ki medeni bir memlekette yaşıyoruz. Herkesin medeni bir şekilde yaşaması gerekiyor bence. Şu bir yerde sımge haline gelmiş şeyler
 - Yani onlar da inancımız diyor ama?
 - Olabilir. İnang olup da bunu kötüye kullananlar var ama. İnanglı kişileri hitirim ben mahalleimde: kadımlar. Namazını kılar başörtüsünü örterler. Ama bunlar gibi de gıkip ortalıkta bağırmazlar (V32).

Buna benzer şekilde alt gelir grubundan emekli bir işçi ise bu konuda şunları söylemektedir:

- "Siz bu tıbban eylemleri konusunda ne diyorsunuz?"
 - Hiç kafamı yormam. Ben acım arkadaş acım. Benim karımın doyması lazım gapur beni halletmez. Hal Benim karım da şey, kafası kapalı. İsteddiğimnen ag derim açtırırım. Ne olacağı Yani kapalı olsa ne olur açık olsa ne olur. Ne fark eder yanı. ....Ahal!

hanımefendinin başı acık niye mi acık diyorsunuz ya? Oyle görmüş öyle yaşamış. Ama burakin bu türban nedir!

- Bu şekilde bunların bir araya gelip hakkını araması doğru mu sizce üniversitelerde?

- Hiç hoşuma gitmiyor. Onlar sıyası... Zaten bizim Türkiye'de şimdi diyelim ki söylemesi ayıp bacım yine alınması; başı acık kız zina yapıyor görüyorum da, kapalı yapıyor mu? *Yal Cigirin sağlam olsun cigerin*" (A60).

Yine ilginç bir şekilde kendini müstüman ve Türk olarak tanımlayan, yabancılardan hoşlanmayan, AB ve Batı karşılı düşüncele ifade eden üst-orta gelir durumundaki yaşlı bir köylü; türban eylemleri dahil bütün eylemleri devlete karşı huzursuzluk vesilesi olarak görmekte. Hatta kendi oğluna kadın kaymakamın elini sıkınayacak kadar bağnaz olduğu için kızmakta ve bazı dinsel tarihatların açtığı yatılı okulların dahi kapatılıp devlet denetimine alınmasını isteyeblmektedir (V46).

Ancak eylemleri haklı görmekte beraber bu kesimden hiç kimsenin şimdye kadar böyle bir eyleme katılmadığı ifade etmemesi de dikkate değer bir bulgudur. Bununla birlikte bu grupta yer alan katılımcıların neredeyse tamamı bu eylemlerle bir yere varılmayacağını da eklemektedirler.

- "Çok zor. Çok zor. Bu zaman kadar değişmedi ki bundan sonra değişsin" (A 52).

Esasen muhafazakar geleneksel kesimden bireylerin bu konudaki çok net tavırlarını onların muhafazakar olmalarının da tipik bir göstergesi olarak ele alabılırız. Zira içinde yer aldıkları ortamda bir şeylerin "kötü ve yanlış haksız adaletsiz vs." olduğunu bilmelerine ve bunu belirli örneklerle anlatmalarına, açıklamalarına rağmen demokrat kesimlerin aksine bu ortamın değiştirilebilirliğine dair bir inanç ve umut beslememektedirler (en azından siyaset aracılığıyla). Deyim yerindeyse memnun olmadıkları bir durum karşısında bile bir atalet, kayıtsızlık, razı olma ve kabullenme durumundadırlar. Değişimin ancak sistemin içinde gerçekleştirileceği, sistemin içinde bir yerlere gelmekle olacağı varsayılmaktadır.

- "Bir sistemi yıkanın tek yolu o sistemi çöktürsün yani millet vekili olduğun için önce o sistemi anlayacaksınız. O sistemin oyunlarıyla oynayacaksınız. Daha sonra o sistemi nasıl istiyorsanız yönlendireceksiniz. Ben bu sisteme kafa tutarak çok fazla yani bu şekilde sivil toplumun gibi bir şeyler yapmak bana sağma geliyor" (V53).

- "Ya, bir şey elde edemezler, işte nasıl elde ederler? Bunlara inanan bunlara güvenen sağlam biri çıkar devlette. Sözün geğen. Onun yardımıyla şey yapabilirler. Yoksa yürümeyle falan bu iş olmaz. Devlette bir şeyler olacak" (V23).

Genel olarak değerlendirilmek gerekirse, bu gruptaki kişilerin çevrelerindeki haksızlıklara ya da kamusal sorunlara karşı, ortak sorumluluk taşıyan diğer kişileri de işe katarak tepki göstermek bir yana; eğer bu haksızlıklar, yanlışlıklar ya da kamusal sorunlar kendilerini ilgilendirmiyor veya kendilerine zarar vermiyorsa (hatta bazen zarar verse bile) bireysel olarak bile tepki gösterme ve hakkını arama eğiliminde olmadıklarını söylemek mümkün değildir. Geleneksel- muhafazakar çevrelerin bu konudaki ortak duyusunu ifade düşünceler neredeyse görüşümüz bütün katılımcılar tarafından dile getirilen "kimini kimine sükayet edeceksin" cümlesidir. Buradaki "kim" açıkça devletin ilgili birimlerini anlatmaktadır ve bu cümle aynı zamanda açıkça toplumdaki sistemde olan güvensizliği anlatmaktadır.

Karşılaşılan haksızlıklar ya sineye çekilmekte, ya aldırılmakta, ya razı olunnakta ya da oradan uzaklaşılmaktadır. Bu konudaki ortak duyuyu bir katılımcının şu sözleri güzel bir biçimde özetlemektedir.

- "Aryamazsın (hakını)! Nereye arıyacaksın, nasıl arıyacaksın, kimi kime şikayet edeceksin. Karakola gidiyorsun, karakoldan kovulanıyorsun.
- Haksızlığa maruz kalınca nasıl tepki gösteriyorsunuz?
- Nasıl gösteriyim baka baka gidiyorum
- Yani bir yere basıyormuyorsunuz, şikayet etmiyorsunuz musunuz?
- Kime edeceksin ki! Deminden de söyledim ya şeyin olduğu zaman karakola gidiyorsun. Burası soyuldu. Her kişi der ki 'karakola git', 'karakola da diyor ki 'ne yapalım sen tanıyor musun soyanı', Beni vurdular. Varanı biliyor musun !! Karakol da diyor ki 'git bildiğin yere', Onun için Allah cümlemizi ne hapishaneye ne devlet şeyine hiç bir yere düşürmesin.
- Hakını arıyabiliyor musun?
- Türkiye'de hak aramak demek, ölmek demek ya! Hak yok ki Türkiye'de. Hak diye bir şey yok, ben biliyorum. Yani kalkıp da benim hakkım şu desen kafana bir deynek yiyorsun.
- "Aryamazsın. Türkiye'de ben biliyorum yanı" (V 43).

Haksızlık karşısında kaderine razı olma tavıru bu gruptan bazı kişilerde o derece baskındır ki örneğin haksız yere polis tarafından göz altına alınıp hürsüzlikle suçlanan ve işkence gören bir kişinin ona işkence yapan polisleri şikayet etmemesi (V6) ya da Yozgatlı genç bir köylünün (V41) karısının böbreklerine yanlış tedavi uygulayarak onu ömür boyu diyaliz makinesine bağlanmış kılan doktora tepki göstermemesi mümkün olabilmektedir.

Ancak burada geleneksellik ve muhafazakarlık boyutlarının yanında tam anlamıyla sınıfsal bir konunun etkisinden de bahsetmek gerekiyor. Zira, V43 nölu katılımcı da, yukarıdaki iki katılımcı da (V6 ve 41) aşırı yoksul bir sınıfsal kökenden geliyorlar. Bunun yanında diğer iki katılımcı vatantaşlık açısından olmanın yanı sıra genç olmanın da dezavantajını yaşamak durumunda kalmışlardır. Çünkü bir takım haklara sahip olmak ya da en azından bunun bilgisine ulaşmak ya bir formel eğitimi eğer bu yoksula da ulaşan bir yaşam tecrübesini gerektirmektedir. Üstelik hak aramak, hak arama bilincini bir taraf bırakılmı belli bir zaman ve parayı da gerektirmektedir. İnsanların hastalarını doktora getirecek parayı zor buldukları bir durumda –ki bu olayda bu geçerlidir- bir de şikayet için devlet daireleri arasında koşuşturmaları beklemek (ve koşturmayınca bakını; nasıl da hakkını aramıyor demek!) çok da anlamlı olmayacaktır. Nitekim ilaç parası gibi hayati bir konu için ayı köylü, ilçesinin kaymakamını Sağlık Bakanlığı'na şikayet etmiş ve hakkını alabilmiştir.

Burada başka ilginç ve kritik bir noktaya daha değinmek gerekiyor. Haksız yere işkence edilen başka ilginç bir durum daha oluyor. Mağdur kişi, başta maruz kaldığı işkenceyi savcılığa şikayet etmek istemesine ve savcıya anlatmasına rağmen; savcının şikayet etmemesi ve olayı kapatması yönündeki "babacan" nasihatine kulak vererek şikayetinden vazgeçiyor. Dolayısıyla ülkemizde savcıların bile formel yollara güvenimin kalmadığı bir durumda kişileri vatantaşlığın bir gereği olarak neden haklarını formel yollardan aramıyorlar diye suçlamak ya da onlara vatantaşlık sınıvından düşük not vermek de çok anlamlı değildir.

Bu grupta cumhuriyetçi grup gibi ayrımcılığın acık ve net bir biçimde yoğunlaştığı bir kesimden söz etmek elimizdeki veriler dahilinde pek mümkün görünmüyor. Görüşüğümüz katılımcıların çoğu her ne kadar "ben din ilk mezhep ayvınam insanlığa bakarm" gibi toplumsal olarak arzu edilir yanlılara kaysalarda, ayrıntılı olarak sorulduğunda ya da başka konular konuşulurken; lat aralarında sevmedikleri ya da dışlama eğiliminde oldukları bazı

grupları adlandırmışlardır. Bunlar arasında en yoğunlaşan grup bazen güneydoğular ya da doğular bazen de PKK'lılar olarak adlandırılan Kürdlerdir:

- "Kürtler çok hoşuma gimez" (V30).

- ".....dedim Bursalıları alcaksın Tunceli'ye Tuncelileri alcaksın Bursa'ya. Tunceliyi Bursa yaparlarsen mevcut koşullar olduktan sonra, mutlaka bir şey yaparlarsen ama, dedim Tunceliler, o zeytin bahçelerini yakarlarsen" (V1).

- "Güneydoğu, Güneydoğuyu sevmiyorum. Güneydoğu da benim ilgimi çekecek bir şey yok.

- Güneydoğular da mı sevmiyorsun mesela?

- Güneydoğular da sevmem

- Neden?

- Genelini. Kürtleri kolay kolay sevmem işte!

- Neden?

- Çocukluğumdan beri anlattığım olayların içinde hep kavgaya hep dövüş. O insanı (kürtleri) kendin yetiştiremezsin. Kendi ortamına çekemezsin. Kendi ortamına çeksen seni rezil eder. Ama tabii bu her seviyedeki insan için değil. Ama o toplumun o bölgenin %70'ini kapsıyor bana göre. Hani %30'u ODTÜ'de okuyor şurada burada, kendini geliştiren insanlar hariç.

Bunun yanında "insanları birbirine düşürdükleri için" Çorumluları (V44); "yobaz ve kavgacı oldukları için Karayazılıları" (Erzurum); "çok uyanık ve sahtekar oldukları için" Kayserilileri (V6) sevmeyenlere de rastlanmaktadır. Ancak bunlar çok tikel düzeydeki yanıtlar oldukları için dışlanma konusunda bize çok da anlamlı bilgiler vermemektedir.

Bunlara ek olarak, tam anlamıyla muhafazakar geleneksel kanattan 19 yaşlarındaki biri Türk diğeri Kürt iki genç katılımcının sevmedikleri ve hoşlanmadıkları ifade ettiği bir kesim daha var. Bunlar: orta gelir seviyesinin üstünde, üniversiteli, modayı takip eden ve ana akım günlük yaşam süreçlerinin dışında bir tür alternatif giyim kurgam ve davranış içinde olan kişililerdir:

- "Bu cıks tipler diyorlar ya böyle; düşük bel pantolonlu falan gençlik. Böyle hip hop tarzı giyinen türleri sevmem" (V23).

- "Ben bakıyorum yani şu insanlara ya hoşuma gimez şeyler olur. Kiminin kulağında küpesi, kimisi burnuna küpeye takıyor. Yani şu duğamın şu alt bölgesine küpeye takıyor. Ya sen tüp da ona kızımı verecek halin yok ya. Ya sen de olsun zaten sen de vermezsin yani" (V44).

Esasen muhafazakarların hoşgörülü sınırlarını çizilen bu tarz düşünceler hem diğer araştırmalardaki görüşmelerden hem de araştırmacılar kendi yaşam tecrübelerimizden çok iyi bilinmektedir. Burada ilginç olan "modern deyince aklımıza ne geliyor?" sorularına da iki durum birlikte düşünüldüğünde bu konu üzerinde ciddiyle durulması gereken bir boyut olarak görülmektedir. Zira, biz bu tepkilerin bu toprakların tarihini ve geleneklerini ilgilendiren boyutlarının yanında bir de cumhuriyetin kılık kıyafet rejimi ile de ilgili olduğunu düşünürüz. Dolayısıyla bu durum, Cumhuriyetin kuruluşundan beri kılık kıyafetin modernliğin bir simgesi olarak kurgulanmasını ve vatanında halkı ayıran bir tür kriter olarak görülmesinin halk kitlelerinde yarattığı infialin (aşırı örneklerindeki) yansımaları

olarak yorumlayabiliriz. Nitekim Cumhuriyet'in ilk yıllarında özellikle de 2. Dünya Savaşı yıllarında yapılan cumhuriyet balolarının halkta ne denli öfke uyandırdığı bilinmektedir. Bırada da aynı olmasa da benzer bir durum söz konusudur.

Çevre ile ilişkiler bağlamında ayrıntılandırmadan değinmek istediğimiz son bir nokta bu kesimlerde ortaya çıkan aşırı milliyetçiliğe varan ve Batıya karşı hatta zaman zaman da İslam dünyasına karşılığı da içerecek biçimde (V12, V1) tepkili bir Türk milliyetçiliği. Bu milliyetçilik, kimisinde daha radikal biçimlerde (V12; V1; V60) kimisinde daha ılımlı bir memleketçilik (örf, adettimiz) ve gelenekçilik tavrı içinde (V6; V53; V43; V59; V23; V46) ortaya çıkabilmektedir.

3.2.1.3. Sol-sosyal demokrat vatandaş

Bu kategoriye, vatandaşlık algısı ve davranışları itibarı ile homojen bir grup olarak ele almak tabii ki belli bir indirgemeciliğe düşmek anlamına geliyor. Ancak mevcut az sayıdaki görülmeyen yola çıkarak, bu kategorideki tüm ayrımları netleştirmek mümkün görünmemektedir. Yine de bazı kümelennelere örnek vermek gerekirse, daha ziyade geçekondularda oturan ya da sol kümelennelerin yoğun olduğu mahallelerde yetişmiş, sosyal demokrat düşünce çerçevesinde değerlendirilen, Atatürkçü ve aydınlamacı ama sosyalist vurgular taşıyan kişiler ve 68 ya da 78 kuşağından gelip de bugün itibarı ile "liberal"leşmiş, iş ya da kent yaşamı itibarı ile aktif sınıftan gelmiş, daha bireyci bir yaşam izleyen bir kesim olduğu söylenebilir.

Sol kategoridekilerin hak ve sorumluluklarını kavrayışı formel olana oldukça yakındır (yani vergi ödemek, askere gitmek, oy kullanmak vb. sorumlulukları karşılamak, sosyal, siyasi ve sivil hakları). Sosyal devletin gerekleri olarak; vatandaşların sorumlulukları yerine getirmesi ve karşılığında da her türlü sosyal hakka sahip olması gerektiği savunulur.

Somut olarak vatandaşlık tarif ederken bu kategorilerdeki birleştiği nokta vatandaşın ya "mazlum" / "zavallı" ya da "koyun" olduğudur. Türk vatandaşları bir yandan istenildiği gibi güdülen bir "koyun sürüsüdür" bir yandan da "inanılmaz zavallı dökülen, sürünen hayvansı yaratıklar"dır. Onlara göre vatandaşlar kendilerinin dışında, yanlış bilinçli ya da bilinçsiz, sömürülen, ezilen yığınlarıdır. Kimi zaman ise bu kategoridekiler vatandaşların kaypaklığından dem vurur. Benzer şekilde vatandaşların menfaati olduğuna ve haklarını "kendisi başı derde düşüldüğünde" öğrendiğini dile getirirler. Vatandaş hem "cahil", "yanlış bilinçli" ya da "bilinçsiz", "zavallı", "mazlum", "garesiz" mahluklar olarak, hem de "bireyci", "kaypak", "kurnaz", "yalaka", "günderlik çıkarılmanın peşinde" olan yarı-bilinçli ama yoz yığınlar olarak tarif edilir. Her iki durumda da vatandaş, taraf eden özneye dıssal olarak sunulmaktadır.

Sol kategoride hak ve sorumluluklar konusunda somut vatandaşın bir yandan garesiz bir yandan da isteksiz olduğundan varolan gabalanan toplumsal değil bireyci olduğundan şikayet edilir. Vatandaşın hak taleplerinin kendi başının yamasına bağlı olduğu görüşü hakimdir. Sol kategorinin genel yargısı vatandaşın hakkını aramadığı, olayları sineye çektiği, ancak son kerteye gelirse, genel olarak sorununu kaynağıyla değil de sorunun kendisini ilgilendiren boyutuyla ve bireysel çözümlerle ilgilendiği şeklindedir. Sol kategoriden

bazılarının görüşü ise hak aramamanın arkasında kişilerin bilgisiz ve cahil olmasının ön planda olmasıdır.

“Herkes birbirinin gözünü oyuyor. Bu hayat böyle bir şey. Türk halkı denen şey, toplum, onun için saygı mayası bekleniyor. Hiç kimse en baştan, sıradır ya, şeydir. Tabii doğuya gidiyorsun. (...) Tabii doğuda gelip önüne geçer git diye. Gayet şey, bakmadan geçiyor bir de, körlemesine. Çevresinde hiç başka biri yokmuş gibi geçiyor. Toplum bilinci, devlet bilinci, saygı bilinci, hak arama şeyi. Adamın hak arama şeyi mümkün olduğu kadar şey, bireysel. Çünkü şeydir zaten, o ana kadar öyle olmuştu. Ölmüştür” (V3).

Devletin hakları vermedeki eksikliğine dair vurgulanan bir göstere ise ödenen vergilerin, hizmet olarak geri dönmemesi ve başka yerlere harcanmasıdır. Bugün için bunun en büyük adresi dış borçların faizi olarak gösterilmektedir.

Aldiyet konusunda ise ilginç olan nokta sol kategorinin bir yandan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olmanın ayrı bir durum oluşturmadığını vurgularken, bir yandan da ülkemi, ülke insanımı, ülkemin doğasını seviyorum vurgularında bulunmasıdır. Yani kısaca, “bir başkadır benim memleketim” demektir. Bu kategorideki bazı katılımcılar³ milliyetçilik atfını yemekten kaçınmakta, aidiyet ihtiyacı duymamakta olduklarını göstermektedirler. Diğerleri ise kendilerini Türkiye Cumhuriyeti’nin esas sahipleri olarak görmekte, ancak yanlış politikalar sonucu sahip oldukları şeyin farkliştığını ya da yozlaştığını, gelecekte elbet bunların düzelleceğini ve tohumları iyi atılmış olan cumhuriyetin gelecekte hak ettiği noktaya geleceğini ifade etmektedirler. Yine bu kişilerin milliyetçilik vurgularında, öteki, Batı olarak değil de Doğu olarak ve özellikle da Araplar olarak dile gelmektedir. Tüm sol kategorilerdeki başka ortak bir özellik ise, aidiyetin memleket vurgusu üzerinden kendini göstermesidir. Bu özellikler, Anadolu’nun tarihsel özellikleriyle, çeşitli uygarlıklara besliklik ediyse, doğa güzelliğiyle sahiplenilmesi gereken bir memleketi teşkil ederler.

- “Bana göre Türkiye’den daha güzel bir yer yok. İklimi güzel, coğrafyası güzel, insanları güzel, imkanları güzel” (V50)
- “Tabii seviyorum yani. Yani dayanışmasını, kültürünü. Ortadoğu yani medeniyetlerin beşiği. Bütün aşklar, sevda, savaşlar, savaşlar hepisi bu bölgeden çıkmış” (V14).
- “O sosyal haklar sağlık hizmetleri olsun, güvenlik hususu olsun, o anayasal hususlar olsun, bunlar bir özlem. Ama Türkiye’de kötü bir yer değil. Ve de, Türkiye’de mi dediğimiz, dediklerimiz o 72 millet mozaiği, her yerde bulunmayan bir mozaiç” (V13).
- “Aslında seviyorum ülkemi, ne bileyim mesela doğa olarak çok seviyorum Akdenizi Ege’yi. (...) insanımı da seviyorum. Kötü olan şeyleri yapılmaya zorlanıyorlar gibi geliyor bana açıkçası. Şartlar o kadar ki, bazen şey diyorum ya o kadar didiniosun gabiliyorsun ediyosun ne oldu diyorum ne yapabildin şimdiye kadar. Öyle bir şey var yani bu işler böyle gidiyor. O yüzden şey oluyor yani çok fazla insanlara da kızamıyorum” (V63).

Genelde sol kategoridekiler, devletin kurumlarının, adaletin ve demokrasinin Türkiye’de iyi işlemediğini hatta “geri” olduğunu dile getirmektedirler. Devlet, vatandaşın “ötekisi” noktasında, hatta kimi zaman onun düşmanı konumundadır. Polise güvenilmez ve çoğunun da polisle ilgili bir mağduriyeti vardır.

³ Kürt olanlar hariç demek yerinde olacaktır. Zira Kürtler kimlik mücadelesinden dolayı, bu konuda daha radikal bir tavır takınarak, hoşnutsuzluklarını dile getirmektedirler.

- Ben Türkiye de inan, suçsuz suçsuz olduğumu ispatlamak zorunda kalıyor. Halbuki yarımın, polisın görevi, suçlunun suçlu olduğunu ispatlamaktır. Suçsuz suçsuz olduğumu zaten o ispatlayamaz ki" (VI3).
- "Polis Türkiye de, tek kesime hizmet eder. Sağcı kesime hizmet ediyor. Solcu kesimin, yaptığı gösterilerde, en demokratik toplum kuruluşlarının yaptığı gösterilerde, dikai edin, sol düşüncenin veya sosyal demokrat düşüncenin geneli polis dağıtır hemen gelir" (VI3).

Görüşmelerde sol kategoridekilerin, hayatın sosyal, siyasal ve sivil alanlarına maksimum katılım gerçekleştirilmeyle çalıştıkları ağıca çıkmaktadır. Yalnızca bireysel değil, toplumsal sorun ve taleplerle aktif olarak uğraştıkları, birçok görev sorumluluk edindikleri ve hayatın bir çok alanında olaylara ve gelişmelere müdahale etmeye çalıştıkları anlatılmaktadır. Bu kategorideki kişiler genellikle örgütlü mücadeleyle vurgulamaktadırlar. Öte yandan bazıları için ise mücadele etmenin sokakta belki eskiden anlamlı vardı, bugünde belli ölçülerde var ama son kertede bu tür eylemler çok da etkili olmazlar. Hak arama konusunda ısrarcıdırlar ama aynı zamanda da sıklıkla hak aramanın faydasız olduğunu dillendirirler.

- "Taydası oluyor mu hayır! O dolmuş şoförü olayında ben de patlamıştım yani, sen beni götürmek zorundasın! Ben bu saatte burada mı kalıcım! Benim başıma bir şey gelirse bundan sen mi sorumlu olacaksın) Ne oldu aradım da ne oldu o an ona tepki gösterdim de ne oldu! Stacey bir an için rahattım oldum o kadar" (V63).

- "Nereye kadar şikayet edersen edeyim bir yerde bıkır insan çünkü bıkılıyor yani böyle çok insan var bunun için uğraşır da bıkır lanet olsun diyen" (V63).

Bu kategoridekilerin sorun gözmedeki başka bir özelliği ise, olayı "o noktaya gettirmektir". Sorun daha oluşum aşamasındayken ortamdaki ya da sorunun koşullarından uzaklaşılarak oluşmasına izin verilmeyeceği ifade edilmiştir.

Sol kategoridekilerin bir kısmının (özellikle mahalle bağları ve geleneksel ağı ilişkileri zayıf olanlar) aktif katılımı yaşamı önemsemeleri ve böyle bir yaşam için gabalınalarna rağmen çevresiyile girdiği ilişki sınırdır. Mahalleliyle, komşularla, akrabalarla pek az görüşülür, hatta çoğu tanımaz. Sol kategorilerindekiler, genellikle kendi işini kendi görmeyle, yetemediği noktada tanıdıkları devreye sokmaya meyillidir. Bu tip kişiler, genellikle karşılaştıkları olumsuzlukları kendileriyle doğrudan alakalı olmasa da bir uğraş edindirler, sorunun kendini ilgilendiren boyutu gözülse de sorunla uğraşmaya devam ederler, gerekli yerlere şikayetlerde bulunurlar ama aynı zamanda bu uğraşılardan fazla bir şey elde edilemeyeceğini düşünürler ve bu yüzden de kimi zaman "münferit kalmaktan", "köyün delisi olmaktan" yani doğru bildiğini yapmaktan vazgeçerler.

3.2.1.4. Vatandaş olmayan vatandaş

Derinlemesine görüşmeler sırasında bu kategorideki kişilerle ilişkin kurmada zorluklar yaşanmıştır. Çünkü herşeyden önce araştırma kapsamında hazırlanmış olan derinlemesine görüşmenin içeriği ve değinilen konular bu kişilerin yaşam dünyalarıyla sınırlı miktarda örtüşmektedir. Daha çok kamusal yaşamla dair sorular karşısında görüşülen kişiler bilgisizliklerini ya da değinilen konularla ilgili hiçbir deneyimlerinin olmadığını dile getirmişlerdir. Görüşmeler sırasında yaşanan bir diğer sorun ise daha çok lingüistik ve bilişsel düzeyde yaşanmıştır. Gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde katılımcıların aktif olarak

algılarımı büyük ölçüde sekillendirmektedir. Örneğin Alevi kökenli bir kadın şunları söylemektedir:

- O zaman sivasle dayanacak. İyine oturan çok şeyler var: Çorum olayları, Sivas Olayı, Manisa Olayı, genç kızlarımız için. Elbette içimize oturan çok şeyler var ama bizim elimizden bir şey gelmediği için...
- Peki ne tepki gösteriyorsunuz?
- Yani huncımı onlardan almak isterim ama...
- Peki insanlar haksızlığa uğradıkları zaman nasıl davranıyorlar, ne yapıyorlar Türkiye'de, ne yapıyorlar?
- Türkiye'de ne yapılabiliyor, haksızdan yana devlet zaten. Biz zaten bir şey yapamıyoruz. Haklı da olsak haksız da olsak, biz bir şey yapamayız. Elimizden bir şey gelmiyor, gücümüzü yetmiyor daha doğrusu" (A10).

Haksızlık karşısındaki pasif tutuma ilişkin benzer bir yaklaşıma, Alevi kökenli başka bir katılımcıdan gelmektedir:

- "Hak deyince aklımıza ne geliyor?"
- Çok kötü bir soru. Hiç kimse hakkında anlamıyo da ondan. Yani bi memuru düşünmüşüde işte, otuz gün çalışıyo, ayda 500 milyon. Yani bu hak mı? Bunun karşısında adamlar yan gelip yatarken, trilyonları götürüyo." ....
- Peki Türkiye'de vatanıya olmanın sorumlulukları nelerdir?
- Bilmiyorum ki nasıl cevap verecem... Kendi düşünceyle, dürüstlük mü desem, dürüst olarak çalışması mı gerekiyor desem acaba daha doğru olur? Yoksa herkes kendi düşünceğine göre mi yani, senin düşünceye zaten nyan olmaz, kendi düşünce.
- Yani bir vatandaşın sorumlulukları, görevleri...
- Görevleri? Onla hakkında hiç bi bilgim yok. Ne yapacam, ben kendi başıma yaşıyorum işte.
- Peki, sorumluluklarını, görevlerini bir vatandaş, yerine getirmezse ne olur?
- Yerine getiren olmuyor ki. Ortalık Arap sığına dönüyor.
- Peki, vatanıya olmanın hakları nelerdir?
- Eğer bi yerde çalışıyorsan, hakkını almak zorundasın. Ama verirse. Yani evinde de olsun aynı şey, nerede olsun hakkını savunmak zorundasın. Ama diyorum ya, eğer verirse, kabullenebilirlerse alırsın.
- Peki haklara sahip çıkılıyor mu Türkiye'de?
- İşte, veriliyor ki, sahip çıkıyor. İşte bu senin hakkın, demiyorlar ki, alıp cebe indiriyorlar" (A9).

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere genellikle "vatanıya olamayan" kişilerin daha pasif bir hak anlayışı vardır. Hak aramak kendilerinin becerebileceği bir şey değildir. Bu kişilerin hak arayacak imkanları ve olanakları yoktur.

Örneğin V.41? doktorun bir hatası sonucunda eşinin iki böbreği birden hasar gören ve gelişmez duruma gelen köy kökenli bir katılımcı, bu konu üzerine şunları söylemektedir:

- "Peki şimdi yanlışlık yapmış doktorlar burda, bu konuda bişey... ne yapacaksınız ya da ne yapabiliyorsunuz?
- Valla ne yapabiliyim ki hiçbir şey yapamam
- Burda hiç şikayet etmeyi düşünmedin mi doktoru?
- Yok, şikayet etmeyi de düşünmedim
- Neden?

- Uğraşmadım, uğraşacak imkanımız yok
- Ne acıdan?
- Maddi durumdan, her yondan şeyimiz yok, imkanımız yok, sen bir çiftiğisin köylüsün daha doğrusu...." (V41)

Benzer şekilde yine Alevi kökenli bir kadın katilimci ise şunları söylemektedir:

- "Okuma yazma bilmeyen kırsal kesim insanı haksızlıklar karşısında ne yapabilir ki?" (V9).

Bizim, vatandaş olamama hali içinde tartı ettiğimiz insanlar arasında farklı mezheplerden ve etnik gruplardan insanlar olduğu için, bu kişiler arasında ortak bir aidiyet duygusundan bahsetmek güçtür. Örneğin Alevi ya da Kürt kökenli katilimciler, uğradıklarının dışındaki haklılıkları veya yurt dışı tecrübeleri sebebiyle konuya daha eleştirel yaklaşabilmektedir. Bununla birlikte bu grup içerisinde farklılıklara saygı ve tolerans gösterme yanlısı bir tavır takınan kişilerin sayısı çok azdır.

Bu kategorideki kişiler resmi kurumlarla ve dolayısıyla devlette oldukça sınırlı bir temas içindedir. Bu gruptaki kişilerin büyük bölümü "herhangi bir konuda şikâyet ya da talep dilekçesi, verdimiz mi ya da devlet dairelerine gittiğimizde sorunlarla karşılaşır musunuz şeklindeki sorulara "Hiç öyle bir sorunum olmadı" şeklinde yanıt vermektedir. Örneğin bir katilimci devlet dairesine bizzat gitmediğini yakın akrabalarının bu tür işlerini gördüğünü söylemektedir (V48). Bir başka katilimci ise devlet dairesine hiç gitmediği için sorunlarla da karşılaşmadığını dile getirmektedir (V10). Bu kişilerin resmi kurumlarla olan sınırlı teması aslında kamusal yaşamda da çok yer almamaları/alamadıkları göstermektedir. Bu sebeple gerçekleştirilmiş olan derinlemesine görüşmelerde bu kişilerle iletişim kurulmakta zorluklar yaşanmış ve bir çok soru bu kimselelerin yaşamlarını kavrayamamıştır.

Bu kategorideki kişilerin devlette sınırlı ilişkiler içinde girmekte bunların başında da hastaneler ve okullar gelmektedir. Bu kişiler hastanelerde ve okullarda oldukça ciddi güçlüklerle karşılaşabilmektedir.

Hak aramak konusunda da görüşler farklılık göstermektedir. Haksızlıklar karşısında aktif bir şekilde hak aramak gerekliliğine inanış Alevi kökenli vatandaşların tamamında mevcut olmakla birlikte, hak arama çabalarının sonunda somut çözümler elde edileceğine inanç oldukça düşüktür (V9, V10, V.61). Bu kişiler, hem yaşadıklarına inandıkları mağduriyet yüzünden hem de çevrelerinde siyasette aktif bir biçimde uğraşan yakınları sayesinde karşı bir duyarlılık geliştirmişlerdir. Dolayısıyla en azından söylem olarak siyasal yaşamda aktif olmak gerektiğini dile getirmektedirler. Fakat, bu kişilerin siyasal hayata doğrudan bir katılımı söz konusu değildir.

Bu grubun dışındaki kişiler, siyasal yaşamdan mümkün olduğunca uzak durmak gerektiğini düşünmektedirler. Özellikle miting ve yürüyüşlerde hiç bir şeyin değişmeyeceğine inandıklarından hak aramayı, eylem yapmayı anlamsız bulmaktadırlar. Bu kişilerde korku ve devlete karşı sadakat ön plandadır.

Bu kişilerin genellikle çok dar bir sosyal çevre içinde yaşamlarını sürdürdüklerini söylemek mümkündür. Özellikle kadımlar yalnızca komşu ve akrabada ziyaretleri yapabildiklerini, bunun dışında televizyon izleyip ev işleriyle uğraştıklarını söylemektedirler. Bu kategori kapsamında bulunan yaşlı erkekler de benzer bir yaşam sürdürmektedir. Çevre ile

İlişkileri çok sınırlı olan ve çoğunlukla gelir düzeylerine bağlı olarak ev dışında başka bir hayat sürme imkanı olmayan bu insanların çoğunun vatandaşlıkla ilgili haklar ve sorumluluklarla da pek bir alakası yoktur.

BÖLÜM IV: SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Bu araştırma Türkiye'de vatandaşlık bağlanamamış bir alan olan sivil erdemler konusunda yapılan ilk çalışmadır. Dolayısıyla ilk kez Türkiye'deki vatandaşlık tecrübesine ilişkin; yani, vatandaşların ortak yaşam süreçlerine; sorun çözme biçimlerine; yaşadıkları toplumla girdikleri ilişkilere; kamusal hayata müdahale ve katılımına ve çevre ile ilişkilerine dair çıkarımlar yapma olanağı doğmuştur. Ülkemizde daha çok devlet perspektifiyle çalışılmış olan vatandaşlık konusu bu kez farklı olarak birey perspektifi ile ele alınmıştır. Bu bakış açısı aynı zamanda bir vatandaşlaşma ve modernleşme projesi olarak da algılanabilecektir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 80 yıllık vatandaşlık tecrübesi hakkında da heyecan verici ipuçları sunmaktadır.

Vatandaşlık Algısı

Öncelikle şuradan başlamak gerekiyor ki görüşüğümüz kişiler için vatandaşlık kavramı literatürdeki anlamıyla kıyaslandığında pek fazla bir şey ifade etmemektedir. Özellikle alt gelir grubundan, eğitim düzeyi düşük kişiler için vatandaşlık insan, aile, komşu, eş, dost, halktan öte bir şey değildir. Nitekim, eldeki veriler doğrultusunda, literatürdeki anlamıyla vatandaşlığın ülkemizde ancak, eğitimli ve üst gelir grupları başta olmak üzere oldukça az kişi tarafından tecrübe edilebilen bir ilişki biçimi olduğu görülmektedir. Bu noktada Cumhuriyetin birinci ve ikinci kuşakları vatandaşlık tecrübesi ve algısı bakımından literatürde çizilen ideal vatandaşlık resmine en yakın noktada durmaktadır.

Bu gerçeğe, "vatandaşlık" orta ve üst sosyo-ekonomik seviyeden ve ileri yaş gruplarından kişiler tarafından bireyin arası ilişkiler boyutunda, ortak yaşam için gerekli olan bir biling düzeyi ve ortak kültür olarak algılanmaktayken, özellikle gençler ve eğitim düzeyi düşük kişiler tarafından daha ziyade bireyin devlete girdiği ilişkide edinmesi gereken bir beceri ya da iş görmek için ihtiyaç duyulan bilgi olarak algılanmaktadır. İlk gruplar bazı kesimlerin toplumun birarada medeni bir biçimde yaşayabilmesi için gerekli olan vatandaşlık bilgisinden yoksun olduklarından şikayet ederken, ikinci gruplar böyle bir duygu içinde değildiler.

Hak arama yollarına ve vatandaşlık sorumluluklarına dair bilingin ve becerilerin belirli bir formel eğitimi gerektirdiği açıktır. Bu çerçevede görüşüğümüz kişilerin çoğunun bu becerilerden ve bilingten yoksun olduğu da ortadadır. Ancak bu bilgilerin öğrenilmesinin çok da zor olmadığı ve istendiği takdirde insanların vatandaşlıkla ilgili becerileri edinebilmesi mümkündür. Nitekim özellikle alt gelir grubundan bazı okuma yazma bile bilmeyen ev kadımlarının Kadın Dayanışma Vakfı gibi STK'lar ya da Toplum Merkezleri gibi kamusal kuruluşlarında yapılan çalışmalarla vatandaşlık konusunda hak arama ve sorun çözme gibi becerileri kazandıkları görülmektedir.

Aldiyet:

Aldiyet konusunu ülkesi ve devletiyle içinde yaşadığı toplumla karşılıklı duyulan bağlılık hissi olarak tanımlayacak olursak, genel olarak Türk vatandaşlığı açısından ülkemizdeki aidiyet hissinin güçlü olduğunu ve bu konuda vatandaşlar tarafından olumlu hisler beslendiğini söyleyebiliriz. Edindiğimiz veriler doğrultusunda görüşüğümüz katılımcıların ezici bir çoğunluğunun Türkiye'de yaşamaktan hoşnut olduğunu, başka bir ülkede yaşamak

istemediğini ve bu ülkeyi her türlü olumsuzluklarına rağmen benimsediğini ve ülkesine karşı olumlu hisler içinde olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu noktada gelir durumunun ve yaşam koşullarının etkisi ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar alt gelir kesiminden insanların çoğu dahi yurtdışında yaşamayı tercih etmediğini belirtse de, bu konuda olumlu tercih yapanlar, yaşam koşullarından mutlu olmayan, dar geliri ve işsizlik sorunu yaşayan kişilerdir. Bunlar arasında hatırı sayılır bir grubu gençler oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra aidiyet hissinin ve topluma karşı duyulan sorumluluk hissinin de Cumhuriyet'in ilk kuşaklarından gençlere doğru giderik azaldığı gözlenmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olmak konusunda görüşümüz insanlarımızın çoğunun duyguları olumludur ancak yine de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olmak bu olumlu hislerin yanında uygun yaşam koşullarından mahrum olmakla, sorunlarla boğuşmakla birlikte değerlendirilmektedir. Daha eğitimi ve gelir düzeyi yüksek kesimlerde bu olumlu hislere ülkenin içinde bulunduğu durum karşısında duyulan üzüntü ve ülkeyi bu hale getirdiklerine inanılan devlet görevlilerine kızgınlık duyguları da eşlik etmektedir.

Aidiyetin sınırlarını belirleyen bir konu olan 'öteki' ile yani yabancı ülkelerle ve özellikle de Avrupa Birliği ile ilişkiler konusunda ise yine görüşümüz kişilerin çoğunluğunun tarafından olumlu görüşler belirtilmiştir. Çerçen Türklerin yabancılar tarafından nasıl algılandığına ilişkin sorularda gerekse katılımcıların yabancılarla karşı karşıya oldukları ortaya koydukları görüşmelerde yabancı düşmanlığına fazla rastlanmamıştır. Katılımcıların çoğu özellikle Türkiye'nin AB'ye girme süreci konusunda olumlu görüş bildirmektedirler. Ancak, sayıca fazla aidiyetçi ve muhafazakar bir grubun varlığı da gözlemlenmektedir.

Görüşmelerin genelinde aidiyet konusunda görüşümüzde müstümanlığa özel bir vurgu yapılmamıştır. Ancak bu konuda hassas olan daha çok kırsal kökenli ve geleneksel yaşam biçimlerini devam ettiren bir kesim vardır.

Katılım /Müdahale

Çalışmamıza katılan vatandaşların büyük bir bölümü Türkiye'deki siyasal yaşama katılımın önünde büyük engeller görmekteydi. Bu doğrultuda katılımcıların büyük bir bölümü demokrasi olmasa olmazı sayılan mekanizmalarda (seçimler, meclis gibi) güvenlerini kalmadığını söylemişlerdir. Bunun yanı sıra araştırmada ortaya çıkan ciddi bir sorun görüşümüzde vatandaşların neredeyse tamamının devlete, sisteme ve onun kurumlarına ve yasalara güvenmediklerini belirtmesidir. Bir ülkede sisteme ve işleyişe duyulan güven o ülkenin sosyal sermayesinin en önemli göstergesidir. Dolayısıyla bu güvensizlik durumu o ülkedeki insanların yaşam kalitesi ve standardı ile de doğrudan ilişkilidir. Bu tür bir güvensizlik ortamında ne ulusal kalkınmanın ne de demokrasinin gelişmesi mümkün değildir. Üstelik devlete ve sisteme güvenin kalmadığı bir durumda sivil toplum örgütlerinin de sağlıklı bir işlevi mümkün değildir.

Ülkemizde haksızlığa uğrayan vatandaşların bu haksızlıklar karşısında garesiz kaidikları yaygın bir kanıdır. Bu kamuya göre ülkemizde hak aramak için gerekli olan kanallar işlevsizleştirilmiştir. Bu sebeple vatandaşlar, ugradıkları haksızlıkları sineye çekmekte, haksızlıklar karşısında kimi zaman agresifleşmekte kimi zamanla kendi kendilerini söylemekte yada etrafıta kilitlere çarpmaktadırlar. Vatandaşların haksızlıklar karşısındaki kayıtsız tavırları, özellikle hak aramaları gerektiriyorsa inanan ve kendi haklarını gerektiği gibi arayabilen vatandaşların kayıtsız kalan vatandaşlara karşı olumsuz duygular beslemesine sebep olabilmektedir.

Özellikle kamusal yaşamda aktif olan ve yüksek eğitimi bireyler toplumsal yaşama daha etkin müdahale edilebileceğini düşünmektedirler. Bunun yanında katılımcıların büyük bir bölümüne göre toplumsal yaşamda etkin olabilmek mevkiye ve maddi güce sahip olmaya

Gündelik sorunlarla basetmede oldukça farklı formal stratejiler ve enformal taktiklere tanık olmuştur. Bunların en sık rastlanılanları ise: formal yolları kullanma, soruna karşılık

Araştırma verilerinde, yurttaşların gündelik hayat pratiklerinde meydana gelen sorunlarla basetmek için formal ve enformal biçimlerde çeşitli taktikler geliştirdiklerine rastlanmıştır. Öte yandan bir basetme/basetme/basetme halinin de yaygın bir eğitim olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sorunlar karşısında çözüm üretirken yeni sorunların oluşma halinin de, basetme yolunda bir revizyona, yeni arayışlara gidilmesine neden olduğu saptanmıştır. Başlıca basetme halleri arasında: Şikayet edilen kişinin mağdur olacağı olması, fiziksel ya da maddi yetersizlikler (yaşlılık, engelli olmak, parasızlık, vb.), üsengeçelik, vakitsizlik, mücadele etmenin moral zorluğu, zıtlasınama istemi, huy, yapı, psikoloji gibi özel nedenler, küsmeye ve ilişik kesme, şiddet kullanarak "rahatsızlama", kurumlara ve hizmet verenlere güvensizlik ve kapasitesizlik (eğitim durumunun düşüklüğü, yol, yordam, mevzuat ve hukuk bilginin yetersizliği) sayılabilir.

Gündelik hayatta girilen diğer bir ilişki türü de devlet kurumlarıyla girilen ilişkidir. Bu ilişki, katılımcıların gündelik yaşamlarında en rahatsız oldukları kurumların başında yer almaktadır. Kişilerin neyi nasıl halledeceği konusunda genel bir bilgi ve beceri eksikliği olduğu (özellikle alt gelir ve eğitim düzeylerine doğru gidildikçe) görülmektedir. Ancak resmi kurumlarda bu bilginin aktarılması sağlayacak olan ajanlarda sorunun bir parçasıdır. Katılımcıların neredeyse tamamının hem fikir olduğu şey, bu kurumlarda çalışan kişilerin davranışlarının sorunlu olduğudur. Öte yandan devlet kurumlarındaki sorunların "mekanizma" ya da "sistem" den kaynaklandığı da sıklıkla dile gelmektedir.

Çevre ile İlişkiler
Katılımcıların gündelik hayatları ile ilişkiler içerisinde aile ilişkilerinden sonra aklı gelen ilişki türlerinin başında yer alır. Komşuluk ilişkilerinde en önemli farkın apartman mahalleler ile az katlı binaların daha fazla olduğu, özellikle gecekonduların yoğun olduğu apartman ya da site yaşamının hakim olduğu mahalleler arasında yaşadığı görülür. Komşuluk ilişkileri birincilerinde çok daha kuvvetli, ikincilerinde ise yok denecek kadar azdır. Bunun bir sonucu olarak da birincilerinde çıkan sorunlar çok daha kişisel bazlı, ikincilerinde ise maddi ya da fiziksel nedenlerden ötürüdür.

Katılımcıların tamamına yakını demokratik eylemlere ve protestolara katılımında aktif rol almamıştır. Fakat, bu tür gösterilerin sorunlara çözüm getirebileceğine olan inancı ve eylemlerde yaşanan olumsuzlar sebebiyle katılımcıların çoğunluğu eylemlere katılmadığını dile getirmiştir.

Katılımcıların tamamına yakını demokratik eylemlere ve protestolara katılımında aktif rol almamıştır. Fakat, bu tür gösterilerin sorunlara çözüm getirebileceğine olan inancı ve eylemlerde yaşanan olumsuzlar sebebiyle katılımcıların çoğunluğu eylemlere katılmadığını dile getirmiştir.

verme / haddini bildirme, tehdit, sert çıkma, silah çekme vb. agresif yollar, matçı vatandaşlaşken egme, taffi dile iş görme, tanıdıkları devreye sokmadır.

Formal kanallar, genellikle eğitim ve gelir düzeyi yüksek kesimlerden gelen, hukuk bilgisi fazla olan ve siyasal ya da sivil toplumda etkin olmalarından kaynaklı, mücadele etme disiplini yüksek olan az sayıda kişilerin başvurduğu kanallardır. Enformel yollar ise neredeyse herkesin başvurduğu yöntemlerdir. Ancak en dipteki yoksulların bu yolları dahi kullanamadığı söylenebilir.

Son olarak, bu araştırma vatandaşlığın gündelik hayatla ilgili temaları üzerine yoğunlaşmış niteliksel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Ancak vatandaşlık pratiklerinin genel bir resmini çizilebilmek için araştırma daha ziyade; Ankara'da ikamet eden farklı eğitim ve gelir düzeyinden gelen, farklı yaş ve cinsiyetteki katılımcılarla yapılan görüşmelerde; vatandaşlığın aidiyet, katılım ve sivil erdemler boyutları, vatandaşlık algısı, vatandaşların devlet ve diğer kurumlara yaklaşımı ve formal ve enformel sorun çözme yollarının konum edinmiştir. Özellikle bu resmin Ankara ile sınırlı kalmaması, bir başka deyişle araştırmanın Türkiye'nin farklı bölgelerindeki tabloyu da resmetmeye çalışması bir gerekliliktir. İkincisi, bu çalışmada resmetmeye çalıştığımız vatandaşlık tipleri ve pratikleri niceliksel çalışmalarla bütünlüştürülmeli; vatandaşlık pratikleri ile eğitim, gelir, cinsiyet, yaş, doğum yeri gibi değişkenler arasındaki ilişkiler temsili nitelikteki bir örneklem ile sayısallaştırılmalıdır.

Bu araştırma belirtildiği üzere vatandaşlık pratiklerinin genel bir resmini çizmeye çalışmıştır, ancak bu gabayı karşılayan benzer çalışmaların azlığından kaynaklı ikinci hedefleri gerçekleştirilmede fazla etkili olamamıştır. Bunlardan bir tanesi, vatandaşlık ile gündelik hayatın ilişkisini; yani mikro düzeydeki vatandaşlık pratiklerini ortaya koymaktır. Araştırmada bu uğurda çevreyle ilişkiler başlığı altında incelediğimiz konular üzerinde durulmuştur. Ancak gündelik hayat pratiklerinde meydana gelen sorunlarla formal ve enformel basetme taktikleri ve basetme halleri kendi başına bir araştırma konusu olmak durumundadır. Dolayısıyla bu konuda yapılacak yeni bir niteliksel çalışmalara ihtiyaç vardır.

- Adriansens, Hans, Citizenship, Work and Welfare, The Condition of Citizenship Ed: Bart van Steenberg, Londra: Sage Yayınları (1994).
- Ahmad, Feroz, "The making of modern Turkey", Londra: Routledge (1993).
- Almond, G. A. and Verba, Sidney, "The Civic Culture, New York", Sage Yayınları (1991).
- Benhabib, Seyla, "Citizens, Residents, and Aliens in a Changing World: Political Membership in a Global Era" Social Research, 66, 706-745 (1999).
- Cizre-Sakallioğlu, Ümit, "Historizing the present and problematixing the future of the Kurdish problem: Actitque of the TOBB report on the Eastern question", New Perspectives on Turkey, 14, 1-22 (1996).
- Clark, Paul Barry, "Citizenship", Londra: Pluto Press (1994).
- Cohen, Jean L, "Changing Paradigms of Citizenship and the Exclusiveness of Demos" International Sociology, 14:3, 245-268, (1999).
- Dahrendorf, Ralf, "Citizenship and Beyond: The Social Dynamics of an Idea" Social Research, 41, 673-701, (1974).
- Dahrendorf, Ralf, The Changing Quality of Citizenship, The Condition of Citizenship Ed: Bart van Steenberg, Londra: Sage Yayınları (1994).
- Dietz, Mary, Context is All: Feminism and Theories of Citizenship, Dimensions of Radical Democracy Ed: Chantal Mouffe, Londra: Verso (1992).
- Dower, Nigel, "The Idea of Global Citizenship, a Sympathetic Assessment", Journal of Interdisciplinary International Relations, 14: 4, 553-568, (2000).
- Falk, Richard, The Making of Global Citizenship, The Condition of Citizenship, Ed: Bart van Steenberg, Londra: Sage Yayınları (1994).
- Faulks, Keith, "Citizenship", Londra and New York, Routledge (2000).
- Flathman, Richard E. Citizenship and Authority: A Chastened View of Citizenship, Theorizing Citizenship, Ed: Roland Beiner, Albany: State University of New York Press (1995).
- Gole, Nilüfer, The quest for the Islamic self within the context of modernity, Rethinking modernity and national identity in Turkey, Eds: Resat Kasaba, and Sibel Bozdoğan, Seattle: University of Washington Press (1997).
- Gunes-Ayata, Ayse and Ayata, Sencer, Ethnicity and security problems in Turkey, New Frontiers in the Middle East Security, Ed: Lenore Martin (1998).

- Van Gusteren, Herman. "A Theory of Citizenship: Organizing Plurality in Contemporary Democracies". Oxford: Westview Press (1998).
- Van Gusteren, Herman, Four Conceptions of Citizenship, The Condition of Citizenship, Ed: Bart van Steenberg, Londra: Sage Yayınları (1994).
- Habermas, Jürgen, National Identity, Citizenship and Social Theory, Ed: Bryan Turner, Londra: Sage Yayınları (1993).
- Habermas, Jürgen, The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory, Ciaran Cronin and Pablo de Greif, Massachusetts: MIT Press (1998).
- Hall, Stuart, "The question of cultural identity". Modernity and its Futures, Eds: Hall, S., Held, D., and McGrew, T., UK: Polity Press (1992).
- Heater, Derek, "Citizenship, the Civic Ideal in World History, Politics and Education", Londra: Longman (1990).
- Held, David, "Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance", Stanford: Stanford University Press (1995).
- İcduydu, Ahmet, Colak, Yilmaz, and Soyarik, Nalan, "What is the matter with Turkish citizenship", Middle Eastern Studies, 35, 187-208 (1999)
- Ignantseff, Michael. "The Myth of Citizenship". Theorizing Citizenship, Ed: Roland Beiners, Albany: State University of New York Press (1995).
- İsin, Engin, and Wood, Patricia, "Citizenship and Identity", Londra: Sage Yayınları (1999).
- Janoski, Thomas, "Citizenship and Civil Society, A Framework of Rights and Obligations in Liberal, Traditional and Social Democratic Regimes", Cambridge: Cambridge University Press (1998).
- Kasaba, Resat, Kemalist certainties and modern ambiguities, Rethinking modernity and national identity in Turkey, Eds: Resat Kasaba and Sibel Bozdogan, Seattle: University of Washington Press (1997).
- Keyder, Caglar, Whither the project of modernity? Turkey in the 1990s, Rethinking modernity and national identity in Turkey, Eds: Kasaba, R., and Bozdogan, S., Seattle: University of Washington Press (1997).
- Keyman, Fuat. "On the relation between global modernity and nationalism: the crisis of hegemony and the rise of (Islamic) identity in Turkey". New Perspectives on Turkey, 13, 93-120, (1995).
- Kushner, David, "Self perception and identity in contemporary Turkey". Journal of Contemporary History, 32:2. 219-233, (1997).
- Kymlicka, Will and Norman, Wayne, "Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on Citizenship Theory", Ethics, 104, p:352-381, (1994).
- Mango, Andrew, "Turkey". New York: Walker and Company (1968).
- Marci-Lacoste, Loise, The Paradoxes of Pluralism, Dimensions of Radical Democracy, Ed: Chantal Mouffe Londra: Verso (1992).

- Mouffe, Chantal, *Democratic Politics Today, sDimensions of Radical Democracy*, Ed: Chantal Mouffe, Londra: Verso (1992).
- Navaro-Yashin, Yael, "Uses and abuses of "state and civil society" in contemporary Turkey", *New Perspectives on Turkey*, 18,1-22 (1998).
- Oldfield, Adrian, "Citizenship: An Unnatural Practice", *Political Quarterly*, 61, 177-187 (1990).
- Onis, Ziya, "The political economy of Islamic Resurgence in Turkey: the rise of the Welfare Party in perspective", *Third World Quarterly*, 18:4, 743-766 (1997).
- Ozbudun, Ergun, "Contemporary Turkish politics", New York: Columbia University Press (1998).
- Pierson, Christopher, "The Modern State", Londra: Routledge (1996).
- Pocock, J.G.A., "The Idea of Citizenship Since Classical Times", *Theorizing Citizenship* Roland Beiner, Albany: State University of New York Press, (1995)
- Prior, David, Stewart, John, and Walsh, Kieron, "Citizenship: Rights, Community and Participation", Londra: Pitman Publishing (1995)
- Rousseau, Jean-Jacques "Citizens are Subjects only to Themselves", *Citizenship*, Paul Barry Clark, Londra: Pluto Press (1994).
- Saunders, Peter, 1993. "Citizenship in a Liberal Society", *Citizenship and Social Theory*, Bryan Turner, Londra: Sage Yayınları.
- Shotter, John, "Psychology and Citizenship: Identity and Belonging", *Citizenship and Social Theory*, Bryan Turner, Londra: Sage Yayınları (1993).
- Soyarık, Nalan, "The citizen of the state and the state of the citizen: an analysis of the citizenization process in Turkey", *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bil. Fak. 2000, Ankara.
- Turner, Bryan, 1994. "Postmodern Culture/Modern Citizen", *Bart van Steenberg (der.)*, *The Condition of Citizenship*, Londra: Sage Yayınları.
- Turner, Brian, "Outline of a theory of citizenship", *Mouffe, C. (der.) Dimensions of radical democracy*, Londra: Verso, (1992).
- Turner, Brian, *Outline of General Theory of Cultural Citizenship*, Culture and Citizenship, Ed: Nick Stevenson, London, Sage (2001).
- Vogel, Ursula, *Marriage and the boundaries of citizenship*, *The Condition of Citizenship*, Ed: Bart van Steenberg Londra: Sage Yayınları, (1994).
- Walzer, Michael, "The Civil Society Argument", *Mouffe Dimensions of Radical Democracy*, Ed: Chantal, M., Londra: Verso, (1992).
- Young, Iris Marion, *Polity and Group Difference: A Critique of the Ideal of the Universal Citizenship*, *Theorizing Citizenship* Ed: Roland Beiner Albany: State University of New York Press (1995).
- Zurcher, Erik, "Turkey, a modern history", Londra: I.B. Tauris, (1993).

I. Kişisel Deneyim

(Burada katılımcıların kendi başlarından geçen olaylar ve yakın çevrelerinde yaşanan olaylara ilişkin algıları saptanmaya çalışılacaktır.)

10. Kendinizi kısaca tanıtır mısınız? Nerelede (hangi şehirlerde) bulundunuz? Hangi okullarda okudunuz? Hangi işlerde çalıştınız?

11. Yurt dışında bulundunuz mu? Nerelede? Ne amaçla?

12. Bir gününüzü, bir haftanızı nasıl geçirirsiniz?

13. Kendinizi vakit ayırabiliyor musunuz? Çalışma yaşamı dışındaki vakitlerinizde neler yapıyorsunuz? (ev kadınları, öğrenciler vb. için sorunun lıfısı değışecek)

14. Çalışma yaşamı dışındaki yaşamınızda en çok kimlerle görüşüyorsunuz? Ne sıklıkla?

15. Dernek, vakıf, vb. bir sivil toplum faaliyeti ya da gönüllü faaliyette bulunuyor musunuz?
a. Hayır, neden?
b. Evetse, hangilerinde, hangi amaçlarla?

16. Türkiye'nin gündemini nasıl takip ediyorsunuz?

17. Aynı apartmanda / sokakta yaşayanlarla ilişkileriniz nasıl?

18. Aynı sokak, apartman ya da Mahalle gibi yakın çevrenizde yaşayanlar dışında görüştüğünüz kimse var mı? Varsa, hangi nedenle hangi sıklıkla?

19. Maddi, manevi dayanışma içinde olduğunuz dostlarınız, akrabalarınız var mı? Varsa, kimler, hangi konularda?

20. Aşağıda sayacağımız kavramlar sizin için ne anlama geliyor?

Şikayet, Adalet, Devlet, Vatandaş, Sistem, Tartışma, Demokrasi, Hak, Düzen, Sivil toplum, Modern, Keyfîlik [keyfi muamele], Hoşgörü, Vatandaşlık

21. Bugüne kadar apartman (komşuluk) yaşamında karşılaştığınız en büyük sorun ne oldu? Nasıl çözümlendi?

22. Bugüne kadar mahalleyle ilişkin karşılaştığınız en büyük sorun ne oldu? Nasıl çözümlendi?

23. Bugüne kadar çalışma/öğrenci hayatında karşılaştığınız en büyük sorun ne oldu? Nasıl çözümlendi?

24. Bugüne kadar alışveriş yaparken karşılaştığınız en büyük sorun ne oldu? Nasıl çözümlendi?

25. Bugüne kadar devlet dairesi, belediye gibi kurumlarda resmi bir iş yürütürken karşılaştığınız en büyük sorun ne oldu? Nasıl çözümlendi?

26. Sizce Türkiye'de kimler işlerini daha hızlı görebiliyor?

27. Karşılaştığımız her soruyla doğrudan kendimiz mi ilgilendirsiniz? Yoksa bir akrabamızın, mahallenin ileri gelenlerinden birinin ya da hatırı sayılır bir tanıdığımızın mi devreye girmesini istersiniz?

28. Peki siz yaşamımızın herhangi bir döneminde haksız bir muameleyle maruz kaldığımızı düşünüyor musunuz? Ne gibi? Nasıl tepki gösterdiniz?

29. Sizce Türkiye'de genelde insanlar haksızlıklar karşısında böyle mi davranıyorlar? Ya ne yapıyorlar? Neden?

30. Bugüne kadar bir sorunu çözmek üzere polise başvuruda bulunduğunuz oldu mu? Zabitaya? Başka bir resmi kuruluş?

31. Bugüne kadar mahkemelik olduğunuz bir konu oldu mu? Ne oldu? Nasıl sonuçlandı?

32. Bugüne kadar resmi yoldan (dilekçe vererek) bir talepte bulunduğunuz mu? a. Evetse, ne için? Nasıl sonuçlandı? b. Hayırsa neden?

Düşünce ve Davranışlar

Şikayet Etme, Talep Etme, Sorun Çözme

33. Evinizin hemen alt katında açılan restoranda sürekli çok yüksek tonda müzik çalıyor? Bu durumda ne yaparsınız?

34. Pazarda, pazarcı size küfür etti, ne yaparsınız?

35. Çalıştığımız yerde patron ya da müdür bir çalışanı, çalışan kişi istemediği halde, kendi özel işlerinde kullanıyor, ne yaparsınız?

36. Çocuklarınız, dayak yiyip, ağlayarak eve geldi, ona vereceğiniz tavsiye / öğüt ne olur? [10-12 yaşında]

37. Sizin için zabıta, polis, asker ne anlama geliyor? Farkları ne?

Güven / Güvensizlik

38. İşlerinizi tanıdıklarla mı görüyorsunuz? Neden?

39. Kimlere güvenirsiniz? Güvenceniz kişilerde neler ararsınız? "Babama bile güvenmeyeceksin" sözü ne kadar geçerlidir?

40. Dostlarınıza mutlak güven duyar mısınız? Hiç dost kazıdı yediniz mi? Ne yaptınız?

41. Sizce Türkiye'de en güvenilir kurumlar ya da meslek grupları hangileridir? (Herhangi bir kurum, ya da meslek grubundan söz etti ise) Ne zamandan beri bu kurum ya da meslek grubunu güvenilir (güvenilmez) buluyorsunuz? Ngin?

Hogörü

42. Neyi ya da kimleri hoş görmezsiniz?

43. Kimler komşunuz olsun istemezsiniz?

44. Pekî, çevrenizde dini, mezhebi ya da memleketi yüzünden dışlanan kişiler olduğuna tanık oldunuz mu?

45. Öğlunuz bir türbanlı bir kadında evlense, bu öğlunuzla olan ilişkinizi nasıl etkiler? [Öğlunuz bir hristiyanla kilisede düğün yaparak evlense bu öğlunuzla olan ilişkinizi nasıl etkiler]

46. Kadınların gelişmesini nasıl karşılıyorsunuz? Çocukları olan bir kadının gelişmesi hakkındaki fikriniz nedir?

47. FOTO'lar

- Bu insanlar sizce ne yapıyorlar?
- Siz hiç böyle bir eyleme katıldınız mı?
- Katılanlar hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Bu yolla sizce Türkiye'de bir şeylerin değişmesi mümkün müdür?

Katılm/müdahale

48. Kendi hayatınıza dair bir şeyleri değiştirebileceğinize inanıyorsunuz?

49. Yakın çevrenize dair bir şeyleri değiştirebileceğinize inanıyorsunuz?

50. Toplumla dair bir şeyleri değiştirebileceğinize inanıyorsunuz?

51. Evde kimin sözü geçer? Son sözü kim söyler?

52. Ailede kararlar nasıl alınır? [ev alma, çocukların eğitimi] Aile meclisi var mı? Tartışmalar nasıl yürüyor?

53. Komşunuz eşini dövüyor, ne yapıyorsunuz?

54. Mahallenizdeki bir işyerinde karanlık işler döndüğünden şüphelendiniz, ne yapıyorsunuz?

55. Sizin için seçimler, meclis ne anlama geliyor?

Hak ve Sorumluluklar

56. Sizce Türkiye'de 'vatandaş' olmanın sorumlulukları nelerdir? Kişiler bu sorumlulukları neden üstlenirler, kendileri için mi, toplum için mi, devlet için mi? Bu sorumluluklar yerine getirilmez ise ne olur?

57. Pekî, vatandaş olmanın hakları nelerdir? Sizce Türkiye'de vatandaşlar haklarına sahip çıkıyorlar mı? Nasıl? Neden?

70. Peki sizin geleceğe dair planlarınız/projeleriniz var mı? Siz kendi yaşamınızda kaç yıl ileriye hesaba katıyorsunuz?
71. Geçmişe şöyle bir baktığımızda, Türkiye’de nelerin çok değiştiğini gözlemliyorsunuz? Sizde bu değişimlere ne sebep oldu?

Değişim

69. Dünya vatandaşlığı kavramı sizin için ne anlama geliyor?
68. Aktif/katılımcı vatandaş kavramı sizin için ne anlama geliyor?
67. Siz bunları nasıl öğrendiğinizi düşünüyorsunuz? Bu konuda hiç başkalarına yol gösterdiğiniz oldu mu?
66. Vatandaşlar, sorumluluklarını ve haklarını nasıl, nereden öğrenirler?

“Vatandaşlık” Eğitimi

65. Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur sözünü nasıl değerlendiriyorsunuz?
64. AB’ye girmek Türkiye vatandaşlığını sizce nasıl etkiler?
63. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak sizin için ne anlama geliyor. Size Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğunuzu hissettiren şeyler/olaylar nelerdir? Neden?
62. Bu ülkenin nesini seviyorsunuz?
61. Başka bir memlekette/ülkede yaşamak ister miydiniz? Neden?
60. İnsanın nereli olduğunun [memleketinin] yaşamında etkileri nelerdir?

Aidiyet

59. Aldığımız cam coca-cola şişesinin içinde bir izmarit olduğunun fark ettiniz, ne yaparsınız?
58. Trafik polisi ya da zabıta size haksız yere bir ceza kesse, ne yaparsınız?

Resim 2

Resim 1

Resim 3

VATANDAŞLIK GÖRÜŞME LİSTESİ (72 kişi)

Demografik Kodlar

111	112	113	114						
121	122	123	124						
211	212	213	214						
221	222	223	224						
311	312	313	314						
321	322	323	324						

Açıklamalar:

abc kodundaki temsiller:
a: sosyoekonomik düzey

b: cinsiyet

c: yaş grubu

sosyo-ekonomik düzeyler

1bc: alt

2bc: orta

3bc: üst

cinsiyet

a1c: erkek a2c: kadın

Yaş grupları:

ab1: 1985 - 1978 arası (18 - 25 yaş)

ab2: 1977 - 1958 arası (25 - 45 yaş)

ab3: 1957 - 1938 arası (45 - 65 yaş)

ab4: 1937 - ... arası (65 yaş üstü)

Ayrıca meslek değişikliği de katılımcıların seçimlerinde etkili olmuştur.

GÖRÜŞÜLEN KİŞİLER VE KODLARI

NO:	V	Kodu	Yaşı	Eğitim	İs	Oturduğu Yer
1.	213	55	55	Acık Öğr.	Emekli Polis	100.Yıl
2.	324	71	71	Lise	Vakıf Başkanı	Emek
3.	211	26	26	Doktora	Ar. Gör	Kurtuluş
4.	221	19	19	Üniversite Öğr.	Öğrenci	Çayyolu
5.	313	46	46	Üniversite	Parti Sekreteri	Cebeci
6.	112	28	28	Lise	İşçi	100.yıl
7.	112	27	27	Lise	İşsiz	Emek
8.	222	26	26	Üniversite	İşsiz	Bahçelievler
9.	122	44	44	İlköğül	evhanımı	Şentepe

10	123	47	İlköğretim	Evhanımı	Şentepe
11	214	74	Üniversite	Emekli Veteriner	Kavaklıdere
12	213	54	Lise	Muhtar	Kaleiçi/Ülüs
13	112	42	Agık Öğr.	İsiz	Mamak
14	312	39	Lise	Bar Sahibi	Kegören
15	314	68	Üniversite	Emekli	Demetevler
16	121	25	Univ. terk	Odacı	Çinçin Mah
17	312	43	Üniversite	Avukat	Kızılay
18	222	32	Üniversite	Mimar	Or-an
19	322	38	Üniversite	Avukat	GOP
20	213	59	Üniversite	Hukuk Müşaviri	Namık Kemal mah.
21	314	70	İlköğretim	Lokant Sahibi	Or-an
22	212	45	Üniversite	İmam	Karakusunlar
23	211	19	Lise	Meyhanede (yari zamanlı)	Dışkapı
24	323	44	Üniversite	Emlakçı	Kavaklıdere
25	224	80	Lise	Emekli memur	100.Yıl
26	123	46	İlköğretim	Temizlik işleri	100.Yıl
27	312	32	Yüksek	Elektrik müh.	Bilkent
28	211	21	Üniversite	Garson	Mesrutiyet
29	321	23	Üniversite	Öğrenci	Konutkent
30	212	23	İlköğretim	Berber	Seyranbağları
31	322	44	Lise	Esnaf	Seyranbağları
32	212	37	Lise terk	Muhtar	Seyranbağları
33	224	65	Okur-	evhanımı	Tuzluca
34	122	34	Ortaokul	Evhanımı	Tuzluca
35	324	73	Doktora	doktor	Umıtköy
36	321	22	Üniversite	öğrenci	Y.Ayrancı
37	122	34	Ortaokul	Evhanımı	Tuzluca
38	222	39	İlköğretim	Evhanımı	Tuzluca
39	311	23	Üniversite	Öğrenci	Bahçelievler
40	313	62	Üniversite	Memur	Bahçelievler
41	111	25	İlköğretim	Çiftçi	Üreğil
42	111	25	İlköğretim	Tamirci	Sakalar
43	113	38	İlköğretim	VCD satıcısı	Sakalar
44	111	19	İlköğretim	Pide dağıtıcısı	Karakusunlar
45	123	45	İlköğretim	Temizlik işçisi	Siteier
46	314	68	İlköğretim	Çiftçi	Ayas
47	113	59	Okur-	Terzi	Sakalar
48	124	70	Okur-	Evhanımı	Atpazari /Ülüs

1. ODAK GRUPLARININ İÇERİĞİ

1. Vatandaşlık algısı, hak ve sorumluluklar kavrayışı
- Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olmak sizin için ne anlama geliyor? Başka bir ülkede yaşamak ister miydiniz?
- (sorumluluk) Herkes aktına gelen ilk iki kelimeyi söyleyin.
- Bu memento ile vatandaş olarak ne gibi sorumluluklarınız var?
- Ne gibi haklarınız var?

Hak Arama: 1. Bireysel 2. Toplumsal.

Bireysel: Biri sinava 3 gün kala sınav giriş belgenizi yürüttü ne yaparsınız ?

Toplumsal: Peki sokaktan geçerken gördüğünüz, karşılaştığımız haksızlıklarda ne

Polis sizi suçsuz yere, Kızılay'dan geçerken göz altına aldı, ne yaparsınız ?
 Bu tür durumlarda ne yapıyorsunuz? Sorunu nasıl çözüyorsunuz ? Tanıdıklarla mı yoksa bir büyüğünüzü mü devreye sokuyorsunuz ?

Hak arama Süreçleri:

- Apartman ya da mahalle yaşamında karşılaştığımız sorunları nasıl çözüyorsunuz
- Alışverişte aldığımız mal hatalı çıkarsa ne yapıyorsunuz?
- Restoran (Gürültü), pazarcı (Küfür), çocuk (ağlayarak eve geldi) örnekleri.

Devlete ve diğer kurumlara yaklaşım

- Hiç dilekçe verdiniz mi? Dilekçenin işe yarayacağına inanıyor musunuz?
- Karşılaştığımız sorunlarda polise zabıta ya da mahkemeye başvurmayı tercih eder misiniz (ya da başka yollardan mı sorununuzu çözmeyi tercih edersiniz)
- Komşunuz eşini dövüyor ne yaparsınız?
- Mahalledeki bir dükkanda yasal olmayan işler yapıldığından şüpheleniyorsunuz ne yaparsınız?

Güven: Kişilere ve kurumlara.

- Arkadaşlarınıza, komşularınıza ya da genel olarak insanlara güvenit misiniz? "Hiç kimsese güven kalmadı, babana bile güvenmeyeceksin" deniyor doğru mu bu?
- Türkiye'de güven kalmadığı söyleniyor, doğru mu bu? Mesela Doktorlara güveniyormu sunuz? Türkiye'de hangi kurumlara ya da meslek gruplarına güvenitirsiniz?

Peki bu kadar güvensiz bir ortamda siz kimlerle beraber hareket ediyorsunuz. Bu gün başımıza ciddi bir iş gelse size kim yardım eder.

2. Katılım: 1. Kamusal kararlara katılım. 2. Kamusal işlerde etkinlik.

- Eylemleri nasıl karşılıyorsunuz? Sizce insanlar bunlara katılmaları mı? Siz katılıyor musunuz? Katılanlar ne hissediyor?
- Birey olarak kendinizi çevrenizi ya da toplumu değiştirebileceğinize inanıyor musunuz?

No	Cinsiyet	Yaş	Öğrenim	İş	Oturduğu Yer
1	Kadın	28	Üniversite Mezun	Devlet Kurumunda Mühendis	100.yıl
2	Erkek	23	Lise Mezun	Luna Parkta Çalışıyor	Dikmen
3	Kadın	23	Üniversite Öğr.	Öğrenci	Bahçelievler
4	Kadın	23	Üniversite Öğr.	Öğrenci	Cebeci
5	Kadın	23	Üniversite Öğr.	Öğrenci	Balgat
6	Kadın	18	Üniversite Öğr.	Öğrenci	Emek
7	Erkek	20	Lise Mezun	Babasının Lokantasında yarı zamanlı	Dışkapı
8	Erkek	22	Lise Mezun	İşsiz	Yenimahalle

Odak grup toplantısına 8 genç katılmıştır.

2. ODAK GRUP TOPLANTISINA KATILANLAR

Size bu bilgiler nereden geldi, siz başkasına anlatıyor musunuz?

Bilgilendirme:

- Sokakta yürürken en çok kimin gıcık olursunuz?
- İşe alırken doğru kökenlileri almak istemediklerini söylüyorlar, bir çok hırslılık hikayesi anlatıyor. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?
- Bunun gibi başka gruplar olduğun düşünüyor musunuz? Bunlara karşı tavranız ne?
- Öğlünüz ya da kızınız bir hırslıyan, yahudi ya da dini duyguları çok güçlü olmayan biryle evlense nasıl karşılardınız? (Turizm)

4. Hoşgörü: (burada bir şekilde Kürt meselesini tartışalım)

- AB'ye girmek Türk vatandaşlarını nasıl etkiler? (bizim insanlarımız bu süreçte nasıl etkilenir.)
- Kendinizi ne olarak tanımlıyorsunuz: Türk, müslüman, karadenizli, sünni alevi vb.
- Bütün bu milletlerin bir ortak yanı var mı?
- Türk'ün Türk'ten başka dostu var mıdır?

3. Aidiyet

Abstract

This research aims to collect in-depth knowledge on the practices of citizenship. With this purpose in mind we have conducted observations at the marketplaces and consumer rights' associations as well as archive research in municipalities and consumer rights' associations. Moreover, we conducted seventy-two in-depth interviews with individuals from different backgrounds taking into consideration such variables as sex, age and SES. Lastly, in order to reinforce our gathered knowledge but mainly to provide answers to points/patterns that were not entirely clear we made use of the focus group technique. The themes we concentrated on were perception of citizenship, membership/belonging, relations with the state institutions, participation, and relations with the social environment. Based on our findings it can be argued that most of participants' understanding of citizenship greatly deviates from the idealized civic virtues. Accordingly, a great majority of participants have developed their own tactics and strategies of interaction with the state institutions and social environment in their everyday life and these ways of interaction have unfolded naturally in the course of life. These participants suggest that they experience difficulties in adopting the formal paths of problem solving and reason most frequently pointed out is distrust of state institutions. We also found that individuals who have middle and/or upper SES, urban backgrounds, attained higher education and/or have become active members of society through participation in the public sphere by engagement in civil society organizations have adopted practices that are closer to the idealized civic virtues.

ÖZET

Bu araştırma niteliksel yöntemlerle Türkiye'deki vatandaşlık hallerine ilişkin derinlemesine bilgi toplama amacıyla yapılmıştır. Bu doğrultuda belediyelerde, pazar yerlerinde ve tüketici koruma derneklerinde doğal halde gözlemler ve arşiv çalışmalarını gerçekleştirilmiş; yaş, cinsiyet ve sosyo-ekonomik duruma göre farklılaşan 72 kişiyle derinlemesine görüşme yapılmıştır. Son olarak elde edilen bilgilerin daha da derinleştirilmesi ve gözüksüz kalan konuların aydınlığa kavuşturulması için odak grup görüşmesi tekniği uygulanmıştır. Bu yöntemlerle vatandaşlık konusunda, vatandaşlık algısı, aidiyet, devlet ile ilişkiler, katılım ve gevre ile ilişkiler konularında derinlemesine bilgi toplanmıştır. Araştırmanın en genel bulgularına göre katılımcılardan büyük bir bölümünün ideal vatandaşlık erdemleriyle tarif edilen vatandaşlık anlayışından büyük ölçüde sapmaları gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, katılımcıların büyük bölümünün gerek devletle girdikleri ilişkilerde gerekse gündelik yaşamlarında kendine özgü vatandaşlık stratejileri geliştirdiklerini söyleyebiliriz. Bu kişilerin büyük bir bölümü ülkemizdeki karşılaştıkları sorunları çözerken formal yollardan uzak davranışları belirlemiştir ve bu bağlamda ilgili devlet kurumlarına olan güvenliliklerini dile getirmiştir. Bunun yanında özellikle üst ve orta sosyo-ekonomik kesimden kent kökenli, eğitim düzeyi yüksek yurttaşlar ve bir sivil toplum kuruluşu vasıtasıyla kamusal yaşamda aktif olmayı başarabilmiş kişiler ideal anlamda sivil erdemlerle tarif edilen vatandaşlık haliyle en çok örtüşen pratikleri benimsediklerini dile getirmiştir.

PROJE ÖZET BİLGİ FORMU

Proje Kodu: SBB-3034
Proje Başlığı: "Türkiye'de Vatandaşlık: Erdemler, Algılama ve Davranışlar"
Proje Yürütücüsü ve Yardımcı Araştırmacılar: Doç. Dr. Filiz Kardam (Proje Yürütücüsü) Uğraş Ulaş Tol (Doktora Öğrencisi - ODTÜ, Siyaset Bilimi) Erti Şkrelli (Doktora Öğrencisi - , Bilkent Siyaset Bilimi) Kurtuluş Cengiz (Yüksek Lisans Öğrencisi - ODTÜ, Sosyoloji) Önder Küçükural (Yüksek Lisans Öğrencisi - ODTÜ, Sosyoloji) Mehmet Demiray (Yüksek Lisans Öğrencisi - Bilkent, Siyaset Bilimi) Besim Can Zırh (Yüksek Lisans Öğrencisi - ODTÜ, Siyaset Bilimi)
Proje Yürütüldüğü Kuruluş ve Adresi: Çankaya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adresi: Öğretmenler Caddesi, No: 112/2, Yüzüncü Yıl, 06530, Balgat, ANKARA
Destekleyen Kuruluş(ların) Adı ve Adresi: TUBİTAK
Projenin Başlangıç ve Bitiş Tarihleri: 01.03.2003 – 28.02.2004 (12 Ay)
Öz: (en çok 70 kelime): Bu araştırma niteliksel yöntemlerle Türkiye'deki vatandaşlık hallerine ilişkin derinlemesine bilgi toplama amaçlamıştır. Bu doğrultuda belediyelerde, pazar yerlerinde ve tüketici koruma derneklerinde doğal halde gözlemler ve arşiv çalışmalarını gerçekleştirilmiştir; yaş, cinsiyet ve sosyo-ekonomik duruma göre farklılaşan 72 kişiyle derinlemesine görüşme yapılmıştır. Son olarak elde edilen bilgilerin daha da derinleştirilmesi ve çözümsüz kalan konuların aydınlığa kavuşturulması için odak grup görüşmesi tekniği uygulanmıştır. Bu yöntemlerle vatandaşlık konusunda, vatandaşlık algısı, aidiyet, devlet ile ilişkiler, katılım ve çevre ile ilişkiler konularında derinlemesine bilgi toplanmıştır.
Anahtar Kelimeler: Vatandaşlık, Katılım, Aidiyet, Vatandaşlık Davranışları, Vatandaşlık Erdemleri, Kamusal Alan, Kentisel Sorumluluklar
Proje Deneyim Kaynakları: Yayınlar:
Bilim Dalı: Doçentlik B. Dalı Kodu:
Projenizin Kesin Raporunun Ulaştırılmasını İsteddiğimiz Kurum ve Kuruluşları Ayrıca Belirtiniz.

PROJE ÖZET BİLGİ FORMU

Proje Kodu: SBB-3034
Proje Başlığı: "Türkiye'de Vatandaşlık: Erdemler, Algılama ve Davranışlar"
Proje Yürütücüsü ve Yardımcı Araştırmacılar: Doç. Dr. Filiz Kardam (Proje Yürütücüsü) Uğraş Ulaş Tol (Doktora Öğrencisi - ODTÜ, Siyaset Bilimi) Erti Şkretli (Doktora Öğrencisi - , Bilkent Siyaset Bilimi) Kurtuluş Cengiz (Yüksek Lisans Öğrencisi - ODTÜ, Sosyoloji) Önder Küçükural (Yüksek Lisans Öğrencisi - ODTÜ, Sosyoloji) Mehmet Demirel (Yüksek Lisans Öğrencisi - Bilkent, Siyaset Bilimi) Besim Can Zırh (Yüksek Lisans Öğrencisi - ODTÜ, Siyaset Bilimi)
Projenin Yürütüldüğü Kuruluş ve Adresi: Çankaya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adresi: Öğretmenler Caddesi, No: 112/2, Yüzüncü Yıl, 06530, Balgat, ANKARA
Destekleyen Kuruluş(ların) Adı ve Adresi: TUBİTAK
Projenin Başlangıç ve Bitiş Tarihleri: 01.03.2003 - 28.02.2004 (12 Ay)
Öz: (en çok 70 kelime): Bu araştırma niteliksel yöntemlerle Türkiye'deki vatandaşlık hallerine ilişkin derinlemesine bilgi toplama amaçlamıştır. Bu doğrultuda belediyelerde, pazar yerlerinde ve tüketici koruma derneklerinde doğal halde gözlemler ve arşiv çalışmalarını gerçekleştirmiştir; yaş, cinsiyet ve sosyo-ekonomik duruma göre farklılaşan 72 kişiyle derinlemesine görüşme yapılmıştır. Son olarak elde edilen bilgilerin daha da derinleştirilmesi ve çözümlenmiş kalan konuların aydınlatma kavuşturulması için odak grup görüşmesi tekniği uygulanmıştır. Bu yöntemlerle vatandaşlık konusunda, vatandaşlık algısı, aidiyet, devlet ile ilişkiler, katılım ve çevre ile ilişkiler konularında derinlemesine bilgi toplanmıştır.
Anahtar Kelimeler: Vatandaşlık, Katılım, Aidiyet, Vatandaşlık Davranışları, Vatandaşlık Erdemleri, Kamusal Alan, Kentisel Sorumluluklar
Proje Deneyim Kaynaklanan Yayınlar:
Bilim Dalı: Doçentlik B. Dalı Kodu:
Projenizin Kesin Raporunun Ulaştırılmasını İsteddiğimiz Kurum ve Kuruluşları Ayrıca Belirtiniz.